LIETUVOS EDUKOLOGIJOS UNIVERSITETAS
ISTORIJOS FAKULTETAS
ISTORIJOS DIDAKTIKOS CENTRAS

Mindaugas Nefas
Lietuvos lokalinės istorijos
II kurso magistrantas

LIETUVOS ŠAULIŲ SĄJUNGOS VEIKLA KLAIPĖDOS KRAŠTE (1923 – 1939 m.)

(magistro darbas)

Magistrantas _____

(parašas)

Leidžiama ginti:

Darbo vadovas _____

(parašas)

IF Dekanas_____

doc. dr. Sandra Grigaravičiūtė

(parašas)

darbo įteikimo data: _____

prof. dr. Eugenijus Jovaiša

Registracijos numeris: _____

Vilnius, 2012

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas baigiamasis darbas „Lietuvos šaulių sąjungos veikla Klaipėdos krašte (1923 – 1939 m.)“
atliktas savarankiškai, jame nėra pateikta kitų autorių medžiagos kaip savos, nenurodant tikrojo šaltinio. Darbas nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokymo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje. Nepateikiu nuorodų į kitus darbus, jeigu jų medžiaga nėra naudota darbe. Pateikiu visą naudotos literatūros sąrašą.

Mindaugas Nefas

Turinys

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS 5

ĮVADAS 6

1. KLAIPĖDOS KRAŠTO ŠAULIŲ GENEZĖ 19

1.1. Kada Klaipėdos krašte veiklą pradėjo šauliai? 19

1.2. Šauliai Klaipėdos sukilime 21

1.3. Klaipėdos sukilimo atgarsiai šaulių veikloje 25

1.4. Kas buvo šauliais Klaipėdos krašte? 28

2. KLAIPĖDOS KRAŠTO ŠAULIŲ STRUKTŪRA 32

2.1. Klaipėdos krašto šaulių administracinės struktūros raida 32

2.2. Rinktinės vadovybė 34

2.3. Geležinkelininkų šaulių rinktinės formavimas 39

2.4. Jūros šaulių būrys – išskirtinis šaulių vienetas 41

2.5. Moterys šaulės 43

3. ŠAULIAI – LOKALI BENDRUOMENĖ 46

3.1. Krašto šaulių išskirtinumas šauliškos veiklos kontekste 46

3.2. Komunikacinė sąveika 51

3.2.1. Ideologiniai ir politiniai ginčai 53

3.2.2. Nusikaltimai ir nusižengimai šaulių tarpe 55

3.3. Šaulio statusas – prioritetas gauti Valstybės tarnybą 57

3.4. Šauliai valstybinių įmonių tarnautojai bei darbininkai 62

3.5. Bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis 64

4. KULTŪRINĖ VISUOMENINĖ VEIKLA 70

4.1. Šauliškos ideologijos propogavimas 70

4.2. Ekskursijų organizavimas 73

4.3. Šaulių namai – Tautos namai 74

4. 4. Meno kolektyvų veikla 75

4.5. Išskirtiniai renginiai 76

4.6. Sportas 77

5. ŠAULIŲ VAIDMUO LIETUVINANT KLAIPĖDOS KRAŠTĄ 79

5.1. Klaipėdos krašto gyventojų tautinė sudėtis 79

5.2. Šauliai – lietuvybės skleidėjai 80
5.2. Šaulių galimybės daryti įtaką krašte vykstantiems politiniams procesams 84
5.3. Vokiečių požiūris į šaulius: J. Bišofo ir M. Peteraičio atvejai 86
5.3.1. J. Bišofo byla 86
5.3.2. M. Peteraičio byla 87
6. ŠAULIŲ VAIDMUO KLAIPĖDOS KRAŠTO GYNYBOS PLANUOSE 90
6.1. Šaulių santykiai su kariuomene Klaipėdos krašte 90
6.2. Šaulių panaudojimas krašto gynybos sistemoje 91
6.3. Šaulių veiklos Klaipėdos krašte vertinimas 1939 m. kovą 97
IŠVADOS 102
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS 104
PRIEDAI 110
SANTRAUKA 121

Santrumpų sąrašas

LR – Lietuvos Respublika

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas

LŠS – Lietuvos šaulių sąjunga

LŠS CV – Lietuvos šaulių sąjungos Centro valdyba

ŠR – šaulių rinktinė

LOK – Lietuviškųjų organizacijų komitetas

Įvadas

Lietuvoje vykstant kovoms dėl Nepriklausomybės 1919 m. birželio 27 d. buvo įkurta Lietuvos šaulių sąjunga. Visuomeninė sukarinta organizacija išsiskyrė ne tik savo veikla, bet ir unikalia teisine baze. Lietuvos šaulių sąjungos įstatymai, statutai ir valstybės skiriama parama organizacijos veiklai išskyrė ją iš kitų. Nepaisant visuomeninio organizacijos pobūdžio, ji priklausė Lietuvos krašto apsaugos sistemai. Šauliai tapo ne tik Lietuvos kariuomenės pagalbininkais ginant Lietuvos nepriklausomybę, tačiau aktyviai ėmėsi kultūrinio, visuomeninio ir sportinio darbo visoje Lietuvoje.

Lietuvos šaulių sąjungai veiklos pradžioje teko ne vienas sudėtingas uždavinys. 1923 m. Lietuva įvykdė drąsiausią žygį – imitavo Klaipėdos krašto sukilimą ir ginklu prisijungė šią teritoriją prie Lietuvos. Šioje operacijoje svarbų vaidmenį atliko šauliai. Nors istoriografijoje jų vaidmuo yra vertinamas nevienareikšmiškai, tačiau tolimesnė veikla Klaipėdos krašte verta didesnio tyrinėtojų dėmesio. I Lietuvos Respublikos laikotarpiu šauliams buvo priklijuota Klaipėdos krašto vaduotojų etiketė. Tai susiję su šios operacijos planu. Sukilimas buvo tik incenizuojamas. Būtent šaulių dėka operacija įgavo sukilimo pobūdį. 1923 – 1939 m. per visą Klaipėdos krašto priklausymo Lietuvai laikotarpį šaulių veikla šioje valstybės dalyje išsiplėtė. Krašte savo veiklą vykdė XX Klaipėdos šaulių rinktinė ir nuo 1936 m. – XXII Geležinkeliečių šaulių rinktinė. 1939 m. kovą situacija Klaipėdos krašte buvo įtempta. Lietuvos Respublikos Vyriausybei priėmus Vokietijos ultimatumą, įvykdyta institucijų, įstaigų ir lietuvių iš Didžiosios Lietuvos „evakuacija“.

LŠS 20 metų jubiliejaus proga organizacijos istoriją parašęs J. Matusas pažymėjo, jog „Klaipėdos rinktinė buvo brangiausias perlas Šaulių sąjungos vainike. Ji lietuviškai kultūrai suteikė pajūrinį atspalvį“[1]. Išskirtines Klaipėdos šaulių pozicijas jautė ne tik jie patys, bet ir šauliai iš Didžiosios Lietuvos. Šiuo požiūriu šauliai atliko klaipėdiškių ir didlietuvių suartinimo funkciją. Klaipėdos krašto šauliai, veikdami kaip funkcionali vietos bendruomenė, turėjo specialią užduotį – puoselėti lietuvišką kultūrą. Vykdydami paskirtą užduotį šauliai susidūrė su vokiečių ir dalies klaipėdiškių priešiškumu organizacijos veiklai.

Darbo naujumas ir aktualumas. Lietuvos šaulių sąjungos istorija buvo pradėta tyrinėti I Lietuvos Respublikos metais, rengiantis organizacijos 20 metų jubiliejui. Iki šiol vyrauja nuomonė, jog ši organizacija buvo svarbi visuomeniniame Lietuvos gyvenime, tačiau gilesnių įžvalgų yra stokojama. Istoriografijoje įsitvirtina kontraversiškas Klaipėdos krašto šaulių įvaizdis. 1923 m. jie buvo Klaipėdos krašto vaduotojai, prijungę jį prie Lietuvos. Tuo tarpu

[1] *Lietuvos šaulių sąjungos istorija.* Sud. Liekis, A. Vilnius, 1992. p. 217.

analizuojant 1939 m. kovo mėn. įvykius jiems buvo užklijuota „nepatikimųjų etiketė“. Pagrįstai kyla klausimas, ar iš tiesų per 1923 – 1939 m. laikotarpį Klaipėdos šaulių bendruomenėje įvyko esminiai ideologiniai virsmai: nuo krašto „valstybinio – tautinio intereso“ vykdytojų iki „nepatikimųjų“. Nagrinėjama tema yra aktuali ir dėl artėjančio Klaipėdos prijungimp prie Lietuvos 90 metų jubiliejaus, kuris bus minimas 2013 m. Ši data žymi viešos LŠS veiklos pradžią Klaipėdos krašte.

Darbe, tiriant Klaipėdos krašto šaulių susikūrimą ir veiklą panaudota dalis iki tol dar netirtos archyvinės medžiagos. Ji leido atlikti išsamią šaulių veiklos analizę. Tyrimas naujas ir tuo, kad Klaipėdos krašto šaulių veikla nagrinėjama per lokaliosios bendruomenės prizmę. Remiantis funkcionalios vietos bendruomenės kriterijais, analizuojama ne tik viešos organizacijos veikla, bet ir narių tarpusavio santykiai. Tokie LŠS veiklos, kaip ir kitų visuomeninių organizacijų, tyrimai Lietuvoje iki šios dienos nebuvo atliekami. Klaipėdos krašto, kaip funkcionalios bendruomenės, tyrimas leidžia įvairiapusiškai nagrinėti visuomeninės organizacijos veiklą ir atskleisti organizacijos veiklos reikšmę konkrečiai vietos bendruomenei.

Darbo objektas. Nagrinėjamas organizacijos atsiradimas ir veikla įkūrus XX Klaipėdos šaulių rinktinę. XXII geležinkeliečių rinktinės veikla nagrinėjama nebus, nes jos veikla buvo specializuota (geležinkelių ir jo objektų apsauga) ir labiau veikė ne kaip lokali bendruomenė, bet kaip tiesiogiai valstybiniu lygmeniu valdomas vienetas. Magistro darbe atliekama šaulių veiklos genezė Klaipėdos krašte. Remiantis archyviniais dokumentais bei istoriografija keliamos veiklos pradžios hipotezės. Tyrime moterų šaulių veikla bus aptariama tik tiek, kiek tai reikalinga darbo tikslo ir uždavinių atskleidimui, t. y. bendrame veiklos kontekste.

Darbo chronologinės ribos. Klaipėdos krašto šaulių, kaip lokaliosios bendruomenės, tyrimo chronologinės ribos – nuo Klaipėdos krašto šaulių viešos veiklos pradžios 1923 m. iki Klaipėdos krašto perdavimo Vokietijai 1939 m. kovą ir XX Klaipėdos šaulių rinktinės išformavimo. Atliekant Klaipėdos krašto šaulių genezę tyrimas peržengs šias ribas.

Darbo tikslas: išnagrinėti Klaipėdos krašto šaulių, kaip lokalios bendruomenės, veiklą.

Darbo uždaviniai:

1) Atlikti Klaipėdos krašto šaulių genezę ir dar kartą įvertinti šaulių vaidmenį Klaipėdos sukilimo operacijoje.
2) Atskleisti Klaipėdos krašto šaulių struktūros išskirtinumą, pokyčius ir reakciją į juos;
3) Įvertinti Klaipėdos krašto šaulių veiklą pagal funkcionalios vietos bendruomenės kriterijus;
4) Nušviesti kultūrinę ir visuomeninę šaulių veiklą;
5) Išsiaiškinti šaulių vaidmenį skleidžiant lietuvybę Klaipėdos krašte;

6) Išsiaiškinti šaulių vaidmenį Klaipėdos krašto gynybos planuose ir atskleisti istoriografijoje vyraujančių nuomonių nepakankamą pagrįstumą.

Tyrimo metodai.

Atliekant tyrimą darbe taikomi keli metodai. Atsižvelgiant į tai, jog didelė dalis archyvinių dokumentų plačiai naudojami pirmą kartą arba jie išsamiau analizuojami, naudojamas aprašomasis tyrimo metodas. Analizuojant, interpretuojant ir vertinant istoriografinę medžiagą ir šaltinius yra naudojamas analitinis metodas. Siekiant išryškinti skirtumus tarp Klaipėdos krašto ir likusios Lietuvos šaulių, naudojamas lyginamasis metodas.

Istoriografijos apžvalga.

Istoriografijos analizei pasirinktas tematinis – chronologinis principas. LŠS istorija yra sulaukusi didelio istorikų dėmesio, tačiau mokslinių studijų, skirtų būtent šios organizacijos istorijai, yra stokojama. Tenka pripažinti, jog nepaisant aktyvaus šaulių dalyvavimo Klaipėdos sukilimo operacijoje, vokiečių istoriografija šiai organizacijai neskiria dėmesio. Vokiečių istoriko J. Tauberio duomenimis, vokiečių istoriografijoje šauliai minimi tik epizodiškai[2].

Šaulių istorija pirmą kartą rimtai susidomėta ruošiantis organizacijos 20 metų įkūrimo jubiliejui. Istorijos rašymo darbas buvo pavestas istorikui dr. J. Matusui. Jam teko nelengva užduotis – parašyti veikiančios organizacijos istoriją, tad autoriui nepavyko išvengti subjektyvumo. XX Klaipėdos rinktinei, lyginant su kitomis rinktinėmis, skiriama daug dėmesio. Autorius šios rinktinės veiklą vertina kaip išskirtinę bei unikalią visoje organizacijoje. Daugiausiai dėmesio, aptardamas Klaipėdos krašto šaulių veiklą, J. Matusas skyrė Klaipėdos krašto sukilimo operacijos aprašymui ir šaulių vaidmeniui joje[3]. Šis leidinys yra perleistas 3 kartus. Antrą kartą J. Matuso istorija buvo išleista 1966 m. Sidnėjuje[4]. Trečią kartą leidinys buvo išleistas 1992 metais[5].

Antroji knyga, skirta LŠS istorijai, išleista 2005 metais[6]. Klaipėdos krašto šaulių veiklai leidinio sudarytojai skyrė keletą pastraipų (kitų rinktinių veikla atskirai nebuvo aptariama).

---

[2] J. Tauberio elektroninis laiškas M. Nefui. 2011 08 17. *Asmeninis M. Nefo archyvas.*

[3] Matusas, J. *Šaulių sąjungos istorija.* Kaunas, 1939.
Vertinga tai, jog istorikas savo knygoje rėmėsi ne vien tik iš šaulių rinktinių atsiųstais prisiminimais, bet ir archyviniais dokumentais, periodine spauda. 1939 m. išleistoje LŠS istorijoje fragmentiškai apžvelgiami svarbiausi organizacijos veiklos epizodai bei įvykiai. Aktualu, jog autorius pateikia trumpus kiekvienos šaulių rinktinės veiklos aprašymus. XX Klaipėdos rinktinei, lyginant su kitomis rinktinėmis skiriama daug dėmesio. Autorius šios rinktinės veiklą vertina kaip išskirtinę bei unikalią visoje organizacijoje. Daugiausiai dėmesio aptardamas Klaipėdos krašto šaulių veiklą, J. Matusas skyrė Klaipėdos krašto sukilimo operacijos aprašymui ir šaulių vaidmeniui joje.

[4] Matusas J. *Šaulių sąjungos istorija.* Sydney, 1966.
Leidinys buvo perleistas be papildymų ir pataisymų.

[5] *Lietuvos šaulių sąjungos istorija.* Sud. Liekis, A. Vilnius, 1992.
Leidinys papildytas A. Lieko pratarme ir skyriais apie LŠS likvidaciją. Leidinyje taip pat publikuoti straipsniai apie organizacijos atkūrimą.

[6] *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919 – 2004.* Kaunas, 2005.

Išsamesnių tyrimų yra sulaukusios atskiros šaulių rinktinės. Išsamų Varėnos krašto šaulių veiklos aprašymą yra pateikęs Vytautas Česnulis[7]. 2008 m. Algimantas Muturas publikavo XIII Mažeikių šaulių rinktinės istoriją[8].

LŠS per Nepriklausomybės laikotarpį yra suorganizavusi 4 mokslines konferencijas, kuriose skaityti pranešimai išleisti mokslinių straipsnių rinkiniais. Jos vyko 1993[9], 1999[10], 2002[11] ir 2009[12] metais. Pirmose trijose konferencijose Klaipėdos krašto šaulių istorijai nebuvo skirta dėmesio. Todėl aptarsime tik ketvirtoje konferencijoje skaitytus pranešimus, skirtus Klaipėdos krašto šauliams ir panaudotus šiame darbe.

2009 m. tarptautinė mokslinė konferencija surengta LŠS su VDU, vyko minint Sąjungos 90-metį, 2009 m. konferencijos medžiaga išleista mokslinių straipsnių rinkiniu. Šiame rinkinyje dėmesio vertas istoriko Vytauto Jokubausko straipsnis[13], kuriame analizuojami Klaipėdos krašto gynybos planai ir šaulių vaidmuo juose. Autorius remdamasis archyviniais dokumentais ir amžininkų prisiminimais teigia, jog 1939 m. kovą Klaipėdos krašto šauliai įvardinti kaip „nepatikimi“, todėl buvo nuginkluoti. Anot, V. Jokubausko priežastis – krašto šaulių priešiškas nusistatymas ir nelojalumas Lietuvos valstybei. Šie istoriko teiginiai yra analizuojami 6 darbo dalyje. Šaltinių ir autoriaus straipsnio analizė parodė, jog istorikas padarė nevisais turimais šaltiniais paremtą išvadą ir šauliams suteikė „nepatikimųjų“ etiketę. Klaipėdos krašto šaulių pasirengimą ginkluotai krašto gynybai V. Jokubauskas yra aptaręs ir bendrame kontekste,

---

Knyga skirta LŠS 85-mečiui paminėti, jos mokslinis redaktorius istorikas Sigitas Jegelevičius. Knygoje fragmentiškai apžvelgiama LŠS veikla ir jos reikšmė, pateikiama daug naujos ikonografinės medžiagos: dokumentų, nuotraukų. Tačiau autoriai pateiktos medžiagos išsamiau neanalizuoja, nevertina jos. Didelė dalis knygos yra dar J. Matuso parašytos organizacijos istorijos pateikimas, cituojant ištisas pastraipas. Nėra atlikta išsamesnė organizacijos veiklos analizė. Ši knyga nuo J. Matuso skiriasi tuo, jog joje yra apžvelgiama LŠS istorija ir po organizacijos uždarymo 1940 m. Analizuojama organizacijos narių veikla 1941 m. birželio 23 d. sukilime ir ginkluotoje antisovietinėje rezistencijoje 1944 – 1953 m. Tenka konstatuoti, jog šis leidinys turi nemažai trūkumų: medžiaga pateikiama nenuosekliai, nėra leidinio sudarymo principų.

[7] Česnulis, V. *Varėnos krašto šauliai 1919 – 1940 m.* Vilnius, 2008.
Autorius remiasi didžiule gausa archyvinių dokumentų. Visgi autorius stokoja gilesnės veiklos analizės, plačiau neanalizuoja pateikiamų faktų, daugiausiai naudojama aprašomąjį metodą. Šis leidinys Varėnos krašto šaulių, kaip atskiros lokalios bendruomenės, faktiškai netiria.

[8] Muturas, A. *Mažeikių šaulių tryliktoji.* Mažeikiai, 2008.
Autorius, nagrinėdamas Mažeikių rinktinės veiklą, daugiausiai rėmėsi periodine spauda: žurnalais „Trimitas“, „Karys“, „Jaunoji Lietuva“ ir kt. Taip pat remiamasi šaulių prisiminimais, aprašomi rinktinės veiklos fragmentai nuo 1919 m. iki 2008 m. Išliekamąją vertę turi dėl publikuotų archyvinių dokumentų. Nepaisant, jog Mažeikių šaulių rinktinė buvo kaimyninė XX Klaipėdos rinktinei, tačiau jai neskiriama dėmesio.

[9] *Šauliškumas, tautiškumas ir Lietuvos Nepriklausomybė.* Sud. Liekis, A. Vilnius, 1993.
Mokslinė konferencija, skirta Vl. Putvinskio – Pūtvio mirties 64 – osios metinėms.

[10] *Lietuvos šaulių sąjungai 80. Mokslinės konferencijos medžiaga.* Šiauliai, 1999.
Organizavo LŠS ir Šiaulių „Aušros“ muziejus, skirta LŠS įkūrimo 80-mečiui paminėti.

[11] *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai.* Konferencijos medžiaga, 2002 03 07. Kaunas, 2002.
Konferenciją organizavo LŠS ir VDU Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedra.

[12] Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis. Mokslinių straipsnių rinkinys. Kaunas, 2009.
Konferencijos pranešėjai apžvelgė LŠS istorijos fragmentus, akcentuodami 1919 – 1940 m. laikotarpį.

[13] Jokubauskas, V. Lietuvos šaulių sąjungos veikla Klaipėdos krašte 4-ajame dešimtmetyje: struktūra, uždaviniai ir realybė. *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis. Mokslinių straipsnių rinkinys.* Kaunas, 2009. p. 101 – 119.

analizuodamas Lietuvos kariuomenės pasirengimą priešintis ir ginti Lietuvą 4-ojo dešimtmečio antroje pusėje. Šiame straipsnyje autorius toliau laikosi savo nuomonės dėl šaulių „nepatikimumo“[14].

Straipsnių rinkinyje „Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, praeitis“ atkreipiamas dėmėsys į šaulių vaidmenį vietos bendruomenėje. Nors straipsnio autorius Saulius Nefas[15] pateikia šių dienų organizacijos veiklos vertinimą, tačiau tai nemažina jo aktualumo istoriniame kontekste. Jis pateikė kriterijus kuriais vadobaujantis galima įvertinti funkcionalias vietos bendruomenes. Darbo autoriui šie kriterijai pravertė atliekant Klaipėdos krašto šaulių veiklos vertinimą.

Rašant magistro darbą buvo pasinaudota dviejų daktaro disertacijų rankraščiais. LŠS veikla Klaipėdos krašte analizuojama Vyganto Vareikio daktaro disertacijoje „LŠS karinė ir politinė veikla (1919 – 1923)“[16]. Dalį savo darbo autorius skiria Klaipėdos krašto sukilimui ir šaulių vaidmeniui jame analizuoti. Remdamasis šaltiniais autorius aptaria galimas pirmąsias šaulių veiklas Klaipėdos krašte, vertina šaulių dalyvavimą karinėje operacijoje.

Nagrinėjant Klaipėdos krašto šaulių kaip atskiros lokaliosios bendruomenės išskirtinumą ir apibrėžiant bendruomeniškumo kriterijus, pavyzdys Sauliaus Nefo daktaro disertacija „Funkcionali vietos bendruomenė Lietuvos kaimuose ir miesteliuose“[17]. Šis darbas naudingas dėl lokaliosios bendruomės kriterijų apibrėžimo ir vertimo. Darbe autorius nagrinėja funkcionalios vietos bendruomenės apibrėžtis. Šaulių sąjungos vienetai Klaipėdos krašte atitinka formalius funkcionaliai vietos bendruomenei keliamus reikalavimus, todėl disertacija naudota kaip metodologinis pagrindas trečioje darbo dalyje atliekamai šaulių, kaip lokaliosios bendruomenės, analizę.

Dažniausiai, pasak istorikės S. Pocytės, Klaipėdos krašto istoriografijoje yra nagrinėjami du klausimai: Klaipėdos krašto prijungimas 1923 m. ir krašto praradimas 1939 m.[18] Klaipėdos krašto sukilimą ir šaulių vaidmenį jame išsamiai yra aptaręs istorikas V. Vareikis. Anot jo, šauliai padėjo imituoti sukilimą[19].

---

[14] Jokubauskas, V. Lietuvos kariuomenės parengti Klaipėdos krašto gynimo planai ir realybė 1939 metais. *Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: politiniais, ideologiniais, socialiniai ir kariniai aspektai. Acta historica universitatis Klaipedensis, XXI.* Klaipėda, 2010.

[15] Nefas, S. Šauliai ir vietos bendruomenės funkcionalumas. *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis. Mokslinių straipsnių rinkinys.* Kaunas, 2009. p. 121 – 132.

[16] Vareikis, V. *LŠS politinė ir karinė veikla (1919-1923). Daktaro disertacija.* Rankraštis. Kaunas, 1999.

[17] Nefas, S. *Funkcionali vietos bendruomenė Lietuvos kaimuose ir miesteliuose. Daktaro disertacija.* Rankraštis. Vilnius, 2007.

[18] Pocytė, S. Klaipėdiškių/ lietuvininkų ir didlietuvių sugyvenimas Klaipėdos krašte: lietuviškųjų organizacijų komiteto veiklos 1934 – 1939 m. pavyzdys. *Lietuvos istorijos metraštis. (2)*Vilnius, 2003. p. 77.

[19] Vareikis, V. 1923 metų Klaipėdos sukilimo kontraversijos. *Klaipėdos kraštas 1920 – 1924 m. archyviniuose dokumentuose. Acta historica universitatis Klaipedensis, IX.* Klaipėda, 2003. p. 27.

2003 m. išleistas katalogas apie kovą dėl Klaipėdos 1923 metais[20]. Sudarytojai atkreipia dėmesį į šaulių vaidmenį sukilime, analizuoja istoriografijoje įsitvirtinusius teiginius. Rašant darbą, panaudoti šio katalogo fragmentai, tiksliai įvykių sekai nustatyti.

Teisinę ir politinę Klaipėdos krašto institucijų problematiką nušvietė Rudolfas Valsonokas[21]. Jo darbas „Klaipėdos problema“ išleistas dar tarpukariu 1932 m. R. Volsonokas dėmesio krašto šauliams neskyrė, jų vaidmens neaprašydamas netgi dalyje apie Klaipėdos sukilimą.

Klaipėdos krašto raidą I Lietuvos Respublikoje ir vyriausybės veiklą šiame krašte nagrinėjo V. Žalys[22]. Autorius savo darbe analizuoja Lietuvos Respublikos Vyriausybės vykdytas priemonės, kurių didžioji dalis 1923–1939 m. Klaipėdos krašte būdavo nesėkmingos. Vyriausybės politika didino atstumą ne tik tarp lietuvių ir vokiečių, bet ir tarp lietuvių ir klaipėdiškių. Klaipėdos krašto šaulius autorius mini tik kalbėdamas apie Klaipėdos sukilimo operaciją.

Taip pat verta paminėti Petronėlės Žostautaitės darbą „Klaipėdos kraštas 1923 – 1939“[23]. Juo remtasi aptariant bendrą politinę padėtį Klaipėdos krašte. Autorė, nagrinėdama Klaipėdos krašto vystymąsi, 1923–1939 m. šaulių, kaip atskiros ir reikšmingos grupės, krašto gyvenime nemini.

Įdomias įžvalgas Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos klausimu pateikė prancūzė I. Chandavoine[24], kuri nagrinėja prancūzų valdymo padarinius Klaipėdos krašte 1920–1932 m. Šiame darbe autorė atkreipia dėmesį į šaulių vaidmenį Klaipėdos prijungimo operacijoje, tačiau vėlesnio šios organizacijos indėlio į Klaipėdos krašto raidą nepaliečia.

Naują požiūrį ir tyrinėjimus apie Klaipėdos krašto visuomenę yra pateikusi A. L. Arbušauskaitė[25]. Istorikė atkreipia dėmesį į valstybinių institucijų, tarp jų ir Lietuvos kariuomenės evakuaciją, iš Klaipėdos krašto. Kartu autorė pamini XX Klaipėdos šaulių rinktinės padėtį 1939 m. kovą, jos turto išgabenimą į Didžiąją Lietuvą. A. L. Arbušauskaitė Klaipėdos krašto šauliams netaiko „nepatikimųjų etiketės“. Istorikė remiasi ir šiame magistro darbe naudotais šaltiniais, kurie leidžia nustatyti Klaipėdos krašto šaulių požiūrį krašto perdavimo

[20] Genienė, Z., Žukas, J. *Kova dėl Klaipėdos. 1923 – ieji.* Katalogas. Klaipėda, 2003.
Jame be gausios ikonografinės medžiagos analizuojama krašto prijungimo prie Lietuvos eiga.
[21] Valsonokas, R. *Klaipėdos problema.* Vilnius, 1989.
Darbe analizuojama Klaipėdos krašto istorija nuo XIII iki XX a. pirmosios pusės. Autorius buvo Klaipėdos krašto žydų kilmės teisininkas, žymus krašto žurnalistas.
[22] Žalys, V. *Ringen um Indentität/ Kova dėl identiteto.* Lüneburg, 1993.
[23] Žostautaitė, P. *Klaipėdos kraštas 1923- 1939.* Vilnius, 1992.
[24] Chandavoine, I. *Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to.* Vilnius, 2003.
[25] Arbušauskaitė, A. L. *Anšliusas ir Klaipėdos krašto gyventojai.* Klaipėda, 2010.
Savo monografijoje autorė tyrinėja opią problemą – Klaipėdos krašto praradimą 1939 m. Autorė pirmą kartą atkreipia dėmesį į Klaipėdos krašto demografinius procesus ir gyventojų emigraciją iš krašto jį perleidus Vokietijai.

Vokietijai metu. Taip pat šios knygos autorės tyrinėjimai buvo vertingi kritiškai vertinant jau esančius istoriografijoje teiginius.

Šaltinių apžvalga.

Labai plati ir įvairi yra LŠS veiklos šaltinių bazė. Ji iki šiol istorikų, tyrinėjančių LŠS istoriją, nagrinėta fragmentiškai. Šaltinius galėtume suskirstyti į keturias dalis: nepublikuoti archyviniai dokumentai, publikuoti archyviniai dokumentai, periodika ir publikuoti prisiminimai. Mūsų pasirinktam tyrimui reikšmingiausi yra nepublikuoti šaltiniai, saugoti Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau LCVA).

Nepublikuoti archyviniai dokumentai. Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomi organizacijos veiklos dokumentai, yra suformuotas atskiras Lietuvos šaulių sąjungos fondas (f. 561). Fonde Klaipėdos šaulių rinktinės veiklos dokumentai nėra susisteminti. Taip nutiko todėl, kad po krašto perdavimo XX Klaipėdos šaulių rinktinė buvo išformuojama, 1939 m. liepos 22 d. sunaikintos 132 bylos, apimančios 1923-1939 m. veiklos laikotarpį [26].

LŠS fonde yra suformuotas XX Klaipėdos šaulių rinktinės apyrašas (f. 561, ap. 23), tačiau jame saugomos tik kelių šios rinktinės būrių bylos. Iš jų sistemingo vaizdinio susidaryti neįmanoma. Dalis Klaipėdos krašto šaulių veiklos dokumentų buvo rasti peržiūrėjus 561 fondo 2 apyrašą, kurį sudaro LŠS štabo dokumentai. Nepakankamai tiksliai sudarytas f. 561, 12 apyrašas apsunkino medžiagos paiešką (pvz., vietoje XX ŠR dokumentų, pateikiami XIV ŠR ir pan.). Apibendrinant LŠS fondo dokumentus, būtina pasidžiaugti, jog pavyko rasti daug XX Klaipėdos rinktinės raštų ir įsakymų nuorašų. Tai buvo svarbi informacija, siekiant magistro darbe išsikelto tikslo.

Atliekant Klaipėdos krašto šaulių genezę, nagrinėti LŠS pasiuntinio Klaipėdos krašte A. Marcinkevičiaus-Mantauto dokumentai, saugomi jo vardo fonde LCVA (f. 636). Naudingų dokumentų, padedančių išsiaiškinti Klaipėdos krašto šaulių atsiradimo istoriją, nerasta. Fonde saugoma keletas A. Marcinkevičiaus-Mantauto dokumentų, įgaliojimų, naudotų Klaipėdos sukilimo metu, ir kt. dokumentai, kurie nebuvo naudingi atliekamame tyrime.

Aiškinantis Klaipėdos krašto šaulių, kaip atskiros lokaliosios bendruomenės, santykį su Didžiosios Lietuvos šauliais panaudoti ne tik Šaulių centrinės vadovybės dokumentai, bet ir kiti krašto šaulių veiklos dokumentai, esantys LR Užsienio reikalų ministerijos fonde (f. 383) ir LR Ministrų kabineto fonde (f. 923). Įvardintuose fonduose yra saugomi Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto dokumentai, pranešimai apie pasirengimą Klaipėdos krašto sukilimui ir jo eigą.

[26] XX Klaipėdos ŠR sunaikintų bylų sąrašas. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau *LCVA),* f. 561, ap. 2, b. 1350, l. 4 – 6.

Klaipėdos krašto dokumentų, susijusių su šaulių veikla, stoka paskatino darbo autorių peržiūrėti dalį Klaipėdos krašto pasienio policijos vado fondo (f. 1217) ir Klaipėdos krašto komendantūros fondą (f. 1501). Juose ieškomų Klaipėdos krašto veiklos dokumentų nepavyko rasti.

Tiriant Klaipėdos krašto šaulių santykius su Lietuvos kariuomene bei šaulių karinę veiklą buvo naudojami III Pėstininkų divizijos, kurios sudėtyje buvo XX Klaipėdos šaulių rinktinė, fondo dokumentai (f. 511). Šiame fonde yra Klaipėdos krašto gynybos planai, taip pat šaulių „panaudojimo planai“ ginkluoto užpuolimo arba sukilimo krašte metu. Klaipėdos krašto šaulių pozicijos 1939 m. (Klaipėdos krašto perdavimo Vokietijai metu) buvo tyrinėjamos, remiantis Kariuomenės štabo fonde (f. 929) saugomais dokumentais. Ypač svarbūs yra trys raportai, parašyti po Klaipėdos krašto perdavimo Vokietijai. Pirmas – 6 pėstininkų pulko vado plk. A. Breimelio raportas III pėstininkų divizijos vadui brg. gen. M. Rėklaičiui. Antras – XX Klaipėdos ŠR ir krašto komendanto plk. J. Andrašiūno raportas jau minėtam brg. gen. M. Rėklaičiui. Trečiasis – brg. gen. M. Rėklaičio raportas Lietuvos kariuomenės vadui. Šie dokumentai istoriografijoje jau buvo analizuojami (V. Jokubausko), tačiau liko nepastebėta keletas reikšmingų faktų, kurie leidžia darbo autoriui užginčyti istoriografijoje iškeltą koncepciją.

Atliekant Klaipėdos krašto šaulių genezę, informacijos bandyta ieškoti Lietuvos literatūros ir meno archyve, saugomame Ievos Simonaitytės fonde (f. 71). Šios asmenybės dokumentai buvo pasirinkti neatsitiktinai – rašytoja buvo viena pirmųjų XX rinktinės šaulių. Tenka apgailestauti, kad minimame archyve jokios naudingos informacijos mūsų temai rasti nepavyko.

Publikuoti archyviniai šaltiniai. V. Vareikis 2008 m. publikavo dokumentus[27], kuriuose pateikiami Klaipėdos krašto sukilime dalyvavusių šaulių anketiniai duomenys. Tačiau bendruomeninės analizės autorius neatlieka, apsiribodamas trumpa istorinio laikotarpio apžvalga ir šaltinių publikavimu. Juose autorius pateikia asmenų, dalyvavusių Klaipėdos sukilime, sąrašus, į kuriuos yra įtraukta ir po sukilimo į kraštą atvykusių asmenų pavardės. Rašant darbą dokumentai buvo panaudoti analizuojant šaulių vaidmenį Klaipėdos sukilimo operacijoje.

Periodika. Medžiagos, Klaipėdos krašto šaulių veiklai atskleisti, yra periodinėje spaudoje. Šiame darbe remtasi lietuviška periodika, nes Klaipėdos krašte leistuose periodiniuose leidiniuose bet kokia kritinė pastaba apie šaulius buvo griežtai cenzūruojama krašto komendanto. Tarp leidinių, kurie būtini nagrinėjant LŠS istoriją, neabejotinai svarbiausią vietą užima LŠS periodinis leidinys „Trimitas“. Be įvairių straipsnių, veiklos kronikų, įspūdžių iš Klaipėdos

[27] Vareikis V. Sukilėliai, šauliai, savanoriai. *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį. Acta historica universitatis Klaipedensis, XVII.* Klaipėda, 2008. p. 191 – 234.

krašto jame galima rasti naudingų duomenų, kuriuos panaudojant galima atskleisti nedideles asmeninio Klaipėdos krašto šaulių gyvenimo detales. „Trimitas“ Klaipėdos kraštui skyrė daug dėmesio nuo pat leidybos pradžios 1920 m. Pirmasis straipsnis „Trimite“ apie Klaipėdos kraštą buvo išspausdintas 6 numeryje (informuojama apie aktyvėjančią „Santaros“ veiklą)[28]. Ypač daug informacijos ir straipsnių apie Mažąją Lietuvą ir Klaipėdos kraštą buvo publikuojama metų pradžioje – Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos metinių proga. Tačiau Klaipėdos krašto šaulių atsiųstos informacijos „Trimite“ buvo talpinama mažai, dažniausiai šaulių būrių surengtų renginių aprašymai, reportažai iš Klaipėdos atvadavimo minėjimo renginio ir Šaulių dienų Rambyno kalne.

Šaulių laikraštis „Trimitas“ nebuvo vienintelis šaulių leidžiamas periodinis leidinys. Šioje veiklos srityje pasižymėjo XX Klaipėdos rinktinė, leidusi savo laikraščius. 1924 m. pasirodė 11 gotišku šriftu leistų „Klaipėdos sargo“ numerių. Laikraščio redaktoriumi buvo XX skyriaus vadas J. Brūvelaitis. Anot jo, šis laikraštis buvo leidžiamas siekiant „supažindinti ne tiktai šaulius, bet ir plačiausias kartas mūsų tautinės visuomenės su šaulių siekiais ir Klaipėdos krašto bei Lietuvos gyviausiais reikalais“[29]. Laikraštyje buvo spausdinama ne tik informacija apie šaulių veiklą, pranešimai šauliams, bet ir plati krašto politinės padėties apžvalga, naujienos iš Didžiosios Lietuvos. Laikraštis nebuvo populiarus, todėl leidyba nutraukta.

J. Brūvelaičio iniciatyva ir rūpesčiu atskiro Klaipėdos krašto šaulių leidinio leidyba atnaujinta 1926 m., pradėjus leisti „Klaipėdos garsą“. Šįkart lotyniškais rašmenimis (leistas iki 1927 m. pabaigos). Leidinio tikslai ir tematika išliko tokia pati kaip ir „Klaipėdos sarge“. Tik šiame laikraštyje buvo publikuojama daugiau politinės apžvalgos straipsnių, kritikuojamos Klaipėdos krašto institucijos, ypač krašto seimelis. Apibendrinus galima teigti, jog abu leidiniai, leisti XX Klaipėdos šaulių rinktinės, darbo autoriui nebuvo labai naudingi, nes didžioji dalis informacijos – renginių aprašymai. Tuo tarpu šaulių veiklos analizės juose stokota.

Kiti leidiniai, leidžiami visai Lietuvai, Klaipėdos krašto šauliams dėmesio neteikė. Pasirodydavo fragmentiška informacija apie Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos dienos minėjimus, kuriuos organizuodavo šauliai. Žymiai naudingesnė tyrimui buvo Klaipėdos krašto periodinė spauda.

Informacijos apie Klaipėdos krašto šaulius esama leidinyje „Lietuvos keleivis“. Jis neabejotinai buvo svarbiausias lietuvių periodinys leidinys Klaipėdos krašte. Jis buvo populiarus tarp klaipėdiškių, nes buvo leidžiamas gotišku šriftu. „Lietuvos keleivyje“ talpinta informacija apie Klaipėdos krašto politinę padėtį. Leidinyje buvo pateikiamas ne tik vietinių žurnalistų

[28] Mažoji Lietuva – Klaipėdos kraštas. *Trimitas.* 1920, Nr. 6. p. 31.
[29] Į mūsų skaitytojus. *Klaipėdos sargas.* 1924, Nr. 1. p. 1.

požiūris, tačiau ir perspausdinami kitų laikraščių, tokių kaip „Lietuva“, „Rytas“ žurnalistų straipsniai. „Lietuvos keleivis“ krašte atstovavo klaipėdiškių pozicijai. Klaipėdos krašto šauliams leidinyje nuolatos buvo skiriama dėmesio: spausdinama informacija apie šaulių renginius, nušviečiama jų veikla. Neatsitiktinai krašto šaulių būriai skatindavo savo narius prenumeruoti šį leidinį ir jame publikuoti informaciją apie savo veiklą[30].

„Klaipėdos žinios“ 1924 – 1926 m. buvo didžiausiu tiražu ėjęs lietuviškas laikraštis Klaipėdos krašte, tačiau nuo 1926 m. liepos mėnesio šis laikraštis dėl iškilusių finansinių sunkumų buvo sujungtas su „Lietuvos keleiviu“. Leidinyje nuolat kritikuojami vokiečiai, keliamos lietuvybės idėjos. Klaipėdos krašto šaulių veiklai buvo skiriamas didelis dėmesys. Ypač plačiai buvo nušviestos J. Bišofo ir M. Peteraičio bylos.

Klaipėdos krašto šauliams atskira skiltis buvo suteikta laikraštyje „Vakarai“. Šauliai agituoti prenumeruoti ir teikti jam informaciją. Spausdinami pranešimai šauliams, renginių anonsai, renginių aprašymai. Analogišką skiltį leidinyje turėjo ir „Santara“, tad šauliai šiuo klausimu nebuvo išskirtinė organizacija.

Galima teigti, jog periodinė šaltinių analizė buvo naudinga darbe, atliekant Klaipėdos krašto šaulių, kaip lokalinės bendruomenės, tyrimą. Šios šaltinių dalies minusas – informacijos trūkumas Didžiosios Lietuvos ir vokiškuose leidiniuose.

Publikuoti atsiminimai. Atsiminimų apie Klaipėdos krašto šaulių veiklą nėra daug. Didžioji jų dalis skirta ne konkrečiai temai, bet bendrai Klaipėdos krašto politinei situacijai aptarti. Klaipėdos sukilėlių atsiminimai (publikuojami periodinėje spaudoje) šiame tyrime nenaudoti, nes juose pateikiama neesminė informacija.

1938 m. Klaipėdos atvadavimo 15-os metų jubiliejaus proga šaulys J. Vanagaitis sudarė leidinį „Kovos keliais“[31]. Jame autorius plačiai apžvelgia Klaipėdos krašto valstybinę, politinę, visuomeninę ir ekonominę padėtį nuo Kryžiuočių ordino atsikėlimo į Rytų Pabaltįjį iki 1938 m. pradžios. Vertinga tai, jog leidinyje yra publikuoti žymių Mažosios Lietuvos, o vėliau Klaipėdos krašto veikėjų prisiminimai. Leidinio sudarytojas pateikia glaustą XX Klaipėdos šaulių rinktinės istoriją, plačiai nagrinėja (remdamasis prisiminimais) Klaipėdos krašto prijungimo operaciją.

Atliekant Klaipėdos krašto šaulių genezę, remtasi A. Marcinkevičiaus-Mantauto atsiminimais, kurie pirmą kartą buvo publikuoti 1965 metais[32]. Juose LŠS atstovas Klaipėdos kraštui teigia, jog nuo 1921 m. veikė įkurtas slaptas Klaipėdos krašto šaulių štabas, kuriam vadovavo J. Brūvelaitis.

[30] XX Klaipėdos ŠR 335 būrio visuotinio susirinkimo protokolas. 1927 12 18. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 1, l. 22.
[31] Vanagaitis, J. *Kovos keliais.* Klaipėda, 1938.
[32] *Nepriklausomai Lietuvai.* Red. Petrušaitis, P. Čikaga, 1965.

Išsamius ir vertingus atsiminimus publikavo Klaipėdos gubernatoriaus padėjėjas dr. Martynas Anysas[33], kuris taip pat priklausė Klaipėdos šaulių rėmėjų būriui. Apžvelgdamas politinę ir visuomeninę Klaipėdos krašto padėtį M. Anysas bendrame Klaipėdos krašto politiniame ir visuomeniniame kontekstuose pabrėžia šaulių reikšmę krašto gyvenime. Ypač vertinga prisiminimų dalis apie Klaipėdos kraštą J. Brūvelaičio direktorijos metais ir Klaipėdos krašto perdavimą Vokietijai. Pateikta informacija buvo naudinga, nagrinėjant J. Brūvelaičio ne tik kaip XX rinktinės vado, bet ir kaip aktyvaus krašto politinio veikėjo vaidmenį. Klaipėdos krašto šauliams didesnio dėmesio prisiminimų autorius neskyrė.

Emigracijoje savo atsiminimus paskelbė XX Klaipėdos šaulių rinktinės plk. R. Liormonas[34] (vadovavo 1935-1938 m.), tačiau, aprašydamas padėtį Klaipėdos krašte ir konfliktus su vietiniais vokiečiais, Klaipėdos krašto šauliams jis neskiria jokio dėmesio. Kitų XX rinktinės vadų arba žymesnių šaulių atsiminimų rasti nepavyko, nors esama užuominų apie paskutinio rinktinės vado plk. J. Andrašiūno asmeninį archyvą.

A. Marcinkevičiaus-Mantauto, LŠS atstovo Klaipėdos krašte, sukilimo metų atsiminimai antrą kartą publikuoti 1973 m. Vl. Putvinskio-Pūtvio 100-ųjų gimimo metinių proga[35]. Pateikti atsiminimai vertingi, nes suteikia nemažai informacijos apie šaulių veiklos pradžią Klaipėdos krašte, tačiau autorius iki galo nebuvo linkęs atvirauti dėl savo veiklos Klaipėdos krašte dar iki sukilimo.

Kontraversiškiausi šiame tyrime naudoti prisiminimai priklauso Vincui Krėvei-Mickevičiui. Jis 1923 m., prijungiant Klaipėdos kraštą prie Lietuvos, užėmė LŠS Centro valdybos pirmininko pareigas. Juose V. Krėvė-Mickevičius ypač iškelia savo ir kartu šaulių vaidmenį Klaipėdos sukilime, menkindamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės vaidmenį.

Terminologija. Siekiant išvengti dviprasmybių ir neaiškumų dėl taikomų terminų pateikiami magistro darbe vartojami terminai ir jų reikšmės.

Kalbant apie Klaipėdos krašto gyventojus, lietuvius, bus vartojamas klaipėdiškio terminas. Nepaisant, jog tiek I Lietuvos Respublikoje, tiek šių dienų istoriografijoje asmenys, gyvenę Mažojoje Lietuvoje, yra įvairiai vadinami: lietuvininkais, prūsais, mažlietuviais, Prūsijos lietuvininkais ir pan. Klaipėdiškiai – tai Klaipėdos krašto gyventojai, lietuviai, gimę Klaipėdos krašte ir gyvenę šio vykdomo darbo chronologinėse ribose 1923-1939 m. Šis terminas buvo

[33] Anysas, M. *Kova dėl Klaipėdos. Atsiminimai 1927-1939.* Čikaga, 1978.
[34] Liormonas, R. Atsiminimai apie Klaipėdos kraštą. *Lietuvos pajūris.* 1971, Nr. 2 – 3. p. 3.
[35] *Vladas Putvinskis- Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai.* Antroji laida. Vyr. Redaktorius Marcinkevičius-Mantautas, A. Čikaga, 1973.
Leidinys buvo papildytas jį pažinojusių asmenų prisiminimais.

pasirinktas remiantis istorikų Silvos Pocytės[36], Arūnės Liucijos Arbušauskės[37], Vytauto Žalio[38] ir kitų atliktais tyrinėjimais.

Klaipėdos kraštas šiame darbe yra suvokiamas ir terminas naudojamas apibrėžti geografinei vietovei, kurios lokacija – vakarinė Lietuvos dalis šalia Baltijos jūros. Administraciniu požiūriu Klaipėdos kraštas – tai teritorija, turėjusi autonomiją, kurią reguliavo Klaipėdos konvencija ir statutas. Ji buvo sudaryta iš Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskričių.

Lietuvybė šiame darbe suprantama kaip Didžiosios Lietuvos politikos įgyvendinimo visuma, pasireiškusi plačiame spektre priemonių (lietuvių kalbos vartojimas, valstybinių švenčių šventimas ir vėliavų kėlimas, Lietuvos Respublikos vyriausybės politikos palaikymas). Pagrindine lietuvybės skleidėja I Lietuvos Respublikos metais krašte buvo XX Klaipėdos šaulių rinktinė. Atsižvelgiant į šios rinktinės veiklą Klaipėdos krašte, terminas lietuvybė tiesiogiai siejamas su šauliškumu. Iš Didžiosios Lietuvos atvykę šauliai stengėsi šaulių ir visuomenės tarpe puoselėti „tautinę-valstybinę“ kryptį.

Bendruomenė – organizuotas politinis, socialinis darinys, toje pat vietoje gyvenančių žmonių grupė, religinės ar kitokios tapatybės vienijamų žmonių grupė[39]. Sąvoka *bendruomenė* turi nemažai paaiškinimų, tačiau juos visus sieja tam tikri elementai: žmonių grupė, vieta, bendra veikla, tradicija ir interesai. Žvelgiant plačiau, šauliai yra ne paprasta, bet funkcionali bendruomenė. Ją galime apibrėžti kaip žmonių grupę, gyvenančią apibrėžtoje teritorijoje ir atliekančią tam tikrus veiksmus tos vietos labui, dėl ko atsiranda bendri interesai ir vidinis jausmas, jog jie priklauso tai pačiai žmonių grupei. Šioje darbo dalyje Klaipėdos krašto šauliai bus analizuojami kaip funkcionali vietos bendruomenė, naudojant šiuos kriterijus:

- Yra lyderis;
- Yra aktyvi piliečių grupė, kuri sistemingai renkasi į susirinkimus ir formuluoja bendruomenės poreikius;
- Veikia komunikacinė sistema;
- Gilinamasi į dvasines vertybes, sukuriama palanki terpė individui tobulėti;
- Vyksta narių tarpusavio sąveika;
- Kuriama socialinė tvarka[40].

[36] Pocytė, S. Klaipėdiškių / lietuvininkų ir didlietuvių sugyvenimas Klaipėdos krašte: lietuviškųjų organizacijų komiteto veiklos 1934-1939 m. pavyzdys. *Lietuvos istorijos metraštis. (2)* Vilnius, 2005.
[37] Arbušauskaitė, A. Lietuvos optantai: klaipėdiškiai, 1939. Klaipėda, 2011.
[38] Žalys, V. Ringen um Indentität/ Kova dėl identiteto. Lüneburg, 1993.
[39] Nefas S. *Funkcionali vietos bendruomenė Lietuvos kaimuose ir miesteliuose. Daktaro disertacija.* Rankraštis. Vilnius, 2007. p. 39
[40] Nefas S. *Funkcionali vietos bendruomenė Lietuvos kaimuose ir miesteliuose.* Rankraštis. Vilnius, 2007. p. 42.

Vadovaudamiesi šiais kriterijais analizuosime Klaipėdos krašto šaulių, kaip lokalinės bendruomenės, veiklą. Toks tyrimo pobūdis leis išryškinti šios funkcionalios lokalinės bendruomenės išskirtinumą, lyginant su kitų regionų šaulių rinktinėmis.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, 6 dalys, išvados ir priedai. Pirmame skyriuje analizuojama LŠS veiklos pradžia Klaipėdos krašte, iškeliamos istoriografijoje egzistuojančios datos ir nustatomos šaulių veiklos Klaipėdos krašte de facto ir de jure veiklos datos. Taip pat nagrinėjamas šaulių vaidmuo Klaipėdos sukilime ir šio įvykio reikšmė tolimesnei šaulių veiklai. Antroje darbo dalyje analizuojama XX Klaipėdos šaulių rinktinės struktūra. Vertinama ir lyginama XX Klaipėdos rinktinės sudėtis su kitomis šaulių rinktinėmis, išryškinamos struktūros kaitos tendencijos ir priežastys. Šioje dalyje atkreipiamas dėmesys į išskirtines struktūrinės rinktinės dalis – jūros šaulius ir moteris šaules. Trečiojoje darbo dalyje Klaipėdos krašto šauliai tiriami kaip atskira lokalinė bendruomenė. Analizei yra naudojami funkcionalios vietos bendruomenės vertinimo kriterijai. Tai leidžia išryškinti krašto šaulių išskirtinumą ir unikalumą. Ketvirtoje dalyje aptariama Klaipėdos krašto šaulių vykdyta kultūrinė-visuomeninė veikla. Šauliškos ideologijos formavimasis, renginių organizavimo ypatumai, tradiciniai renginiai, jų reikšmė ne tik šaulių veiklai, bet visai krašto visuomenei. Penktoje darbo dalyje nagrinėjamas šaulių vaidmuo, skleidžiant lietuvybę Klaipėdos krašte. Aptariamos šaulių naudotos priemonės, populiarinant lietuvišką kultūrą. Analizuojami iškylantys nesutarimai tarp lietuvių ir vokiečių ne tik dėl tautybės, bet dėl šaulių teisių nepripažinimo Klaipėdos krašte. Paskutinėje, šeštoje, darbo dalyje aptariama karinė Klaipėdos krašto šaulių veikla, jų vaidmuo krašto gynybiniuose planuose. Didžiausias dėmesys skirtas 1939 m. kovo mėnesio įvykių Klaipėdos krašte analizei. Pateikiama nauja šaulių nuginklavimo priežasčių versija.

1. Klaipėdos krašto šaulių genezė

1.1. Kada Klaipėdos krašte veiklą pradėjo šauliai?

Šaulių veiklos pradžia Klaipėdos krašte tradiciškai yra laikomas Klaipėdos krašto prijungimas prie Lietuvos 1923 m., tačiau ryšiai tarp LŠS ir krašto lietuvių veikėjų buvo užmegzti gerokai anksčiau. Aktyviausiai ryšius su LŠS štabu palaikė Erdmonas Simonaitis ir Jurgis Brūvelaitis. Jie vėliau, jau oficialiai pradėjus šaulių veiklą krašte, buvo vienais pagrindinių organizacijos veikėjų. Lieka neaišku, kada ir kokių aplinkybių vedini buvo užmegzti šie santykiai.

Tradiciškai organizacijos pačios nustato savo įkūrimo dieną, organizuodamos metines šventes. Šiuo atveju tokios konkrečios datos neturime. Didžiausia krašto šaulių švente 1923–1939 m. buvo Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos diena – sausio 15 d., tačiau ji dažniausiai nebuvo minima kaip Klaipėdos šaulių įkūrimo diena. Savo rinktinės veiklos pradžią Klaipėdos šauliai minėdavo kiekvienais metais per Jonines Rambyno kalne.

Istoriografijoje Šaulių sąjungos veiklos pradžia Klaipėdos krašte yra 1921 m. sausis, kai buvo įkurta V grupė[41], bet išlikusių archyvinių įrodymų, patvirtinančių šį faktą nėra. 1921 m. kaip šaulių veiklos pradžią nurodo ne tik J. Matusas, bet ir A. Marcinkevičius – Mantautas[42]. 1938 m. ruošiantis LŠS 20 metų jubiliejui dr. J. Matusas rengė organizacijos istoriją. Buvo kreiptasi į šaulių rinktines, kad jos atsiųstų savo istorijos aprašymus. Klaipėdos šaulių XX rinktinė šios informacijos nepateikė[43]. LŠS štabo Kultūros ir švietimo skyriaus rašte, adresuotame XX šaulių rinktinės štabui, prašoma pateikti štabui rinktinės veiklos bylą Nr.6, apimančią 1920 – 1922 m.[44] J. Matusas savo knygoje, aprašydamas Klaipėdos šaulius, rašo: „Su įdomumu skaitai Brūvelaičio (per 10 metų vadovavusio rinktinei) ir šiaip skyrių vadovybių raštus šaulių centrinei atstovybei Kaune, kurie dažnai rašomi gotiškomis raidėmis, turi vokišką sakinių santvarką ir pilni neįprastų pavardžių“[45]. Minimos bylos ar kitų raštų, apie kuriuos rašo autorius, rasti nepavyko.

Istorikas V. Vareikis savo disertacijoje teigia, jog 1922 m. pabaigoje Klaipėdos krašte buvo pradėtas steigti šaulių skyrius. Jis remiasi Klaipėdos sukilimo dalyvio M. Glažės atsiminimais, kuriuose teigiama, kad šauliai ryšius su Mažosios Lietuvos veikėjais palaikė per J. Brūvelaitį, kuris buvo išrinktas „Santaros“ sekretoriumi. V. Vareikis tarp Klaipėdos krašto šaulių

[41] *Lietuvos šaulių sąjungos istorija.* Sud. Liekis, A. Vilnius, 1992. p. 212.
[42] Nefas, M. Lietuvos šaulių sąjungos ideologija: vidiniai ir išoriniai jos kūrėjai 1919 – 1940 m. *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis. Mokslinių straipsnių rinkinys.* Kaunas, 2009. p. 19
[43] Šaulių dalinių prisiuntusių istorinę medžiagą sąrašas. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1250, l.1.
[44] Kultūros ir švietimo skyriaus raštas XX Klaipėdos ŠR vadui. 1938 01 05. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1250, l. 2.
[45] *Lietuvos šaulių sąjungos istorija.* Sud. Liekis, A. Vilnius, 1992. p. 217.

ir „Santaros“ įžiūri tiesiogines sąsajas, anot jo, organizacijos, įėjusios į „Santarą“, tapo slaptais LŠS skyriais Klaipėdos krašte[46]. Apie Klaipėdos šaulių veiklos ištakas (Jaunalietuvių organizacijoje), prasidėjusias 1922 m., rašė J. Vanagaitis. Jis teigė, kad A. Marcinkevičius-Mantautas į Klaipėdos kraštą steigti šaulių padalinių atvyko jau po sukilimo[47].

Faktą, kad šaulių veikla krašte galėjo prasidėti iki 1923 m., paremia 1920 m. „Trimite“ pasirodęs sveikinimas iš Mažosios Lietuvos. Jame teigiama: „M. Lietuvos lietuviams tenka tik pagailėti, kad ne pas juos veikia šaulių organizacijos ir jų narsūs būriai“[48]. LŠS savo spaudos organe „Trimitas“ nuo pat leidybos pradžios daug dėmesio skyrė Mažosios Lietuvos ir Klaipėdos klausimams. Straipsniuose nušviečiama sunki Mažosios Lietuvos lietuvių padėtis, vokiečių ir lenkų planai šio krašto atžvilgiu. Tai angažavo Šaulių sąjungos narius kovoti dėl lietuvių tautos ir valstybės interesų – prisijungti Klaipėdos kraštą.

1933 m. žurnalas „Karys“, minint 10 – ąsias Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos metines, analizavo Mažosios Lietuvos veikėjų ryšius su Lietuva. „Čia veikia slaptieji Klaipėdos šauliai, jau po karo įsikūrusi slapta „jaunalietuvių“ organizacija ir atskiri asmenys“[49]. Iš to aiškėja, jog Mažosios Lietuvos lietuvių veikėjų pajėgos nebuvo vienalytės. Kas buvo pagrindinis asmuo, palaikęs ryšius su LŠS, neaišku. Tai bando aiškintis A. Marcinkevičius-Mantautas savo prisiminimuose. Jis pagrindiniu Klaipėdos krašto veikėju, kūrusiu šaulių organizaciją krašte, laiko Vilių Šiaulinskį, kuris iš „griežtesnio lietuviško nusistatymo“ „Santaros“ narių subūrė slaptą jaunalietuvių draugiją. Būtent V. Šiaulinskio siūlymu slaptiems Klaipėdos šauliams vadovauti buvo paskirtas „Santaros“ draugijų sekretorius J. Brūvelaitis. A. Marcinkevičius-Mantautas teigia, jog įkurtos V Klaipėdos krašto grupės vadas štabą konspiraciniais sumetimais buvo įkūręs Kretingoje. Štabui ir raštinei vadovavo karo valdininkas Laurinaitis[50]. V. Krėvė-Mickevičius savo prisiminimuose nurodo, kad šaulių skyriaus vadu Klaipėdoje buvo paskirtas J. Brūvelaitis, bet pajėgos buvo neskaitlingos[51].

1933 m. buvo minimas Šaulių veiklos Klaipėdos krašte dešimtmetis, proginiame straipsnyje, kuris pasirodė „Trimite“, teigiama, jog oficialią veiklą šauliai krašte pradėjo 1923 m. gegužės 1 d., kai skyriaus vado pareigas pradėjo eiti Jurgis Brūvelaitis. Tačiau šaulių veiklos ištakas krašte sieja su 1922 m. lapkričio 12 d. įkurta Jaunalietuvių sąjunga, kuriai pirmininkavo

[46] Vareikis, V. *Lietuvos šaulių sąjungos karinė ir politinė veikla (1919 – 1923). Daktaro disertacija.* Rankraštis. Kaunas, 1999. p. 99.
[47] Vanagaitis, J. *Kovos keliu.* Klaipėda, 1938. p. 189.
[48] Gyvlanda, V. Sveikinam. *Trimitas.* 1920, Nr. 3. p. 25.
[49] Martinaitis A. Klaipėdos krašto atvadavimas. Karys. 1933, Nr. 2. p. 31.
[50] *Nepriklausomai Lietuvai.* Red. Petrušaitis, P. Čikaga, 1965. p. 318.
[51] Genienė Z., Žukas J. *Kova dėl Klaipėdos 1923 – ieji.* Katalogas. Klaipėda, 2003. p. 18.

tas pats J. Brūvelaitis. Tai buvo slapta organizacija, apie jos veiklą draudė kalbėti[52]. Remiantis šiais šaltiniais, galime teigti, jog pirmųjų Klaipėdos šaulių būrį, kurie veikė slaptai, sudarė buvę „Santaros“ nariai, iki susikuriant LŠS veikę Jaunalietuvių slaptoje draugijoje.

Jau paminėti Klaipėdos krašto veikėjai (J. Brūvelaitis, E. Simonaitis, V. Šiaulinskis) buvo susivieniję slaptai veikiančiame šaulių dalinyje ir Jaunalietuvių sąjungoje. Galutinai suvienyti krašto lietuvius pavyko 1922 m. gruodžio 18 d., įkūrus Vyriausiąjį Mažosios Lietuvos Gelbėjimo komitetą[53]. Užuominų apie šaulių veiklos pradžią dokumentuose randama nemažai, tačiau šaulių veiklos pradžios data nėra aiški.

Galime išskirti dvi datas: *de facto* ir *de jure*. *De facto* data 1921 m. (V operatyvinės grupės įkūrimas), o *de jure* 1923 m. kovo 18 d., kai buvo išrinkta Klaipėdos XX skyriaus valdyba, o pirmininku Jurgis Brūvelaitis[54]. Klaipėdos krašte savo veiklą vystė (1923-1939 m.) XX šaulių rinktinė (apėmė Šilutės, Pagėgių ir Klaipėdos apskritis) bei nuo 1936 m. įkurti XXII Geležinkeliečių šaulių rinktinės daliniai. Šaulių veikla krašte buvo aktyvi, o šaulių narių skaičius augo. Rinktinė buvo viena skaitlingiausių visoje Lietuvoje. Jos gretos nuo 1923 m. iki 1938 m. smarkiai išaugo (1938 m. XX Klaipėdos rinktinėje iš viso buvo 2925 šauliai. Palyginimui, XV Kretingos šaulių rinktinėje – 1386 šauliai, IV Tauragės rinktinėje – 1765 šauliai). Išsiplėtė ir šaulių veikimo geografija Klaipėdos krašte. 1923 m. veikė 10 būrių (pirmasis įkurtas Klaipėdos būrys 1923 08 10)[55] šis skaičius išaugo iki 50 būrių 1938 metais[56].

1.2. Šauliai Klaipėdos sukilime

Klaipėdos sukilimo operacija istoriografijoje yra sulaukusi didelio dėmesio, todėl išsamiau magistro darbe šis įvykis nagrinėjamas nebus. Šaulių dalyvavimas Klaipėdos sukilime istoriografijoje vertinamas nevienareikšmiškai. Pagrindinė priežastis – tuometinio LŠS CV pirmininko V. Krėvės-Mickevičiaus perdėtas savo ir šaulių vaidmens sureikšminimas. Savo prisiminimuose, rašytuose jau išeivijoje, autorius menkina J. Budrio vaidmenį operacijoje, vadindamas jį „Vidaus reikalų ministerijos valdininkėliu“[57]. V. Krėvės-Mickevičiaus prisiminimuose, aiškindamas LŠS vaidmenį, autorius kaltina Lietuvos Respublikos Vyriausybę neveiklumu. Tačiau taip jis tik prisipažįsta, kad operacijos detalės nebuvo su juo derinamos, jis nebuvo operacijos vadovybėje. Planuojant operaciją, daugelis abejojo jos sėkme. Nesėkminga

[52] Butrymas V. Dešimt metų šauliško darbo Klaipėdoje. *Trimitas.* 1933, Nr. 19. p. 366 – 367.
[53] *Lietuvos šaulių sąjungos istorija.* Sud. Liekis, A. Vilnius, 1992. p. 212.
[54] *Lietuvos šaulių sąjungos istorija.* Sud. Liekis, A. Vilnius, 1992. p. 216.
[55] XX Klaipėdos ŠR vadas LŠS štabo viršininkui. 1937 07 02, Nr. 2769. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1350, l. 1.
[56] Jokubauskas, V. Lietuvos šaulių sąjungos veikla Klaipėdos krašte 4 – ajame XX a. dešimtmetyje: struktūra, uždaviniai ir realybė. *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis. Mokslinių straipsnių rinkinys.* Kaunas, 2009. p.104
[57] Krėvė, V. *Bolševikų invazija ir liaudies vyriausybė.* Vilnius, 1992. p. 94.

baigtis galėjo iššaukti griežtą užsienio valstybių reakciją. Tad, anot V. Krėvės-Mickevičiaus, jis ir LŠS viršininkas kpt. P. Klimaitis LR Vyriausybei prižadėjo priisimti visą atsakomybę dėl nepasisekusio žygio[58].

Anot V. Vareikio, V. Krėvė-Mickevičius nieko nežinojo apie Ernesto Galvanausko planuojamą operaciją, nes nepriklausė asmenims, kurie gautų ypač slaptus dokumentus[59]. Nuvertinti LŠS vaidmens Klaipėdos sukilime nevertėtų, nes ji atliko svarbią funkciją. Šauliai buvo tiesioginė jungtis tarp Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos karšto lietuvių veikėjų. Erdmonas Simonaitis, Jurgis Brūvelaitis palaikė tiesioginį ryšį su LŠS štabu, kartu planavo ir vykdė operacijos planus. J. Brūvelaitis šaulių vadu vadinamas dar rengiant Klaipėdos sukilimą[60]. V. Vareikis pabrėžia pagrindinę šaulių užduotį Klaipėdos sukilime – jie turėjo „paslėpti" Lietuvos kariuomenės dalyvavimą operacijoje[61].

Lietuvos Respublikos Vyriausybė, suprasdama sudėtingą tarptautinę padėtį, ryžosi žengti drąsų žingsnį, tačiau tiesioginės jėgos naudojimas galėjo išaukti agresyvią Prancūzijos ir Lenkijos reakciją, tad buvo pasirinktas neoficialaus užėmimo būdas – incenizuojamas sukilimas. Pagrindinė šio pasirinkimo problema – vietinių gyventojų skeptiškas požiūris į krašto priklausomybę Lietuvai. Tuometinis LŠS CV pirmininkas V. Krėvė-Mickevičius teigė, kad „Klaipėdos krašto gyventojai, dauguma jų, net lietuviškai kalbantieji, laikėsi gana abejingai ir dėl galimybės susijungti su Didžiąja Lietuva jokio džiaugsmo nerodydavo"[62]. Sukilimo organizavimas galėjo žlugti, jei į sukilėlių gretas nebūtų pavykę pritraukti klaipėdiškių. I. Chandavoine nuomone, šauliai įtraukti į sukilimą buvo dėl to, jog šie veiksmai nesukeltų šoko vietiniams gyventojams[63].

Ryšiai tarp LŠS ir Klaipėdos krašto lietuvių veikėjų buvo sustiprinti 1922 m. pabaigoje Lietuvos šaulių sąjungai paskyrus šaulį ypatingiesiems pavedimams prie Sąjungos viršininko, kuriuo tapo Aleksandras Marcinkevičius-Mantautas[64]. Jis buvo atsakingas už ryšių palaikymą su aktyviausiais Klaipėdos krašto lietuviais ir, neabejotinai, Klaipėdos sukilimo operacijos organizavimą. Savo pareigas A. Marcinkevičius-Mantautas ėjo dar gerokai po sukilimo[65],

---

[58] Krėvė, V. *Bolševikų invazija ir liaudies vyriausybė.* Vilnius, 1992. p. 100.
[59] Vareikis, V. Sukilėliai, šauliai, savanoriai. *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį. Acta historica universitatis Klaipedensis XVII.* Klaipėda, 2008. p. 195.
[60] *Vladas Putvinskis – Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai.* Antroji laida. Vyr. Redaktorius Marcinkevičius-Mantautas, A. Čikaga, 1973. p. 239.
[61] Vareikis, V. *Lietuvos šaulių sąjungos karinė ir politinė veikla (1919 – 1923). Daktaro disertacija.* Rankraštis. Kaunas, 1999. p. 106.
[62] Genienė Z., Žukas J. *Kova dėl Klaipėdos 1923 – ieji.* Katalogas. Klaipėda, 2003. p. 18.
[63] Chandavoine, I. Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1923 – 1932). Vilnius, 2003. P. 55.
[64] Vareikis, V. Sukilėliai, šauliai, savanoriai. *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį. Acta historica universitatis Klaipedensis XVII.* Sud. Pocytė, S., Safronovas, V. Klaipėda, 2008. p. 196.
[65] Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto įgaliojimas (Įgalavimas). 1923 04 30. *LCVA*, f. 636, ap. 1, b. 5, l. 8.

tikriausiai iki Klaipėdos šaulių skyriaus veiklos oficialios pradžios. Beje, A. Marcinkevičius-Mantautas teigia, jog iš pradžių ne jis, o Vl. Putvinskis-Pūtvis buvo numatytas į šią poziciją. O jis padėjėju, tačiau jį ištiko infarktas, todėl dalyvauti negalėjo ir LŠS atstovu ryšiams su LŠS liko A. Marcinkevičius-Mantautas[66].

Klaipėdos operacijoje dalyvavo dvigubos Šaulių sąjungos pajėgos: pirmoji – tai Didžiosios Lietuvos šauliai, įėję į Ypatingosios paskirties rinktinę, iš viso 455 šauliai[67], ir antroji – vietiniai Klaipėdos krašto gyventojai, sudarę Vyriausiąjį Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetą, kurio nariai po 1923 m. oficialiai krašte pradėjus veikti Šaulių sąjungai prisijungė prie jos veiklos. Žymiausi atstovai – Jurgis Brūvelaitis, Martynas Jankus, Jurgis Lėbartas, Vilius Šiaulinskis ir kiti. 1922 m. gruodžio 18 d. A. Marcinkevičius-Mantautas LŠS viršininkui P. Klimaičiui pranešė, kad „po pokalbio su J. Brūvelaičiu tapo aišku, kad vieni klaipėdiečiai mažai ką galėtų padaryti, bet ir be jų apsieiti jokiu būdu negalima“[68].

1923 m. sausio 7 d. Vyriausiasis Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetas paskelbė atsišaukimą į brolius šaulius[69] – tai rodo ryšį tarp klaipėdiškių ir Didžiosios Lietuvos šaulių iki krašto prijungimo operacijos. Kreipimasis atliko ir neigiamą darbą operacijos planavimui. Gauta žinių, jog šauliai iš visos Lietuvos ketina žygiuoti Klaipėdos krašto vaduoti[70], LŠS viršininko įsakymu šauliams buvo griežtai uždrausta tai daryti[71]. Spontaniški ir nesuderinti šaulių žygiai kirtosi su jau planuojama krašto prijungimo operacija. Šiuos šaulių veiksmus galima vertinti ne kaip nepaklustumo ar anarchijos pavyzdį, bet kaip patriotišką lietuvių (ypatingai LŠS narių) nuomonę Klaipėdos klausimu. Spaudoje nuolatos buvo skelbiama, jog Klaipėda taps „freištatu“, Lenkijos valda ir pan., todėl „tautiški visuomenės nariai“, šiuo atveju šauliai siekė tam užkirsti kelią ir prijungti kraštą prie Lietuvos. Situaciją supratusi Krašto apsaugos ministerija „ėmėsi priemonių, kad Lietuvos jaunimas, pagautas patriotinių jausmų ir Vyr. Mažosios Lietuvos Gelbėjimo komiteto paskleistais atsišaukimais kviečiamas eiti pagalbon klaipėdiškiams, nepasiduotų jausmo įspūdžiui“[72]. Iš kitos pusės šių dokumentų pasirodymu stengtasi užmaskuoti sukilimo incenizacijos planus ir Lietuvos vyriausybės vaidmenį juose.

---

[66] *Vladas Putvinskis – Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai.* Antroji laida. Vyr. Redaktorius Marcinkevičius-Mantautas, A. Čikaga, 1973. p. 238 – 239.
[67] Vareikis, V. Sukilėliai, šauliai, savanoriai. *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį. Acta historica universitatis Klaipedensis XVII. Klaipėda,* 2008. p. 197.
[68] Vareikis, V. Sukilėliai, šauliai, savanoriai. *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį. Acta historica universitatis Klaipedensis XVII.* Klaipėda, 2008. p. 196.
[69] Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto atsišaukimas „Broliai Šauliai!“. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 378, l. 319.
[70] L.e.p. Generalinio štabo viršininko raštas LŠS viršininkui. 1923 01 08. *LCVA,* f. 929, ap. 3, b. 423, l. 1.
[71] LŠS viršininkas visiems šaulių skyrių vadams. 1923 01 09. *LCVA,* f. 929, ap. 3, b. 423, l.3.
[72] LR Krašto apsaugos ministerijos raštas LR Užsienio reikalų ministrui. 1923 11 05. *LCVA,* f. 383, ap. 7, b. 378, l. 154.

Istoriografijoje yra pateikiamas trejopas šaulių, dalyvavusių Klaipėdos sukilime, skaičius. V. Vareikio minimi skaičiai: 740, 862, 887[73]. Naujausiuose istoriko tyrimuose yra skelbiama, jog operacijoje dalyvavo 582 kariai ir 455 šauliai. Tokį patį dalyvavusių šaulių skaičių pateikia ir istorikas V. Žalys[74]. Publikuotuose Klaipėdos sukilėlių sąrašuose iš viso yra nurodyti 708 šauliai ir 25 etatiniai Sąjungos tarnautojai[75]. Į šį sąrašą tikriausiai yra įtraukti šauliai, ne tik tiesiogiai dalyvavę krašto prijungimo opearacijoje, bet čia atvykę jau po sukilimo. V. Vareikis tokias šaulių pamainas vadina orkestru[76]. Skirtingi dalyvavusių šaulių skaičiai atsirado dar I Lietuvos Respublikos laikotarpiu. Pagrindinė priežastis buvo siekis padidinti sukilėlių gretas. Sąrašai buvo nepilni. Tokie faktai iškilo jau po sukilimo[77]. Po sukilimo šaulių ryšys su Klaipėdos kraštu sustiprintas Lietuvos Respublikos Vyriausybei įgaliotiniu Klaipėdos krašte paskyrus Antaną Smetoną, kuris buvo LŠS narys[78].

Viena iš aktyviausių Klaipėdos sukilimo jėgų buvę šauliai šios operacijos metu neteko 4 narių (iš viso žuvo 12 sukilėlių), visi jie iš Didžiosios Lietuvos: Flioras Lukšys (Kėdainių šaulių rinktinė), Povilas Jasaitis (Kauno šaulių rinktinė), Jonas Plekštys (Panevėžio šaulių rinktinė) ir Antanas Ubavičius (Mažeikių šaulių rinktinė)[79]. Klaipėdos sukilimas žymi viešos šaulių veiklos pradžią Klaipėdos krašte, o šauliai gavo „Klaipėdos sukilėlių“ etiketę, kadangi kaip organizuota struktūra iš krašto nepasitraukė. Iš pradžių šauliai sudarė dalį „Klaipėdos krašto armijos“, vėliau veiklą pradėjo kaip integrali LŠS dalis.

Nepaisant istoriografijoje vyriaujančio šaulių, kaip antraeilių sukilėlių įvaizdžio, verta atkreipti dėmesį į jau aptartą šaulių vaidmenį. Svarbiausia, kad šauliai ir klaipėdiškiai palaikė glaudžius ryšius, kurių nereglamentavo ir neinstitucionalizavo Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Visa tai kilo iš tikrų tautinių siekių suvienyti lietuvių žemes ir tai puikiai koreliuoja su sukilimo idėja. Tuo tarpu kita „sukilėlių pusė“, kurią kontroliavo ir organizavo Lietuvos Respublikos Vyriausybė, nuo sukilimo ideologinių aspektų buvo nutolusi ir vykdė vadovybės įsakymus. Taigi Klaipėdos krašto operacija vertintina dvejopai, kaip prijungimas (atliko perrengti Lietuvos kariuomenės kariai) ir sukilimas (atliko klaipėdiškiai, suorganizuoti Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto, ir šauliai, su kuriais buvo palaikyti betarpiški ryšiai). Ryšininko funkciją tarp šių dviejų dalių atliko šauliai. Būtent jų dėka pavyko imituoti sukilimą ir sudaryti

[73] Genienė Z., Žukas J. *Kova dėl Klaipėdos 1923 – ieji.* Katalogas. Klaipėda, 2003. p. 26.
[74] Žalys, V. Ringen um identitat/ Kova dėl identiteto. Luneburg, 1993. P. 26.
[75] Vareikis, V. Sukilėliai, šauliai, savanoriai. *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį. Acta historica universitatis Klaipedensis XVII.* Klaipėda, 2008. P. 197.
[76] Vareikis, V. *Lietuvos šaulių sąjungos karinė ir politinė veikla (1919 – 1923). Daktaro disertacija.* Rankraštis. Kaunas, 1999. p. 119.
[77] Šaulio A. Graugroko raštas LŠS viršininkui 1928 02 12. *LCVA,* f. 561, ap. 2, 158, l. 196.
[78] Vareikis, V. 1923 metų Klaipėdos sukilimo kontraversijos. *Acta historica universitatis Klaipedensis. IX. Klaipėdos kraštas 1920 – 1924 m. arhyviniuose dokumentuose.* Klaipėda, 2003. p. 27.
[79] Sąrašas nukautų Klaipėdos operacijose. *LCVA,* f. 523, ap. 1, b. 10, l. 26.

įspūdį, jog krašto gyventojai nori priklausyti Lietuvai. Ryšiai užmegzti planuojant Klaipėdos operaciją tarp klaipėdiškių ir šaulių išliko labai stiprūs ir vėliau, didelė dalis sukilėlių tapo LŠS nariais. Pasibaigus sukilimui, Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto prašymu LŠS štabas supirkinėjo lietuviškus laikraščius ir siųsdavo juos į Klaipėdos kraštą sukilėliams ir vietos gyventojams, tai buvo didelės finansinės išlaidos LŠS[80].

V. Vareikis teigia, jog po sukilimo šaulių gretose liko tik „jaunesnieji veikėjai“: J. Brūvelaitis, J. Peteraitis, M. Brakas. Tuo tarpu vyresnieji sukilimo veikėjai: J. Vanagaitis, J. Lėbartas, V. Šiaulinskis ir M. Jankus, nutraukė ryšius su LŠS[81]. Tačiau verta pažymėti, jog ir vyresnieji iš veiklos nepasitraukė. Jie išliko vienais iš aktyviausių krašto šaulių ir ilgą laiką užėmė vadovaujančias pareigas XX rinktinės struktūroje. Pvz., Jurgis Lėbartas nuo 1925 m. (su pusės metų pertrauka 1925 m.) iki 1939 m. buvo XX rinktinės valdybos (nuo 1935 m. tarybos) nariu, pirmininku arba jo pavaduotoju. Vyresniųjų veikėjų veiklos svarba šaulių organizacijoje bus atskleista kitose darbo dalyse.

1.3. Klaipėdos sukilimo atgarsiai šaulių veikloje

Klaipėdos krašto prijungimo prie Didžiosios Lietuvos diena buvo tapusi ne tik Klaipėdos krašto šaulių, bet ir visos LŠS viena svarbiausių švenčių. Ji įprasmindavo šaulių atliekamą misiją krašte, o taip pat suteikdavo išskirtinių teisių kaip Klaipėdos vaduotojams. Anot V. Safronovo, „atvadavimo“ legitimacijos reikmė skatino šaulių, kaip pagrindinių krašto „vaduotojų“, kulto formavimą ir propagavimą[82]. XX šaulių rinktinės laikraštis „Klaipėdos garsas“ 1926 m. pažymėjo: „Šauliai, kovodami sukilėlių eilėse, 1923 metais sausio mėnesy privedė Kraštą prie tokios padėties, kad jam pasidarė laisviau gyvuoti ir vystytis.“[83]

Klaipėdos krašto šaulių ryšys su sukilimu buvo tiesioginis, sukilėliai buvo šaulių veiklos Klaipėdos krašte pirmtakai. Svarbiausi Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto nariai ir kiti sukilimo lyderiai, pvz., M. Jankus, J. Būdrys, S. Darius, sulaukė šaulių būrių pagarbos. Jų vardai suteikti šaulių būriams[84]. Valstybinė priklausomybė Lietuvos Respublikai ekonominės, socialinės krašto gyventojų padėties greitai nepakeitė. Vykstantys politiniai pokyčiai buvo ilgi ir erzino krašto visuomenę, ypač vokiečius. Todėl šauliai po sukilimo turėjo pasirūpinti Lietuvos valdžios išlaikymu ir stiprinimu.

---

[80] LŠS štabo kultūros ir propogandos dalies viršininko raštas. 1923 01 25, Nr. 366. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1701. L. 15.
[81] Vareikis, V. *Lietuvos šaulių sąjungos karinė ir politinė veikla (1919 – 1923). Daktaro disertacija.* Rankraštis. Kaunas, 1999. p. 124.
[82] Safronovas, V. Praeities panauda palaikant lietuvišką tapatumo orientaciją tarpukario Klaipėdoje. *Nauji požiūriai į Klaipėdos krašto praeitį. Acta historica Universitatis Klaipedensis, XVII.* Klaipėda, 2008. p. 92.
[83] Ant sleksčio. *Klaipėdos garsas.* 1926, Nr. 1. p. 1
[84] Šaulys R. Sausio 15 – oji ir šauliai. *Vakarai.* 1936, Nr. 10. p. 4.

Kasmet, minint krašto prijungimą, buvo organizuojami šventiniai renginiai. Klaipėdos krašte pagrindiniai jų organizatoriai buvo šauliai. Jų iniciatyva 1923 m. gruodžio 27 d. pirmajame Klaipėdos krašto šaulių būrių valdybų suvažiavime krašto direktorijos pareikalavo sausio 15-ąją paskelbti „Krašto išvadavimo šventeˮ[85]. Į organizacinį šventės darbą stengtasi pritraukti kuo daugiau visuomeninių krašto organizacijų, sudaromi šventės rengimo komitetai (į juos buvo kviečiamos visuomeninės organizacijos, pvz., Giedotojų sąjunga, Santara, Dviratininkų sąjunga, Aukuras, Klaipėdos skautai ir t.t.), kuriems vadovavo šaulių atstovai[86]. Taip sausio 15 d. formuota ne tik kaip šaulių, bet kaip viso krašto ir Lietuvos šventė. LŠS sudarydavo šios šventės minėjimo programos pagrindus, kurie buvo skirti ne tik šauliams, bet visai visuomenei. Pagal vieną iš tokių planų buvo nustatyta, jog iniciatyvos organizuoti šventes turi imtis Vakarų Lietuvos sąjunga arba šaulių būrių vadai[87]. Iškilmingi „Klaipėdos atvadavimoˮ minėjimai buvo organizuojami kasmet daugelyje šalies vietų, taip pat LŠS Štabe[88]. LŠS neformaliai buvo atsakinga už šio minėjimo pagrindinio renginio organizavimą Kaune, kuris vykdavo Valstybės teatre. Siekiant paremti Klaipėdos krašto šaulių veiklą, renginys buvo mokamas[89].

Tradiciškai Klaipėdos šaulius sveikindavo organizacijos vadovybė, šaulių daliniai: „Jūs šimtmečius išsaugojote lietuvių kalbą, tradicijas ir mūsų tautos karštą meilę. Jau septyneri metai, kai Jūs esate išsivadavę iš svetimųjų jungo ir draug su mumis džiaugiatės bendru mūsų tėvynės Lietuvos džiaugsmu ir rūpinatės bendra mūsų tautos gerove ir ateitimi[90]. Siunčiami sveikinimai pabrėždavo krašto šaulių išskirtines pozicijas organizacijoje ir šaulių susirūpinimą, Klaipėdos krašto svarbos Lietuvai supratimą.

Kasmet sausio 15 d. Klaipėdos krašte buvo uždaromos valstybinės įstaigos, krašto gyventojai raginami dalyvauti renginiuose, šaulių organizuojamuose minėjimuose, vaidinimuose, paskaitose[91]. Šauliai atkreipė dėmesį, jog tautinių švenčių metu nedirba tik Centro įstaigos, tuo tarpu kitos įstaigos arba parduotuvės savo veiklos nenutraukia. Todėl šauliai, dirbantys privačiose įstaigose, negali dalyvauti šventiniuose renginiuose. Pastebėta, jog krašto gyventojai

[85] Safronovas, V. Praeities panauda palaikant lietuvišką tapatumo orientaciją tarpukario Klaipėdoje. *Nauji požiūriai į Klaipėdos krašto praeitį. Acta historica Universitatis Klaipedensis, XVII.* Klaipėda, 2008. p. 92.
[86] Klaipėdos krašto prijungimo Lietuvai 10 – ties metų sukaktuvių minėjimo šventės rengimo komiteto sudarymo projektas. *LCVA,* f. 561, ap. 12, 1821, l. 5
[87] Klaipėdos atvadavimo sukaktuvių šventės organizavimas ir šventės programos pagrindai. Projektas. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1728, l. 4.
[88] Klaipėdos krašto atvadavimo 5 –ių metų sukaktuvių paminėjimas. *Trimitas.* 1928, Nr. 3, p. 91.
[89] LŠS štabo kultūros ir švietimo skyriaus raportas LŠS štabo viršininkui. 1937 12 21, Nr. 6462. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1728, l. 1.
[90] LŠS viršininko telefonograma XX-tai šaulių rinktinei 1930 01 15. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 667, l. 1.
[91] Žinios Klaipėdoje. *Klaipėdos garsas.* 1927, Nr. 2. p. 14.

vangiai kelia tautines vėliavas. Siekdami tai išspręsti, šauliai siūlė sugriežti valstybinių švenčių minėjimo kontrolę krašte[92].

1923 m. iškart po sukilimo Klaipėdos šaulių iniciatyva buvo parengta ir išleista knyga „Klaipėdos sukilimas“, kurioje publikuoti J. Budrio, K. Žiliaus, J. Vanagaičio, J. Brūvelaičio ir kitų asmenų atsiminimai[93]. Žuvusių sukilėlių, ypač šaulių, atminimas Klaipėdos šaulių gretose buvo labai svarbus aspektas. 1925 m. rugsėjo 27 d. Klaipėdoje buvo atidengtas paminklas žuvusiems 1923 m. Klaipėdos sukilime asmenims[94]. Paminklas buvo pastatytas Klaipėdos šaulių iniciatyva bei lėšomis. Jis buvo pagamintas iš buvusios Vokietijos imperijos pasienio stulpo, stovėjusio netoli Nemirsetos[95] (*žr. Priedą Nr.1).* Ši vieta tapo dažna ir netgi privaloma iškilmingų minėjimų ir šaulių priesaikų vieta[96] (*žr. Priedą Nr.2).*

1927 m. šaulio ir žymiojo Mažosios Lietuvos veikėjo Matyno Jankaus iniciatyva bei padedant XX Klaipėdos šaulių rinktinei Klaipėdoje buvo suorganizuotas I Klaipėdos vaduotojų suvažiavimas. M. Jankus į susirinkusiuosius kreipėsi: „Mūsų atliktieji darbai prieš keturius metus priklauso Lietuvos istorijai. Mes būtume neverti tų darbų ir prieš istoriją turėtume rausti, jeigu nesirūpintume išlaikyti ir apsaugoti.“ Suvažiavime šalia Lietuvos kariuomenės savanorių sąjungos įkurta Klaipėdos sukilėlių sąjunga, kurios garbės pirmininku išrinktas M. Jankus, o pirmininku M. Reizgys. Vadovybę sudarė išimtinai tik LŠS nariai[97]. Šios sąjungos veikla buvo simbolinė ir realios įtakos bei reikšmės krašto lietuvių judėjime neįgijo, nes organizacinės struktūros iš esmės neveikė. To ir nereikėjo, kadangi didžioji dalis Klaipėdos sukilėlių priklausė Lietuvos šaulių sąjungai ir/ arba Lietuvos kariuomenės savanorių sąjungai.

Įamžintas šaulių veikloje buvo Ypatingosios paskirties rinktinės vadas Jonas Būdrys. 1938 m. XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadas kreipėsi į LŠS vadą dėl leidimo Juodkrantės šaulių būrį pavadinti sukilėlių vado Jono Būdrio vardu. Pats J. Būdrys su tokiu pasiūlymu mielai sutiko, pažadėdamas savo globą ir materialinę pagalbą[98]. Pažadai netrukus buvo įvykdyti. J. Būdrio rūpesčiu 1938 m. XX šaulių rinktinė iš Čikagos lietuvių išeivių gavo 95 dolerius, kurių pusė atiteko Juodkrantės J. Būdrio šaulių būriui[99]. Iš „Klaipėdos sukilimo“ operacijos dalyvių su LŠS glaudžius ryšius palaikė ne tik J. Būdrys. Ypatingosios paskirties rinktinės 3 grupės vadas Mykolas Kalmantavičius – Bajoras (vėliau Kalmantas) 1925 – 1935 m. buvo LŠS viršininku.

---

[92] Klaipėdos I šaulių būrio visuotinio susirinkimo 1932 09 Rezoliucija Nr. 1. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1757, l. 223.
[93] *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919 – 2004.* Kaunas, 2005. p. 109.
[94] *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919 – 2004.* Kaunas, 2005. p. 109.
[95] Vareikis, V. *Klaipėdos miesto istorijos.* Klaipėda, 2009. p. 91.
[96] Priesaika prie karžygių kapo. *Vakarai.* 1936, Nr. 13. p. 2.
[97] Klaipėdos krašto atvadavimo dalyvių suvažiavimas. *Klaipėdos garsas.* 1927, Nr. 3. p. 18.
[98] XX Klaipėdos ŠR vado raportas LŠS vadui. 1938 01 18, Nr. 189. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 24.
[99] XX Klaipėdos ŠR tarybos posėdžio 1938 02 23 protokolas Nr.2. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 113.

Diskusijos dėl dalyvavimo sukilime nenurimo praėjus penkmečiui ir vėliau. LŠS sudarė Klaipėdos sukilimo operacijoje dalyvavusių šaulių sąrašus, juos 2008 m. publikavo V. Vareikis. Dėl šaulių sąrašų kelis sykius buvo iškilę nesusipratimų. 1928 m. vienas aktyviausių LŠS kūrėjų inžinierius Antanas Graugrokas kreipėsi į LŠS viršininką skųsdamasis, kad Klaipėdos sukilėlių sąraše nėra įrašyta jo ir tuometinio LŠS viršininko mjr. Prano Klimaičio pavardės[100]. Šis skundas buvo svarstomas LŠS CV. Pasirodo, kad minėtame sąraše nebuvo paminėta ir LŠS atstovo Klaipėdos krašte vykdant sukilimą A. Marcinkevičiaus-Mantauto pavardė, todėl buvo nuspręsta neatidėliotinai šiuos neatitikimus pašalinti[101]. Ir vėliau buvo kreipiamasi į XX Klaipėdos rinktinės štabą dėl Klaipėdos sukilimo medalių ir atlygio už dalyvavimą Klaipėdos sukilime[102]. Tai rodo, jog Lietuvos visuomenė ir net patys sukilėliai įvykdytą operaciją dažnu atveju siejo ne su Lietuvos Respublikos Vyriausybe, bet su LŠS.

LŠS ryšiai su Vyriausiuoju Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetu nebuvo pamiršti. 1936 m. LŠS štabas kreipėsi į XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadą dėl Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto turėtų ir surinktų dokumentų. Siekiant išsaugoti, norėta juos gauti ir saugoti LŠS, „Kadangi Klaipėdos vadavimas ir visi su juo susiję reikalai turi tampraus ryšio su Šaulių Sąjunga, tai ar netiksliau būtų perduotos į Šaulių Sąjungos XX rinktinės arba Sąjungos štabo archyvą“[103]. Vis dėlto bylų nepavyko gauti, nes likviduojant komitetą, viskas buvo perduota Jonui Būdriui[104].

Kasmet iškeliama ir aktualizuojama Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos diena stiprino idėjinę ne tik šaulių, bet ir lietuvių veiklos prasmę krašte. Tai buvo daroma naudojantis ne tik spauda Klaipėdos krašte, bet net labiau Didžiosios Lietuvos spaudoje. Ypač šaulių žurnale „Trimitas“, kuriame Klaipėdos kraštui buvo skiriamas didelis dėmesys ištisus metus, jis ypač sustiprėdavo metų pradžioje, minint Klaipėdos prijungimo metines. Šauliams ši diena tapo tapatybės stiprinimo priemone ir išskirtiniu krašto šaulių simboliu.

1.4. Kas buvo šauliais Klaipėdos krašte?

Istorikė Silva Pocytė atkreipė dėmesį, jog į Šaulių sąjungą Klaipėdos krašte daugiausiai įstodavo iš Didžiosios Lietuvos atvykę valdininkai ir tarnautojai, tuo tarpu klaipėdiškiai mieliau rinkdavosi veiklą „Santaroje“ arba „Sandoroje“[105], kurios buvo įkurtos Klaipėdos krašte, t.y.

[100] Šaulio A. Graugroko raštas LŠS viršininkui 1928 02 12. *LCVA,* f. 561, ap. 2, 158, l. 196.
[101] LŠS CV posėdžio protokolas 1928 02 14, Nr. 15. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 158, l. 197.
[102] Plaušinaičio laiškas LŠS CV pirmininkui 1923 02 26. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 346, l. 43.
[103] LŠS štabo raštas XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadui. 1936 01 16. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1027, l. 185.
[104] LŠS štabo raštas XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadui. 1936 01 16. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1027, l. 178.
[105] Pocytė, S. Klaipėdiškių/ Lietuvininkų politinės ir tautinės nuostatos 1939 m. kovo išvakarėse. *Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: politiniai, ideologiniai, socialiniai ir kariniai aspektai. Acta historica universitatis Klaipedensis XXI.* Sud. Pocytė, S. Klaipėda, 2010. p. 189.

buvo vietinės kilmės organizacijos. Be abejo, šią situaciją sąlygojo Didžiosios ir Mažosios Lietuvos lietuvių mąstymo bei tautinės tapatybės suvokimo skirtumai. Būtina pažymėti, jog aktyviausi Klaipėdos krašto lietuviai veikė Šaulių sąjungoje. Pvz., krašto lietuvių autoritetas Martynas Jankus, politinis veikėjas Erdmonas Simonaitis ir kiti. Tuo tarpu valstiečius ir darbininkus pritraukti į šaulių veiklą sekėsi sunkiai. Krašto gyventojus lietuvius dalyvauti šaulių veikloje skatino buvusio Vyriausiojo Mažosios Lietuvos Gelbėjimo komiteto nariai: „Kad savo šalį ginti, reikia būt gynėjais. O neinant kareivauti gimtojo krašto gynėjais mes galime pastoti tik spiesdamiesi po garbinga Šaulių Sąjungos vėliava. <...> Tad mūsų kelias vienas – į šaulių būrius“[106].

Rinktinės narių bylose galima rasti daug klaipėdietiškų pavardžių, tačiau jų šauliška veikla greitai baigdavosi. Pvz., vėliau žymia rašytoja tapusi Ieva Simonaitytė Šaulių sąjungai priklausė nuo 1923 m. iki 1926 m[107]. Beje, I. Simonaitytė buvo įrašyta į Klaipėdos sukilėlių sąrašus, bet pati savo dalyvavimą sukilime vertina skeptiškai. Anot jos, Vilius Šiaulinskis „įrašė į sąrašą, davė slapyvardžius, kurių jau neatmenu, bene todėl, kad padidėtų Klaipėdos krašto sukilėlių skaičius.“[108]

Analogiškų pavyzdžių, kai asmenys, kilę iš Mažosios Lietuvos, šaulių gretose buvo pakankamai trumpą laiką yra nemažai. Būtina pažymėti, jog nemažas skaičius asmenų, gimusių Didžiojoje Lietuvoje, taip pat trumpą laiką priklausė LŠS, tad išvados apie gimimo vietą ir dalyvavimo laiką LŠS eilėse daryti negalime. Pagal 1932 m. XX Klaipėdos šaulių rinktinės duomenis, iš viso joje buvo 1004 šauliai, iš kurių 511 buvo kilę iš Didžiosios Lietuvos, o 493 iš Mažosios Lietuvos[109]. Remdamiesi statistika, negalime tvirtinti, jog didžiąją dalį Klaipėdos krašto šaulių sudarė atėjūnai iš Didžiosios Lietuvos. Dėl fragmentiškai išlikusių narių knygų negalime nustatyti narių gimimo vietų tendencijų per visą šaulių veiklos laikotarpį Klaipėdos krašte. Tačiau, anot istoriko V. Safronovo, XX dešimtmečio viduryje XX rinktinės veikloje matyti lūžinis momentas – didėjo narių skaičius. Tokias tendencijas istorikas sieja su didėjančiu lietuvių atsikėlimu į kraštą jau po 1923 m.[110].

Skirtumus tarp klaipėdiečių ir Didžiosios Lietuvos šaulių galima matyti ir žvelgiant į XX skyriaus (vėliau XX rinktinės) formavimą bei vadovybę. Klaipėdiečiai siekė gauti išskirtines pozicijas šauliškoje veikloje ir finansavime. 1924 m. skyriaus valdyba nusiuntė LŠS Centro

[106] Kreipimasis „Klaipėdos krašto lietuviai, girdėkit!“. 1923 07 20. *LCVA,* f. 636, ap. 1, b. 5, l. 11.
[107] XX – to Klaipėdos skyriaus narių knyga. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1394, l. 2
[108] Vareikis, V. *Klaipėdos miesto istorijos.* Klaipėda, 2009. p. 95.
[109] XX Klaipėdos šaulių rinktinės žinios apie gimusius Didžiojoje Lietuvoje ir Mažojoje Lietuvoje šaulius. Slaptai. 1932 01 01. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 817, l. 15.
[110] Safronovas, V. Praeities panauda palaikant lietuvišką tapatumo orientaciją tarpukario Klaipėdoje. *Nauji požiūriai į Klaipėdos krašto praeitį. Acta historica Universitatis Klaipedensis XVII.* Klaipėda, 2008. p. 89.

valdybai raštą, kuriame teigiama: „Kas Centro Valdyba Kaunui ir visai Lietuvai, – tai Klaipėdos skyrius Klaipėdos kraštui. Užtat ir skiriant lėšas, negalima žiūrėti į Klaipėdos skyrių, kaip į paprastą kitą skyrių“[111]. Taip skyriaus vadovybė siekė sustiprinti veiklos išskirtinumo įspūdį, gretinant savo veiklos reikšmę su Centro valdybos reikšme Lietuvai.

LŠS vadovybė, žinodama Klaipėdos krašto reikšmę valstybei bei šauliškos veiklos savitumą, tikriausiai mėgindama išvengti konflikto su krašto veikėjais, Klaipėdos šauliams skirdavo didesnį finansavimą negu kitoms rinktinėms. 1926 m. XX rinktinė mėnesio išlaidoms (patalpų išlaikymui, kurui, komunalinėms paslaugoms, arklių laikymui) padengti gaudavo 190 Lt, tuo tarpu visos likusios rinktinės po 165 Lt arba 175 Lt[112]. Vykdydama tokią bendravimo politiką LŠS vadovybė nekartojo Lietuvos Respublikos Vyriausybės klaidos, kai krašte buvo vykdoma radikali lituanizacijos politika, kuri, anot V. Vareikio, „skatino krašto gyventojų – tiek lietuvininkų, tiek vokiečių – nepasitikėjimą Lietuvos valdžia”[113].

Šaulių sąjungos veikla Klaipėdos krašte buvo viena iš lietuvybės stiprinimo priemonių ir valstybinių interesų vykdytojų, kadangi kraštą prijungus prie Lietuvos ne tik vokiečiai, bet ir dalis lietuvių kilmės asmenų pakankamai atsargiai žiūrėjo į Didžiosios Lietuvos siekius Klaipėdos krašte, todėl Lietuvos šaulių sąjungos Centro valdyba stengėsi išplėsti šaulių sąjungos veiklą po visą kraštą, ne tik miestuose, bet ir kaimuose. Siekiant to, buvo leista formuoti būrius, net jei jie nėra surinkę reikiamo 20 žmonių skaičiaus[114], todėl pirmaisiais metais kai kurie būriai buvo labai neskaitlingi. Pavyzdžiui, 1930 m. Ramučių būryje buvo vos 14 narių[115]. Panaši situacija buvo ir kituose būriuose, kurie buvo įsikūrę kaimiškose vietovėse. Jose nemažą dalį šaulių sudarė klaipėdiškiai, prie jų prisidėjo iš Didžiosios Lietuvos atvykę tarnautojai: policininkai, pasienio policininkai, muitininkai, paštininkai. Tokių asmenų atvykimas ir veikla Klaipėdos krašte susilaukdavo vietinių vokiečių ir net lietuvių nepritarimo. Žvelgiant iš Lietuvos Respublikos pozicijų, „lietuvinti“ krašto valstybinių institucijų aparatą buvo privaloma.

Yra išlikę tik fragmentai XX šaulių rinktinės narių knygų, todėl negalime atlikti šaulių grupės prozopografinio tyrimo, kuris leistų tiksliai nustatyti šaulių kilmės vietas. Tai padėtų atsakyti į klausimą, ar Lietuvos šaulių sąjunga sugebėjo pritraukti klaipėdiškius, ar jai priklausė tik atvykėliai iš Didžiosios Lietuvos. Galime apibrėžti tipinį XX Klaipėdos šaulių rinktinės šaulio portretą: tai Mažosios Lietuvos lietuvių aktyvistai arba atvykėliai iš Didžiosios Lietuvos valstybinių įstaigų ar įmonių tarnautojai bei darbuotojai. LŠS vadas plk. P. Saladžius,

[111] LŠS XX – ojo skyriaus valdybos raštas LŠS Centro valdybai. 1924 03 06. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 158, l. 74.
[112] LŠS Rinktinių išlaikymo lentelė 1926 metams. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 158, l. 126.
[113] Vareikis, V. Klaipėdos krašto praradimas: tarp iliuzijų ir „realpolitik“. *Kultūros barai*. 2009, Nr. 10.
[114] LŠS XX- tos rinktinės vado raportas LŠS viršininkui. 1927 07 26, Nr. 361. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 548, l. 9.
[115] Šaulių būrių lankymo lapelis Nr. 2. *LCVA*, f.561, ap. 2, b. 684, l. 399.

kalbėdamas apie šaulių uždavinius, yra pabrėžęs, kad šauliai turi būti „tautiškos lietuviškos dvasios avangarde, būti pasiaukojimo ir pasiryžimo pavyzdžiu, dirbkime savo tautos garbei“[116]. Taigi atvykusių šaulių užduotis buvo, naudojantis Šaulių sąjungos veiklos galimybėmis, stiprinti „lietuvišką elementą“ Klaipėdos krašte bei integruoti šią teritoriją į Lietuvos valstybės sudėtį. Taip pat jie turėjo sustiprinti lietuvių pozicijas krašte ir išlaikyti ryšį su klaipėdiškiais.

[116] Vieningai saugokim savo vakarus, savo didingą Klaipėdos švyturį. *Vakarai,* 1936, Nr. 13. p. 2.

2. Klaipėdos krašto šaulių struktūra

2.1. Klaipėdos krašto šaulių administracinės struktūros raida

Lietuvos šaulių sąjunga buvo skirstoma į apskričių šaulių rinktines. Klaipėdos kraštas *(žr. Priedą Nr. 3)* buvo sudarytas iš 3 apskričių: Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių. Šiam kraštui buvo padaryta išimtis, atsižvelgiant į krašto išskirtinumą, iš 3 apskričių buvo sudaryta viena rinktinė. Įkūrus šaulių rinktinę (iki 1926 m. šaulių skyrių), jai buvo skirtas XX numeris. Galutinai rinktinė buvo suformuota 1923 m. birželio 7 d., įkūrus pirmąjį šaulių būrį Klaipėdos mieste[117]. Būrių steigimo darbas vyko daug sėkmingiau nei narių pritraukimas į juos. 1926 m. pabaigoje rinktinėje jau buvo įkurti 26 šaulių būriai (po 10 būrių veikė Klaipėdos ir Pagėgių apskrityse, 7 – Šilutės apskrityje)[118].

Pagrindiniai krašto lietuvių veikėjai, po sukilimo susivieniję po LŠS vėliava, šios organizacijos idėją platino po savo gimtąsias vietas, pvz., Martynas Jankus – Bitėnuose, Jurgis Lėbartas – Šilutėje. Vis dėlto asmenis patraukti į šią veiklą sekėsi sunkiai. 1924 m. kovo 22 d., įkūrus Baltupėnų 335 šaulių būrį, jame buvo tik 11 narių[119], per metus jį papildė vos 4 nariai[120]. Tokią situaciją skatino LŠS vadovybė. XX rinktinės vadovybė nuolatos teikdavo prašymus LŠS vadovybei, kad patvirtintų įsikūrusius šaulių būrius, nors jie nesudarė pagal LŠS vidaus tvarkos statutą reikiamo 20 asmenų skaičiaus. Vien 1926 – 1927 m. buvo įsteigti 6 šaulių būriai, neturėję reikiamo 20 asmenų skaičiaus[121]. Tad nepaisant būrių skaičiaus didėjimo, šaulių skaičius juose nebuvo didelis.

Ryškūs kiekybiniai pokyčiai Klaipėdos XX šaulių rinktinės būriuose įvyko tik po 1935 m. LŠS reformos. Jau minėtą Baltupėnų būrį 1938 m. sudarė 53 šauliai[122]. Būtina pažymėti, kad šaulių veiklos pradžioje organizacijai priklausė išimtinai tik klaipėdiškiai, tuo tarpu vėlesniu metu į kraštą atsikėlus lietuviams iš Didžiosios Lietuvos, proporcijos keitėsi. Asmenų, atvykusių iš Didžiosios Lietuvos, skaičius nuolatos augo, tai ypač pastebima 4 dešimtmečio viduryje.

LŠS nariai pagal savo amžių ir veiklos pobūdį organizacijos gretose buvo skirstomi į grupes. LŠS narių skirstymo tvarka keitėsi. Pagal 1922 m. organizacijos statutą nariai buvo skirstomi į vyčius (asmenys iki 17 metų amžiaus), rikius (pagrindinė šaulių grupė, atliko tarnybas, buvo kariškai rengiami), saugus (buvo atsakingi už specialiuosius darbus LŠS gretose:

---

[117] *Lietuvos šaulių sąjungos istorija.* Sud. Liekis, A. Vilnius, 1992. p. 216.
[118] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado įsakymas. 1926 12 18, Nr. 2. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 2, l. 4.
[119] Tvirtinimo raštas. *LCVA,* f. 561, ap. 23,b.1, l. 90.
[120] 335 būrio perdavimo – priėmimo aktas. 1925 05 03. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 1, l. 88.
[121] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado raportas LŠS viršininkui. 1927 07 26, Nr. 361. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 548, l. 9.
[122] XX Klaipėdos šaulių rinktinės Baltupėnų 8 būrio vado raštas XX Klaipėdos šaulių rinktinės štabui. 1938 10 11, Nr. 70. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 8,l. 32.

sanitariją, agitaciją, švietimą ir pan.), rėmėjus (asmenys, neatliekantys šaulio tarnybos, ieškantys rėmėjų ir suteikiantys kitą pagalbą LŠS asmenys) ir garbės narius[123]. Kiekvienas asmuo, stodamas į LŠS gretas, privalėjo pasirašyti pasižadėjimą: išbūti kandidatu ne trumpiau kaip 3 mėnesius, laikytis šaulių drausmės, mokėti nario mokestį ir lankyti užsiėmimus[124].

1925 m. pasirodė LŠS Vidaus tvarkos statutas. Nurodyta, kad šauliai skirstomi į šias grupes: naujokus (įstoję į organizaciją iki išeis karinio paruošimo programą), rikiai, nerikiai (išėję karinio rengimo programą ir pateikę prašymą perkelti juos iš rikių) ir rėmėjai[125]. Taip pat buvo padidintas reikiamas šaulių skaičius, siekiant įkurti būrį – 25 asmenys[126]. Teisiškai šaulių būrių formavimas Klaipėdos krašte nebuvo išskirtas, todėl ir toliau leidimai formuoti reikiamo asmenų skaičius neturinčius būrius liko teisine išimtimi, priklausoma nuo LŠS vadovybės valios.

Po organizacijos didžiosios pertvarkos 1935 m. buvo parengtas bei patvirtintas naujasis LŠS įstatymas. Po šios reformos LŠS visiškai prarado savo savarankiškumą, nes tapo tiesiogiai pavaldi Lietuvos kariuomenės vadui. Naujuoju įstatymu siekta galutinai įjungti LŠS į karines krašto pajėgas. Nors šauliai savo kariniu pasirengimu negalėjo lygintis su kariuomenės kariškiais, tačiau tai buvo galinga jėga savo patriotinėmis nuostatomis. 1935 m. LŠS įstatyme nustatyta, kad „Šaulių sąjunga yra visuomeninė kariška organizacija“[127]. Rinktinių vadais tapo apskričių karo komendantai, XX Klaipėdos šaulių rinktinės kontrolę perėmė Klaipėdos apskrities komendantas plk. R. Liormanas (užėmė ne tik rinktinės vado, bet ir rinktinės tarybos pirmininko pareigas[128]). Šaulių būriai, kaip sukarintos organizacijos vienetai, dar iki 1935 m. savo veikimo teritorijose buvo priskiriami karo komendantų kontrolei. Klaipėdos kraštas buvo sudarytas iš 3 komendantūrų Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių[129].

Reorganizavus LŠS pagal kariuomenės principus, buvo keičiama ir būrių struktūra. Pagal 1936 m. išleistą XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado įsakymą būriai turėjo būti suskirstyti į pirmą (sudaro šauliai ir kandidatai, tarnavę Lietuvos kariuomenėje ir esantys jos rezerve), antrą (šauliai nuo 18 iki 50 metų, netarnavę kariuomenėje, bet išėję karinio parengimo programą), trečią (šauliai ir kandidatai, kurie nėra išėję karinio rengimo programos) ir rėmėjų (būrio rėmėjai ir vyresni kaip 50 metų šauliai) skyriai[130]. Įvykdžius šias struktūrines reformas, didžioji dalis šaulių būrių buvo pritaikyti įgyvendinti krašto gynybos planus. Tačiau kai kurių būrių komplektacija susidūrė su problemomis. Skyriai šaulių skaičiumi buvo labai nevienodi. Siekiant efektyvesnio

[123] LŠS statutas. *Trimitas,* 1922, Nr. 17. p. 5 – 6.
[124] Pasižadėjimas. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1819, l. 103.
[125] *LŠS Vidaus tvarkos statutas.* Kaunas, 1925. p. 5 – 6.
[126] Ten pat. p. 9.
[127] Naujas Šaulių sąjungos įstatymas. *Trimitas.* 1935, Nr. 29. p. 534.
[128] XX Klaipėdos šaulių rinktinės tarybos posėdžio 1935 08 14 protokolas Nr.9. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1027, l. 136.
[129] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado įsakymas. 1926 12 18, Nr. 2. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 2, l. 4.
[130] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado įsakymas 1936 04 10, Nr. 16. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1027, l. 87.

karinio parengimo ir rinktinės štabo administracinio darbo palengvinimo, XX rinktinės šauliai pagal apskritis buvo suskirstyti į 3 kuopas. Joms vadovauti buvo paskirti tikrosios karo tarnybos karininkai iš Lietuvos kariuomenės 6 ir 7 pėstininkų pulkų[131]. Tuo pačiu buvo įtvirtinta kuopos vadų dviguba priklausomybė. XX rinktinės vadas, norėdamas panaudoti juos arba įsakyti, privalėjo kreiptis į 6 ir 7 pėstininkų pulkų vadus[132].

XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadovybė nuolatos lankydavo šaulių būrius. Lankymo metu buvo sprendžiamos iškilusios problemos, patikrinamas būrio veikimo lygis: kultūrinė, visuomeninė, karinė veiklos, ginkluotė, šauliams skaitomos paskaitos. Svarbu tai, jog buvo tikrinamas visas būrys, t.y. patikrinime turėjo dalyvauti visi būrio šauliai. Lankymo lapelyje nurodant, kiek būryje yra šaulių pagal sąrašą ir kiek atvyko. Pvz., 1930 m. tikrinant Plaškių šaulių būrį, iš 22 narių dalyvavo 21[133], o tais pačiais metais aplankius Vilkyškių būrį, iš 20 dalyvavo 12 šaulių[134]. Patikrinimus atlikdavo rinktinės vadas arba jo padėjėjas. Būrių lankymas tikrinimo tikslais retesniu tapo, kai rinktinės vadu paskirtas komendantas plk. R. Liormanas. Būrių lankymas vykdavo valstybių švenčių ar būrio metinių progomis, o jeigu buvo organizuojami specialūs patikrinimai, apsiribojama dokumentacijos ir ginkluotės patikrinimu[135]. Nuo 1938 m. būrius lankyti ir tikrinti pradėjo kuopų vadai, tikrosios karo tarnybos karininkai. Jie turėjo prižiūrėti šaulių pasirengimą vykdyti karines užduotis pagal Klaipėdos krašto gynybos planus, todėl kuopų vadai tikrindavo ginkluotę, uniformas, raštvedybą. Taip siekta pakelti šaulių autoritetą vietos žmonių tarpe[136], tačiau tokie patikrinimai koncentruodavosi ne į plačią LŠS veiklą, o į siaurą sritį – karybą. Būrių lankymo metu išryškėdavo šaulių veiklos problemos vietovėse. 1930 m. lankant 3 Rusnės šaulių būrį, buvo konstatuota, jog būrio veikimas silpnas, pagrindinė priežastis, kad miestelio įstaigų viršininkai ir valdininkai nepriklauso būriui[137].

2.2. Rinktinės vadovybė

Lietuvos šaulių sąjunga, kaip visuomeninė sukarinta organizacija, iki 1935 m. turėjo dvejopą valdžią. Visuomeninei valdžiai atstovavo ir įgyvendino Visuotiniame suvažiavime renkama Centro valdyba ir jos pirmininkas, o karinei sričiai atstovavo Krašto apsaugos ministerijos CV pritarimu skiriamas Sąjungos viršininkas. Analogiška valdymo struktūra

[131] III pėstininkų divizijos šaulių panaudojimp planas, 1937. *LCVA,* f. 511, ap. 1, b. 451, l. 3.
[132] XX Klaipėdos ŠR vadas 6 ir 7 pėstininkų pulkų vadams. 1938 03 22, Nr. 13 sl. *LCVA,* f. 511, ap. 1, b. 493, l. 286.
[133] Šaulių būrių lankymo lapelis Nr. 6. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 684, l. 405.
[134] Šaulių būrių lankymo lapelis Nr. 5. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 684, l. 403.
[135] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado įsakymas 1937 11 27, Nr. 28. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1203, l. 9.
[136] XX Klaipėdos ŠR vadas 6 ir 7 pėstininkų pulkų vadams. 1938 03 22, Nr. 13 sl. *LCVA,* f. 511, ap. 1, b. 493, l. 286.
[137] Šaulių būrių lankymo lapelis Nr. 8. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 684, l. 407.

egzistavo ir rinktinėje bei būryje. Rinktinei vadovavo vadas ir rinktinės suvažiavime renkama rinktinės valdyba (vėliau taryba). Būriui vadovavo vadas ir būrio susirinkime renkama būrio taryba[138]. Egzistuojant tokiai valdymo grandinei, netrūkdavo konfliktų ir nesusipratimų.

Didelis konfliktas įvyko 1923 m. tarp tuometinio LŠS viršininko kpt. P. Klimaičio ir LŠS ideologo, buvusio LŠS viršininko Vl. Putvinskio-Pūtvio. Vienas iš LŠS kūrėjų, siekdamas sustiprinti ideologiją šaulių tarpe, ketino skaityti paskaitą apie pavyzdingųjų šaulių grupes, pirmoji paskaita turėjo vykti Kaune, tačiau kpt. P. Klimaitis visus paskaitos dalyvius (išskyrus Vl. Putvinskį – Pūtvį) nubaudė 3 paromis daboklės. Tai sukėlė didžiulį nepasitenkinimą, nemažai LŠS kūrėjų pasitraukė iš apmokamos LŠS tarnybos ir aktyvios veiklos, į kurią grįžo tik vėliau[139].

Šis konfliktas yra tik vienas iš daugelio neefektyvios valdymo sistemos pavyzdžių. Dvivaldystė buvo panaikinta 1935 m. Lietuvos Respublikos prezidentui A. Smetonai pasirašius naująjį LŠS įstatymą. Buvo įvesta LŠS vado pareigybė, kurią skirdavo LR prezidentas Krašto apsaugos ministro teikimu. Išlaikant visuomeninį pobūdį, buvo išlaikytos Centro valdyba, rinktinių bei būrių valdybos[140].

XX Klaipėdos šaulių rinktinei nuo jos įkūrimo 1923 m. iki jos išformavimo 1939 m. vadovavo 4 vadai, iš kurių ilgiausiai J. Brūvelaitis (11 metų) *(žr. Priedą Nr. 4)*. Didžiausi darbai Klaipėdos krašte buvo atlikti vadovaujant J. Brūvelaičiui kartu su ats. mjr. A. Žemaičiu[141] ir plk. R. Liormanui[142]. Tuo tarpu plk. J. Andrašiūnas[143], vadovavęs nuo 1938 m., didesnio indėlio į krašto šaulių gyvenimą nesuspėjo įnešti, tačiau vadovavo svarbiu metu: 1938 m. panaikinta karo padėtis, 1939 m. Klaipėdos kraštas perduotas Vokietijai.

Pagrindinis J. Brūvelaičio uždavinys buvo įkurti ir įtvirtinti šaulių veiklą krašte (šaulių veiklos kūrimo aplinkybės aptartos pirmoje darbo dalyje). Jis savo pareigas ėjo iki 1934 m., kol buvo paskirtas Klaipėdos krašto direktorijos pirmininku. Vietoje jo laikinai rinktinei vadovavo ats. mjr. A. Žemaitis, iki tol ėjęs vado padėjėjo pareigas. Šių dviejų asmenų tandemas įtvirtino šaulišką veiklą Klaipėdos krašte.

Jurgis Brūvelaitis dar gerokai iki sukilimo aktyviai reiškėsi klaipėdiškių gretose. Su jo vardu siejama ir šaulių veiklos pradžia Klaipėdos krašte. Sukilimo metu ėjo Šilutės apskrities komendanto pareigas. J. Brūvelaitis krašte buvo žinomas ne tik kaip šaulių vadas, bet ir kaip

---

[138] LŠS statutas. *Trimitas,* 1922, Nr. 17. p. 10 – 11.
[139] *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919 – 2004.* Kaunas, 2005. p. 84 – 85.
[140] Šaulių sąjungos įstatymas. *Vyriausybės žinios.* 1935, Nr. 490. p. 1.
[141] Antanas Žemaitis gimė 1896 01 23 Šalinėnų km, Utenos apsk., mirė 1938 10 30 Kaune. In *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918 – 1953.* VII tomas. Vilnius, 2008. p. 331 – 332.
[142] Raimundas Liormonas (Liormanas) gimė 1892 09 09 Gelgaudiškyje, mirė 1979 07 09 Ročesteryje JAV. In *Mažosios Lietuvos enciklopedija. II tomas.* Vilnius, 2003. p. 657.
[143] Jonas Andrašiūnas gimė 1896 03 22 Linkaičiuose, mirė 1994 08 09 Vilniuje. In *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918 – 1953.* II tomas. Vilnius, 2002. p. 55 – 56.

aktyvus Giedotojų sąjungos narys ir jos pirmininkas. Vienas aktyviausių krašto lietuvių politinių veikėjų. (Jo politinė veikla plačiau bus aptarta penktoje darbo dalyje).

Tapęs LŠS XX skyriaus (vėliau rinktinės vadu) J. Brūvelaitis turėjo įtvirtinti šios organizacijos veiklą tarp krašto lietuvių. Manytina, kad jo kandidatūra į šaulių vadus buvo pasirinktina neatsitiktinai. Jis ne tik buvo žymūs krašto lietuvių veikėjas, bet svarbu tai, kad jis buvo klaipėdiškis, o ne atvykęs iš Didžiosios Lietuvos. Tai suformavo LŠS, kaip artimos ir tinkamos klaipėdiškiams, organizacijos įvaizdį. Savo vadovavimo metais J. Brūvelaitis daug dėmesio skyrė šaulių švietimui, redagavo rinktinės leidžiamus laikraščius „Klaipėdos sargas“ ir „Klaipėdos garsas“. Nepaisant vadovavimo XX Klaipėdos šaulių rinktinei, buvo aktyvus krašto politiniame gyvenime. 1932 m. išrinktas IV Klaipėdos krašto seimelio (1932 05-1935 09) nariu[144].

J. Brūvelaitis direktorijos pirmininku tapo labai sudėtingu metu. Kaip tik tuo metu buvo svarstoma E. Neumano ir T. Sasso byla, todėl naujajam direktorijos pirmininkui teko atlaikyti krašto vokiečių spaudimą. 1935 rugsėjo 29 d. Seimelis pareiškė nepasitikėjimą J. Brūvelaičio direktorija ir jis buvo atstatydintas. Baigęs politinę karjerą, vadovavo Klaipėdos medžio apdirbimo įmonei „Medis“[145] ir dalyvavo šaulių ir kitų lietuviškų organizacijų veikloje.

J. Brūvelaičiui ir A. Žemaičiui nepavykdavo išvengti skandalų, kurie turėjo neigiamos reikšmės krašto šaulių veiklai. 1929 m. rugpjūčio 23 d. „smarkiai įsigėrusi“ krašto lietuvių kompanija, kurioje buvo ne tik J. Brūvelaitis ir A. Žemaitis, bet ir Vytauto Didžiojo gimnazijos direktorius dr. K. Trukanas ir daugiau aktyvių lietuvių veikėjų, sukėlė muštynes. Pagrindiniu muštynių kaltininku ir veikėju buvo A. Žemaitis, kuris kabinėjosi ne tik prie vokiečių, bet ir prie sugėrovų. Už tai jam buvo skirta 28 Lt bauda. Siekiant išsaugoti šaulių ir kitų vietos lietuvių veikėjų reputaciją, šis incidentas buvo laikomas paslaptyje[146].

Plk. R. Liormaną paskyrus rinktinės vadu, jis entuziastingai ėmėsi naujo darbo. 1936 m. naujasis rinktinės vadas šaulių būriams išleido slaptą raštą, kuriame buvo išdėstytos svarbiausios šauliškos veiklos stiprinimo priemonės. Pirma, siekta sukurti stiprią šaulių bendruomenę, palaikyti tvirtus ir gerus tarpusavio santykius. Antra, šauliai turėjo stengtis didinti narių skaičių ir nedelsiant spręsti visus iškylančius nesusipratimus. Trečia, šaulys turėjo tapti pavyzdžiu visuomenėje, skatinti optimizmą. Ketvirta, siekta į savo gretas pritraukti kuo daugiau rėmėjų, o tai reiškia – stiprinti šaulišką veiklą visuomenėje. Penkta, atkreiptas dėmesys į drausmės ir tvarkos užtikrinimą šauliškų renginių metu. Šešta, siekta didinti šaulių laikraščio „Trimitas“

[144] *Mažosios Lietuvos enciklopedija. I tomas.* Vilnius, 2000. p. 213.
[145] *Mažosios Lietuvos enciklopedija. I tomas.* Vilnius, 2000. p. 213.
[146] Klaipėdos krašto Valstybės pasienio policijos vado raštas piliečių apsaugos departamento direktoriui. Visiškai slaptai. 1929 09 11. *LCVA,* 561, ap. 2, b. 613, l. 29.

prenumeratorių skaičių. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys į tautinių simbolių šaulių būstinėse panaudojimo reikšmę ir tautinių-valstybinių švenčių minėjimo tvarką – šauliai turėjo tapti pagrindiniais švenčių rengimo iniciatoriais veikimo vietose[147]. Plk. R. Liormono išdėstytomis priemonėmis buvo stiprinama ne tik šauliška veikla. Ne mažesnę reikšmę turėjo „lietuviškojo elemento“ stiprinimas Klaipėdos krašte.

Šaulių veikloje didžiulė problema buvo tinkamų vadų trūkumas, ypač atokesnėse kaimiškose vietovėse tai trukdė plėsti lietuviškų organizaciją veiklą. Klaipėdos krašto šaulių veikloje tai nebuvo išskirtinė problema, su tuo susidurdavo daugelis šaulių būrių visoje Lietuvoje. Plk. R. Liormonas atkreipė dėmesį į vadų kvalifikacijos reikšmę lietuviškame darbe. Todėl jis siūlė, kad Susisiekimo ministerija į savo pavaldume esančias įstaigas skirtų atsargos karininkus arba bent jau aktyvius atsargos puskarininkius, kad jie galėtų tinkamai vadovauti veikiantiems šaulių būriams[148].

1938 m. liepos 9 d. plk. R. Liormonas buvo perkeltas vadovauti Raseinių apskrities komendantūrai ir vietos šaulių rinktinei. Atsisveikindamas su šauliais jis pasidžiaugė pasiektais rezultatais, šaulių veiklos sustiprėjimu: jūros šaulių veikla, sportinės veiklos suaktyvėjimu, moterų šaulių nepaprastai aktyvia veikla ir kultūrinio darbo sutelktumu. Anot jo, tokių rezultatų būtų nepavykę pasiekti, jei ne sustiprėjęs šaulių veiklos rėmimas visuomenėje. Vien Klaipėdoje vietoje šaulių rėmėjų būrio įsisteigė visa kuopa[149]. Plk. R. Liormono vadovavimo metu XX šaulių rinktinės veikla sustiprėjo. Nuogąstavimai, kad organizacija žengs tik karinės veiklos sritimi, nepasitvirtino. Priešingai, žymiai sustiprėjo kultūrinė-visuomeninė veikla, išaugo šaulių gretos. Prie to smarkiai prisidėjo ir lietuvių skaičiaus padidėjimas krašte bei didesnis Lietuvos Respublikos Vyriausybės dėmesys Klaipėdos kraštui.

Plk. J. Andrašiūno vadovavimas XX Klaipėdos šaulių rinktinei nors buvo trumpas, tačiau iššūkiai buvo labai dideli. Tapdamas XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadu plk. J. Andrašiūnas pažymėjo, kad svarbiausia sąlyga pasiekti šauliškos veiklos tikslą yra drausmė. Jis išreiškė viltį, jog Klaipėdos krašto visuomenė ir toliau rems šaulišką veiklą[150]. Tokie daugiau deklaratyvūs nei realūs šūkiai sunkiai atitiko esamą padėtį. Drausmės atžvilgiu šauliai buvo diciplinuota organizacija, tačiau jos nariai savo veikloje daugiausiai vadovavosi ne kariško įsakymo vykdymo principu, bet „tautinės politikos“ tikslais. Antra, dėl krašto gyventojų paramos, sudėtingos krašto gyventojų sudėties, paramos lygis šauliškai veiklai buvo pakankamai žemas. Krašto vokiečiai be

[147] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado raštas visiems būrių vadams. Slaptai. 1936 02 19, Nr. 3 sl. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1822, l. 17.
[148] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado raportas LŠS vadui. 1938 03 08, Nr. 909. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 129.
[149] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado įsakymas. 1938 07 09, Nr. 36. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 252.
[150] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado įsakymas. 1938 07 13, Nr. 39. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 254.

jokios abejonės priešinosi šauliškai veiklai. Tai dviejų skirtingų tautinių grupių susidūrimo vieta, taigi paramos krašto šauliai galėjo tikėtis nebent tik iš klaipėdiškių ir iš Didžiosios Lietuvos atvykusių gyventojų.

Vienas iš didžiausių iššūkių plk. J. Andrašiūno valdymo metu buvo karo stovio krašte panaikinimas 1938 m. Jis pažymėjo, kad „nuėmus krašte karo stovį bendra padėtis krašte pasikeitė, pradėjo aktingiau reikšti savo veiklą vokiškasis elementas“[151]. Nepaisant to, 1939 m. vasario mėnesį, t. y. rinktinės veiklos pabaigoje, vadas pažymėjo, jog matoma ryški rinktinės pažanga ir augimas visose veiklos srityse[152]. Paskutiniais veiklos metais rinktinėje šaulių būrių skaičius pasiekė 50, tačiau nepaisant gerų veiklos rezultatų atsirado minusų. Rinktinės vadas pabrėžė, kad nuėmus karo stovį apie 2 % rinktinės šaulių pasitraukė iš šaulių gretų, pereidami į vokiškas organizacijas[153]. Tokie duomenys leidžia daryti išvadą, jog Klaipėdos krašto šauliai tautiniu ir valstybiniu požiūriu buvo susitelkę, tačiau per veiklos laikotarpį nepavyko išvengti „vokiškojo elemento“ įsiskverbimo į organizacijos gretas.

Kaip jau minėta, LŠS buvo visuomeninė organizacija, todėl buvo sudaromos kolegialios valdymo institucijos: valdybos, vėliau pavadintos tarybomis (nuo 1935 m.). Joms tekdavo svarbus vaidmuo. Šių institucijų nariai padėdavo organizuoti krašto šaulių veiklą, rūpinosi finansavimo klausimais. Iš viso per XX rinktinės veiklos laikotarpį nuo 1923 iki 1939 m. buvo išrinkta 11 valdybų *(žr. Priedą Nr. 5)*. J. Brūvelaičio vadovavimo metais rinktinės valdyboje įsitvirtino pirmieji krašto šauliai, buvę Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto nariai – Jurgis Lėbartas, Jonas Vanagaitis, Vilius Šiaulinskis. Visi jie buvo klaipėdiškiai, todėl jų dalyvavimas rinktinės vadovybėje buvo labai svarbus LŠS, kaip vietinės organizacijos, įvaizdžiui. Ilgiausiai rinktinės valdybos nariais buvo Jurgis Lėbartas ir Jonas Vanagaitis. Paeiliui užimdami tai pirmininko tai pavaduotojo pareigas. Rinktinės valdyba buvo charakterizuojama kaip labai aktyvi, paliekanti malonų įspūdį[154].

Kaip jau pažymėta, nuo 1935 m. vietoje rinktinės valdybų buvo pradėtos formuoti rinktinės tarybos. Pasikeitė jų sudarymo tvarka. Rinktinės tarybos pirmininku nerinkimo keliu buvo skiriamas rinktinės vadas. 1935 rugpjūčio 14 d. rinktinės tarybos pirmininko pareigas iš J. Vanagaičio perėmė rinktinės vadas plk. R. Liormonas. Jo vadovavimo metu tarybos sudėtis keitėsi nežymiai, į tarybos veiklą nuo 1936 m. įsiliejo mokytojas, vėliau Pedagoginio instituto direktoriumi tapęs M. Mačernis. Sumažėjo klaipėdiškių įtaka XX rinktinės valdyme. Išlaikant

[151] XX Klaipėdos šaulių rinktinės tarybos posėdžio 1938 11 14 protokolas Nr. 6. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 180.
[152] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado įsakymas 1939 02 23, Nr. 9. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1350, l. 27.
[153] LŠS XX Klaipėdos šaulių rinktinės metinio dalinių vadų ir atstovų susirinkimo 1939 02 12 protokolas Nr. 1. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1350, l. 46.
[154] LŠS CV posėdžio 1926 02 03 protokolas Nr. 11. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 158, l. 129.

pagarbą ir nekeliant konfliktinių situacijų tarp klaipėdiškių ir didlietuvių, J. Brūvelaitis, J. Vanagaitis ir J. Lėbartas buvo paskelbti XX Klaipėdos šaulių rinktinės garbės nariais[155]. Naujos tarybos sudarymas buvo impulsas aktyvesnei ne tik šios instucijos, bet ir visos Šaulių organizacijos veiklai krašte. Ypač pastebimas buvo M. Mačernis, vadovavęs rinktinės švietimo skyriui. Jis ne tik pats vesdavo paskaitas ir kursus krašto šauliams ir visiems gyventojams, bet skatino tai kuo aktyviau daryti išsilavinusius rinktinės šaulius.

2.3. Geležinkelininkų šaulių rinktinės formavimas

1936 m. balandžio 16 d. LŠS vado plk. P. Saladžiaus įsakymu buvo suformuota XXII Geležinkelininkų rinktinė, jos vadu tapo plk. ltn. Andrius Balsys[156]. Ši rinktinė turėjo specifinę užduotį – geležinkelių priežiūrą ir apsaugą. Pagal patvirtintą valdymo schemą Klaipėdos krašte turėjo būti suformuota Klaipėdos geležinkeliečių kuopa, kurią sudarė geležinkeliečių būriai[157] *(žr. Priedą Nr. 6)*. Pačios XXII rinktinės struktūra buvo tokia pati kaip ir kitų šaulių rinktinių. Nors „Trimite“ buvo deklaruota, kad šis įvykis „kelia džiaugsmą kiekvieno šaulio širdyje“[158], tačiau iš tikrųjų geležinkelininkų rinktinės suformavimas šaulių gretose buvo sutiktas labai prieštaringai. XX Klaipėdos šaulių rinktinės taryba vienbalsiai pareiškė, kad geležinkelininkų rinktinės ir būrių steigimas Klaipėdos krašte yra „nenaudingas lietuvių jėgų skaidymas“[159].

Visų pirma, buvo neaiški šaulių geležinkeliečių veikimo zona, tai reguliuojant ji buvo nustatyta. Geležinkelininkų šaulių rinktinės veikimo zona apėmė Geležinkelių valdybą su centro priklausiniais, visas įstaigas ir administracijas su savo valdininkais, darbininkais ir jų šeimos nariais[160]. Tai reiškė, jog į Geležinkelininkų rinktinę pateko visi šauliai ir jų šeimos nariai, kurie buvo kaip nors susiję su geležinkeliu, dirbo valdininkais, darbininkais arba gyveno jo zonoje.

Būrių patiriami nuostoliai dėl į naująją rinktinę pervedamų šaulių buvo nevienodi: iš Klaipėdos 1 šaulių būrio į Klaipėdos geležinkelininkų būrį buvo pervestas net 61 šaulys[161], mažiausiai šaulių neteko Kretingalės būrys – vos 1 šaulio. Iš viso į XXII Geležinkeliečių šaulių rinktinę iš XX Klaipėdos šaulių rinktinės buvo pervesti 164 šauliai[162]. Šios netektys trukdė kai

[155] 20- tos šaulių rinktinės būrių atstovų suvažiavimas. *Lietuvos keleivis.* 1936, Nr. 149. p.4.
[156] *Lietuvos šaulių sąjungos istorija.* Sud. Liekis, A. Vilnius, 1992. p. 217.
[157] Geležinkeliečių kuopos valdymo schema. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1046, l. 124.
[158] Šaulių rinktinės auga. *Trimitas.* 1936, Nr. 18. p. 411.
[159] XX Klaipėdos šaulių rinktinės tarybos posėdžio protokolas. 1936 10 27, Nr. 6. *LCVA,* f. 561, a. 2, b. 1203, l. 65.
[160] LŠS vado įsakymas rinktinių vadams. 1936 07 29, Nr. 7759. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 15, l. 5.
[161] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado įsakymas. 1936 10 26, Nr. 28. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 13, l. 38.
[162] XX Klaipėdos šaulių rinktinės jau išregistruotų į XXII Geležinkelių rinktinę žinios. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1046, l. 68.

kurių šaulių dalinių veiklą, kadangi būryje liko per mažas skaičius šaulių. Taip pat ir geležinkeliečių rinktinės šaulių būrių veikla buvo komplikuota dėl didelių atstumų tarp geležinkelio stotyse dislokuotų šaulių. Anot XX Klaipėdos šaulių rinktinės plk. R. Liormano vado, tai neduoda jokios naudos šauliškai veiklai. Jis skundėsi, kad geležinkeliečių šaulių būrių vadai prievarta stengiasi savo būriuose laikyti jiems priskirtus šaulius, neleisdami jiems dalyvauti savo senųjų būrių veikloje. Spręsdami šią problemą, Klaipėdos krašto šauliai buvo linkę ieškoti kompromiso[163].

XXII Geležinkeliečių šaulių rinktinės vadas plk. ltn. A. Balsys teigė, jog supranta Klaipėdos šaulių nuogąstavimus, tačiau atkreipė dėmesį į naujosios rinktines tikslą suvienyti visus geležinkelių tarnautojus ir pritraukti kuo daugiau jų į šaulišką veiklą. Jis skeptiškai žiūrėjo į idėją, kad geležinkelių tarnautojai ir darbuotojai ir toliau liktų senųjų būrių gretose, priešingai, jiems priklausė svarbi užduotis – tapti naujų būrių branduoliu[164]. Tačiau Klaipėdos šauliams nauja pertvarka nepatiko, todėl jie siuntė prašymus dėl reformos stabdymo, pabrėždami jos minusus. Pirma, maži būriai, ypač geležinkeliečių, nesugebės vykdyti aktyvios šauliškos veiklos. Antra, krašto šaulių būriai, kurie bazuojasi geležinkelio stotyse, praras savo susirinkimų ir veiklos vietas. Klaipėdos šauliai sutiko tik su atskiromis išimtimis, formuojant geležinkeliečių šaulių būrius XX Klaipėdos šaulių rinktinės narių sąskaita[165].

Iš tiesų jau suformavus naują specifinę rinktinę neapgalvotai ją išardyti būtų buvęs blogas žingsnis, todėl tvirta naujosios rinktinės vado ir LŠS vadovybės laikysena leido greitai apsiprasti su tokiais pokyčiais.

Siekiant sušvelninti situaciją dėl šaulių pervedimo į naują rinktinę, buvo pasirašyta bendradarbiavimo sutartis tarp XX Klaipėdos ir XXII Geležinkeliečių šaulių rinktinių. Pagal ją buvo nutarta, kad į XXII rinktinę bus atskirai pervedami tik vyrai šauliai. Klaipėdos krašto šauliams geležinkeliečiams leista dalyvauti Klaipėdos krašto šaulių veikloje. Nutarta suformuoti bendras XX ir XXII šaulių rinktinių įgulas tose vietose, kur veikia abiejų rinktinių šaulių būriai. Įgulos turėjo savo vadus ir valdybas, tad vykdė bendrą šaulišką visuomeninę veiklą[166]. Tai yra išskirtinis bruožas XX ir XXII rinktinių veikloje.

[163] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado raštas XXII Geležinkeliečių rinktinės vadui. Slaptai. 1937 03 31, Nr. 1479. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1203, l. 147.
[164] XXII Geležinkeliečių rinktinės vado raštas XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadui. 1937 04 07, Nr. 11. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1203, l. 148.
[165] XX Klaipėdos šaulių rinktinės raportas LŠS vadui. 1936 06 21, Nr. 2843. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 5.
[166] XX Klaipėdos ir XXII geležinkeliečių šaulių rinktinių būrių bendradarbiavimo taisyklės. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1203, l. 71.

Verta pastebėti, jog galutinai ši reforma nebuvo užbaigta iki 1938 m. Tuo metu kaimiškų vietovių šaulių būriams vis dar priklausė 45 šauliai[167], XX šaulių rinktinė siekė juos išlaikyti, nes kitu atveju būtų priversta dėl nepakankamo kiekio šaulių išformuoti Rimkų, Kavolių ir Vilkyškių būrius[168].

2.4. Jūros šaulių būrys – išskirtinis šaulių vienetas

Klaipėdos krašto šaulių lokacija sąlygojo specifinę veiklos sritį – jūrinę laivybą. Tačiau ši sritis pakankamai ilgą laiką išliko nepanaudota LŠS gretose. Nuo 1923 m. Lietuva tapo jūrine valstybe, tačiau šio svarbaus faktoriaus išnaudojamas karo tikslams vyko pakankamai vangiai. Nors apie karinio jūrų laivyno reikalingumą buvo pradėta kalbėti iš karto po Klaipėdos krašto prijungimo, pirmasis žingsnis buvo žengtas tik 1935 m. Lietuvos kariuomenei įsigijus mokomąjį karo laivą „Prezidentas Smetona“[169].

Priežastys dėl pakankamai vėlyvo Lietuvos karinio jūrų laivyno formavimo yra kelios. Pirma, dideli ekonominiai kaštai, nors Lietuvos Respublikos Vyriausybė kariuomenei skyrė didžiąją dalį biudžeto lėšų, prioritetas buvo sausumos pajėgos. Antra, kariuomenės pertvarkymo nekategoriškumas. Krašto apsaugos ministru esant plk. T. Daukantui daug dėmesio buvo skiriama jūrų laivyno įkūrimui, tačiau jis buvo įkurtas, kai Lietuvos kariuomenę reorganizuoti ėmėsi div. gen. S. Raštikis. Tad nepaisant gerų tikslų Lietuvos kariuomenėje iki galo nepavyko įkurti karinių jūrų pajėgų. Trečia, Klaipėdos uostas turėjo isškirtinį statusą, jame galiojo Klaipėdos uosto statutas. Prisijungus Klaipėdos kraštą, Lietuva buvo vienintelė valstybė, kuri turėjo priėjimą prie jūros, bet neturėjo savo laivyno[170]. Lietuvos vyriausybė kaip įmanoma greičiau mėgino spręsti šią problemą.

Šauliai jūrinės laivybos klausimuose neliko nuošalyje. Praktinė idėja pradėti jūros šaulių veiklą pirmą kartą buvo iškelta 1928 m., kai prie 307 šaulių būrio buvo siekiama įkurti jūros šaulių grandį. Šauliai siekė, kad Klaipėdos uoste pagaliau pasirodytų, kad ir nedidelis laivelis, plaukiojantis su Lietuvos vėliava. Kaip viena iš svarbiausių funkcijų siūlomos įkurti grandies buvo pagalba Pasienio policijai kovoje su kontrabandininkais[171]. Duomenų apie šios idėjos įgyvendinimą nerasta. Tačiau tai puikiai koreliuoja su Vyriausybės planais – sukurti savą lietuvišką laivyną ir vėlgi pabrėžia šaulių – lietuvybės skleidėjų – vaidmenį Klaipėdos krašte. Be abejo, apie tai, kad šauliai ketintų kurti karinį arba prekybinį laivyną, duomenų rasti nepavyko, o

[167] Žinios apie esamą skaičių šaulių geležinkeliečių XX rinktinės būriuose. *LCVA,* f. 511, ap. 1, b. 493, l. 123.
[168] XX Klaipėdos šaulių rinktinės raportas LŠS vadui. Slaptai. 1938 11 03, Nr. 49 sl. *LCVA,* f. 511, ap. 1, b. 493, l. 122.
[169] Surgailis, G. *Lietuvos karinis laivynas 1935 – 1940.* Vilnius, 2003. p. 6
[170] Žostautaitė, P. *Klaipėda – Lietuvos uostas (1923 – 1939).* Vilnius, 1990. p. 45.
[171] Raštas 307 šaulių būrio valdybai. Skubiai. 1928 08 23. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1824, l. 39.

jeigu tokių ir buvo, tai galima vertinti tik kaip didžiulę ir nerealią avantiūrą. Jūrinė veikla šaulių organizacijoje turėjo visai kitą pobūdį. Pramoginė laivyba ir lietuviškų laivų kiekio didinimas buvo viena iš Klaipėdos krašto šaulių priemonių, skatinant lietuvybę šioje Lietuvos dalyje.

Klaipėdos krašto šauliai realių veiksmų dėl jūrų šaulių veiklos ėmėsi 1934 m. liepos 30 d., kai buvo įkurtas Klaipėdos jūros šaulių būrys[172]. Anot tuometinio rinktinės vado, šis būrys didžiausią dėmesį turėjo skirti vandens sportui ir laivybai[173]. Jo įkūrimas yra tiesiogiai susijęs su karinio jūrų laivyno kūrimo planais Lietuvos kariuomenėje, kurie kaip tik tuo pačiu metu buvo atnaujinti. Įsteigus būrį, jame buvo 30 šaulių, kurie iš karto siekė pradėti jūrinę veiklą, todėl tik įsikūręs būrys prašė nupirkti jiems laivą, kurį galėtų naudoti ir taip įgyvendinti jūros šaulių idėją[174].

XX Klaipėdos šaulių rinktinės ir LŠS vadovybė palankiai žiūrėjo į idėją įsigyti jachtą jūros šaulių reikalams. Iniciatyvą aktyviai rodė Jūrų šaulių būrys, kuriam vadovavo vienas iš gabiausių Lietuvos kariuomenės karinio jūrų laivyno karininkų ltn. P. Labanauskas. Jis buvo baigęs Italijos jūrų karo mokyklą Livorne[175]. Būrys siekė plėstis, tačiau tam trukdė laivo neturėjimas, todėl patys šauliai ieškojo galimų pirkinių, bet realius veiksmus stabdė pinigų stoka.

Vis dėlto laivo pirkti neskubėta, visų pirma nenorėta skubant padaryti netinkamą, finansiškai brangų pirkimą. 1936 m. XX šaulių rinktinės vado plk. R. Liormano iniciatyva buvo sukviestas pasitarimas, kuriame buvo svarstoma, kokio laivo reikėtų šaulių veiklai. Susirinkime dalyvavo Lietuvos kariuomenės karinių jūrų pajėgų atstovai su karo laivo „Prezidentas Smetona“ vadu jūrų kapitonu Kaškeliu priešakyje. Susirinkimo dalyvių nuomone, LŠS reikėjo dvistiebės kelioninio tipo jachtos su pagalbiniu motoru, tinkančios atlikti ilgesnes keliones. Jachta taip pat turėjo atitikti reprezentacinę funkciją ir talpinti 15 – 18 žmonių[176]. Į jachtos paieškas buvo įtrauktos Lietuvos atstovybės užsienyje: Stoholme rūpinosi J. Savickis[177].Vis dėlto tinkama Sąjungai jachta buvo rasta Rygoje. 1913 m. Švedijoje pagamintą jachtą „Laimdota III“ organizacija įsigijo 1936 m. už 6500 latų[178]. Nupirkta jachta buvo pavadinta „Šaulio“ vardu, tai buvo didžiausia tokio tipo jachta Lietuvoje[179].

Jūros šauliams įsigijus jachtą „Šaulys“, iškilo problema dėl jos eksplotavimo ir laikymo. Patys šauliai negalėjo užtikrinti nuolatinės priežiūros, nes didžiają jų dalį sudarė

[172] *Lietuvos šaulių sąjungos istorija.* Sud. Liekis, A. Vilnius, 1992. p. 216.
[173] Įsteigtas jūros šaulių būrys. *Trimitas.* 1934, Nr. 32. p. 638.
[174] Klaipėdos Jūros šaulių būrio vado prašymas XX Klaipėdos šaulių rinktinės valdybai. 1935 08 12. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1745, l. 1.
[175] Surgailis, G. *Lietuvos karinis laivynas 1935 – 1940.* Vilnius, 2003. p. 56.
[176] Aktas 1936 09 29. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1745, l. 57.
[177] Plk. R. Liormono laiškas LR įgaliotajam ministeriui J. Savickiui. *LCVA,* 1501, ap. 1, b. 255, p. 3.
[178] Užsakymas ponui dr. Grinups A. *LCVA,* f. 1501, ap. 1, b. 255, l. 13.
[179] XX Klaipėdos ŠR vado raportas LŠS vadui. 1937 06 24. *LCVA*, f. 1501, ap. 1, b. 255, l. 38.

darbininkai, tad šiai veiklai jie skirdavo tik savo laisvalaikį. Tikėtasi, jog pagalbą laikinai galės suteikti karo laivo „Prezidentas Smetona“ įgula, iki kol bus užbaigtas jachtų uostas[180], tačiau dėl kareivių stygiaus, laivo kapitonas nesutiko patenkinti šaulių prašymo[181].

Jachta „Šaulys“ nebuvo vienintelė jūrinė transporto priemonė Klaipėdos jūros šaulių būryje. Būrys taip pat turėjo mokomąją 15 m^2 būrinę jolę[182], kurią už 1200 Lt įsigijo 1937 metais[183]. Jūros šauliams gavus naujuosius laivus, prasidėjo jūrinė veikla. 1938 m. pavasarį „Šaulys“ su įgula pirmą kartą dalyvavo tarptautinėje regatoje – joje lydėjo sėkmė – užimta pirmoji vieta[184]. Analogiškai sekėsi tų pačių metų vasarą tarptautinėje regatoje Klaipėdoje[185].

Jūrinė veikla XX Klaipėdos šaulių rinktinės struktūroje turėjo daug teigiamos reikšmės visos LŠS veiklai. Pirma, vykdoma jūrinė veikla prisidėjo prie laivyno, plaukiojusio su Lietuvos vėliava, didinimo. Antra, sėkmingas jūros šaulių dalyvavimas regatose populiarino ir tinkamai reprezentavo LŠS.

2.5. Moterys šaulės

Lietuvos šaulių sąjungos gretose I Lietuvos Respublikoje buvo suvienyta didžioji dalis visuomenės. Tai galime matyti, analizuodami šios organizacijos narių sudėtį. Ji vienijo įvairaus amžiaus, profesijų, užsiėmimų ir politinių pažiūrų, o taip pat ir lyčių asmenis. Šiame darbe Klaipėdos krašto šaulių moterų veikla išsamiau nagrinėjama nebus. Ji bus atskleista tik per išskirtinumo prizmę ir kaip svarbi struktūrinė XX rinktinės dalis.

Moterys LŠS veikloje pradėjo dalyvauti lygiagrečiai su vyrais. Dar tik kuriantis šaulių organizacijai, kai pirmieji užsiėmimai vykdavo Vytauto kalne, kartu su savo vyrais ateidavo Emilija Putvienė, Honorata Ivanauskienė[186]. Pirmuosiuose LŠS įstatuose buvo numatyta galimybė šiai organizacijai priklausyti ir moterims[187]. Nepaisant to, moterų gretos organizacijoje didėjo lėtai. Dažniausiai šaulėmis tapdavo moterys, kurių vyrai arba tėvai jau priklausė šiai organizacijai. Ilgą laiką moterys veikė kartu su vyrais ir atskirų dalinių nesudarydavo.

1927 m. buvo sudaryta pirmoji laikinoji Kauno moterų skyriaus valdyba, tais pačiais metais patvirtintos moterų veiklos taisyklės. Pagal jas moterų skyrių turėjo sudaryti ne

[180] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadas LŠS vadui. 1937 06 24, Nr. 3134. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1203, l. 136.
[181] LR KAM karo laivo „Prezidentas Smetona“ vado raštas LŠS vadui. 1937 07 10, Nr. 4743. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1203, l. 126.
[182] XX Klaipėdos ŠR vadas Kūno kultūros rūmų pirmininkui. *LCVA,* 1501, ap. 1, b. 255, l. 49.
[183] Sąskaita XX Klaipėdos ŠR. 1937 09 15. *LCVA,* f. 1501, ap. 1, b. 255, l. 57.
[184] L. K. Šaulys, Gražina ir Budys I. *Vakarai.* 1938, Nr. 144. p. 3.
[185] Kokios dovanos teko regatų dalyviams. *Vakarai.* 1938, Nr. 143. p. 1.
[186] *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919 – 2004.* Kaunas, 2005. p. 73.
[187] *Lietuvos šaulių sąjungos istorija.* Sud. Liekis, A. Vilnius, 1992. p. 220.

mažiau kaip 5 moterys. Pagal veiklą buvo kuriami šie skyriai ir sekcijos: visuomeninis, sporto, sanitarijos, tiekimo – mitybos, lėšų– propagandos[188].

J. Matusas nurodo, kad 1932 m. Klaipėdoje šaulių sudėtyje aktyviai veikė moterys. Ypač, anot jo, pasižymėjo E. Jankutė, taip pat būryje veikė rašytoja Ieva Simonaitytė[189], tačiau tai neatitinka tikrovės. Ieva Simonaitytė šaule tapo 1923 m. ir, kaip rodo XX rintkinės narių registracijos knyga, ja buvo iki 1926 m.[190]. Priklasydama LŠS, aktyviai organizacijos veikloje nepasireiškė.

Klaipėdos krašte moterų šaulių komitetas įsisteigė 1933 gegužės 7 d., pirmininke išrinkta Ona Mozoliauskaitė. Veikla buvo pakankamai silpna, 1934 m. veikė tik 3 moterų skyriai: Klaipėdoje, Pagėgiuose ir Bitėnuose[191]. 1934 m. buvo iškelta mintis suaktyvinti moterų šaulių veiklą, todėl nuspręsta organizuoti XX Klaipėdos šaulių rinktinės šaulių būrių moterų atstovių suvažiavimą[192]. Moterų šaulių veikla suaktyvėjo tik po 1935 m. Sąjungos reformos. Buvo pradėti kurti atskiri moterų šaulių būriai, įvestas vadizmo principas[193]. Moterų gretos šaulių organizacijoje sparčiai didėjo: 1937 m. XX rinktinėje iš viso buvo 401 šaulė[194], tuo tarpu jau po metų 1938 m. buvo 588 šaulės ir 224 kandidatės[195].

Moterys šaulės rūpinosi įvairių švenčių ir vakarėlių rengimu, ekskursijų ir iškylų, loterijų, savišalpos organizavimu, rengdavo paskaitas, [196]. Moterų šaulių veikla visoje Lietuvoje pasižymėjo rankdarbių ruošimu ir vykdomomis parodomis. Klaipėdos krašto šaulės pasižymėjo išskirtine veikla. Nuo 1936 m. moterys šaulės vesdavo šaulių radijo pusvalandį[197]. Moterys šaulės tapo pagalbinkėmis vyrų šaulių veikloje: organizuodavo maitinimą, rinkdavo aukas vyrų šaulių veiklai[198].

Klaipėdos krašto šaulės, kaip ir vyrai šauliai, puikiai suprato savo veiklos išskirtinumą ir uždavinį – lietuvybės puoselėjimą krašte. Sudėtingas sąlygas veiklai matė ir

---

[188] *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919 – 2004.* Kaunas, 2005. p. 73.
[189] *Lietuvos šaulių sąjungos istorija.* Sud. Liekis, A. Vilnius, 1992. p. 227.
[190] XX – to Klaipėdos skyriaus narių knyga. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1394, l. 2
[191] XX Klaipėdos šaulių rinktinės moterų šaulių komiteto raštas LŠS moterų šaulių centro komitetui. 1934 04 09, Nr. 16. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1772, l. 17.
[192] XX Klaipėdos šaulių rinktinės štabo raštas būrių valdyboms. 1934 05 09, Nr. 764. LCVA, f. 561, ap. 12, b. 1817, l. 102.
[193] XX Klaipėdos šaulių rinktinės tarybos posėdžio protokolas. 1935 10 02, Nr. 10. *LCVA*, f. 561, ap. 12, b. 1769, l. 72.
[194] XX Klaipėdos šaulių moterų rinktinės statistikos žinių santrauka. 1937 m. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1738, l. 66 – 67.
[195] XX Klaipėdos šaulių moterų rinktinės žinios apie nares ir dalinių veiklą 1938 m. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1798, l. 2.
[196] XX Klaipėdos šaulių rinktinės moterų šaulių komiteto raštas LŠS moterų šaulių centro komitetui. 1934 04 09, Nr. 16. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1772, l. 17 – 18.
[197] XX Klaipėdos šaulių rinktinės moterų šaulių vadės raštas. *LCVA,* f.561, ap. 12, b. 1736, l. 60.
[198] XX Klaipėdos šaulių rinktinės Dariaus ir Girėno šaulių būrio vado sveikinimas Dariaus ir Girėno moterų šaulių būriui. 1938 02 07, Nr. 7. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1792, l. 53.

šaulės iš Didžiosios Lietuvos, anot kurių, Klaipėdos krašto moterų šaulių uždavinys buvo kova su suvokietėjusiomis Klaipėdos krašto lietuvėmis[199]. Moterų šaulių veiklai buvo prašoma skirti papildomų lėšų ir kaip vienu iš svarbiausių iškeltas uniformos klausimas. Klaipėdos krašto šaulės prašė, kad joms nebūtų privaloma šaulių moterų uniforma, „nes ji yra per daug kariška, todėl atbaido moteris“[200]. Kiek vėliau Klaipėdos šaulės kreipėsi jau į XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadą, prašydamos leisti joms vietoje uniformos dėvėti tautinius drabužius, bet išlaikant teisę su nuolaida keliauti geležinkeliais[201]. Toks leidimas joms nebuvo duotas, pažymint, kad tautiniai drabužiai yra skirti šventinėms progoms, o uniforma – kasdieninei šauliškai veiklai[202].

XX Klaipėdos šaulių rinktinės struktūros kaitą sąlygojo LŠS reformos ir rinktinės lokacija. XXII geležinkeliečių rinktinės formavimas, nors buvo sutiktas priešiškai, tačiau ilgainiui didelių problemų nesukėlė. XX rinktinės narių sumažėjimas dėl naujos rinktinės suformavimo nors buvo pakankamai nedidelis (iki 10 proc.) , tačiau stipriai atsiliepė dalies šaulių būrių veiklai. Įsteigus jūros šaulių būrį ir įsigijus pirmuosius laivus, XX rinktinė visiškai išnaudojo savo lokacijos privalumus ir aktyviai vystė jūrinę veiklą.

[199] XV šaulių rinktinės moterų komiteto sveikinimas XX šaulių rinktinės moterų komitetui. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1774, l. 3.
[200] XX Klaipėdos šaulių rinktinės moterų komiteto posėdžio protokolas. 1933 05 23, Nr. 2. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1771, l. 2.
[201] XX Klaipėdos šaulių rinktinės 7 Joniškės šaulių būrio raštas XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadui. 1938 08 02, Nr. 58. LCVA, f. 561, ap. 12, b. 1301, l. 100.
[202] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado raštas 7 Joniškės šaulių būriui. 1938 08 16. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 101.

3. Šauliai – lokali bendruomenė

1919 m. sukurta visuomeninė organizacija Lietuvos šaulių sąjunga netrukus apėmė beveik visą Lietuvos teritoriją. I Lietuvos Respublikos gyvavimo laikotarpiu (1918 – 1940 m.) LŠS buvo viena skaitlingiausių organizacijų. Kodėl būtent ši organizacija sulaukė tokio populiarumo visuomenėje? Atsakymą galėtume rasti nagrinėdami organizacijos ideologiją ir jos atspindžius veikloje. Pasirinkusi išskirtinę kryptį – sukarinimą LŠS atsižvelgė į to meto Lietuvos realijas. Kariuomenei reikėjo pagalbos, tačiau tik šis unikalumas ilgainiui būtų tapęs trinties tarp LŠS ir kariuomenės priežastimi. Tad LŠS pasirinko plačią veiklos sferą, kuri apėmė beveik visą to meto žmogaus gyvenimą. Vienas iš LŠS kūrėjų žurnalistas M. Šalčius 1920 m. organizacijos įstatuose numatė tris organizacijos veiklos sritis: karybą, sportą ir kultūrą[203]. Šios veiklos sritys leido šaulių veiklai įgyti bendruomenei reikalingų bruožų, taip pat išvengti galimo konflikto su Lietuvos kariuomene.

Lokalių bendruomenių tyrimai sudaro nemažą dalį sociologinių tyrimų. XX a. 3-4 dešimtmečiuose JAV susiformavo atskira tyrimų kryptis, sociologiniuose tyrimuose labiausiai akcentavusi gyvenamąją vietovę[204]. Šiuo atveju krašto šaulių veikla gali būti nagrinėjama per jos reikšmę gyvenamoje vietovėje ir ryšius joje.

3.1. Krašto šaulių išskirtinumas šauliškos veiklos kontekste

Klaipėdos krašto šaulių lokacija nebuvo vienintelis Klaipėdos krašto šaulių išskirtumas. Didžiausias išskirtinis bruožas buvo sudėtinga krašto tautinė sudėtis ir valstybingumo klausimo nestabilumas. Tai, jog spaudoje dažnai buvo pabrėžiama, kad Klaipėdos kraštas nuo amžių yra lietuviška žemė, tik įrodo krašto priklausomybės Lietuvai trapumą. Jei tai būtų buvusi akivaizdi tiesa, nebūtų reikėję jos garsiai propoguoti.

1923 m. kovo 18 d. išrinkus Klaipėdos XX skyriaus valdybą ir vadu tapus Jurgiui Brūvelaičiui[205], prasidėjo naujas LŠS gyvavimo etapas. Visų pirma, išsiplėtė organizacijos veikimo teritorija. Antra, LŠS pagrindė savo reikalingumą Lietuvos valstybei – dalyvavimas Klaipėdos sukilime tai įrodo. Trečia, atsižvelgiant į tautinio identiteto skirtumus tarp Mažosios ir Didžiosios Lietuvos lietuvių keitėsi LŠS politika savo narių atžvilgiu. Verta pažymėti, jog Klaipėdos krašto šaulių santykiai su LŠS vadovybe pirmuosius penkerius veiklos metus buvo

[203] Nefas M. Lietuvos šaulių sąjungos ideologija: vidiniai ir išoriniai jos kūrėjai 1919 – 1940 m. *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis. Mokslinių straipsnių rinkinys.* Kaunas, 2009. p. 14

[204] Senkus V. Lokali bendruomenė: raidos ir tyrimų bruožai. *Lokalios bendrijos tarpdalykiniu požiūriu.* Vilnius, 2004. p.12.

[205] *Lietuvos šaulių sąjungos istorija.* Sud. Liekis, A. Vilnius, 1992. p. 216.

pakankamai įtempti. Klaipėdiečiai manipuliavo savo išskirtiniu statusu, tačiau šaulių vadovybė principiniuose klausimuose veikė be jokios diskusijų galimybės.

Po 1923 m. Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos klaipėdiškių padėtis pasikeitė tik iš dalies. Dėl LR Vyriausybės vykdytos lituanizacijos politikos (tarnautojų ir valdininkų kėlimo į kraštą) jiems atrodė, kad iki tol kraštą valdžiusius vokiečius pakeitė „nauji kolonistai – lietuviai“[206]. Anot A. Juškos, skirtumai tarp Mažosios ir Didžiosios Lietuvos lietuvių akivaizdūs ir juos nulėmė keletas faktorių. Pirma, skirtinga religinė priklausomybė, didžioji dalis krašto gyventojų buvo evangelikai liuteronai, o Didžiojoje Lietuvoje – katalikai. 1925 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis Klaipėdos krašte buvo 83,1 % evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų – 2,6 %, katalikų – 7 %, žydų – 5 % ir kitų konfesijų atstovų – 2,3 %[207]. Tokios pačios nuomonės laikosi ir istorikė Silva Pocytė teigdama, jog „Kultūriniame lygmenyje mažlietuvis jautėsi esąs vokiškos aplinkos žmogus, tą sampratą labiausiai stiprino politinė priklausomybė ir protestantizmo dvasia“[208]. 1931 m. XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadovybė, tikrinusi Dovilų šaulių būrį, konstatavo, kad nors apylinkės ir „gana lietuviškos, bet senieji žmonės yra labai tikybinio nusistatymo ir draudžia jaunimui dėtis prie bet kokių organizacijų, ypač kur sekmadieniais reikalinga susirinkti“[209]. Antra, pragmatinis požiūris į gyvenimą, kurį įskiepijo vokiečių valdžia. Ir trečia, klaipėdiškių konservatyvumas ir paklusnumas senajai valdžiai[210]. Šie tapatybės skirtumai pasireiškė ir šaulių veikloje, tačiau juos aiškiau ir geriau suprato Klaipėdos krašto šauliai, o ne LŠS vadovybė.

Aktualūs susidūrimai tarp Mažosios ir Didžiosios Lietuvos lietuvių Klaipėdos šaulių gretose įvykdavo įsitvirtinus LŠS veiklai krašte, nuo 1930 m. nesutarimai dažnai iškildavo dėl bendravimo su krašto vokiečiais. Iš Didžiosios Lietuvos atvykę šauliai ignoruodavo ne tik vokiečių tautinės grupės pažiūras ir politinius įsitikinimus, tačiau ir klaipėdiškių, kurie buvo linkę ieškoti kompromiso santykiuose su vokiečiais. 1931 m. rimtų priekaištų susilaukė vienas aktyviausių šaulių veikėjų Klaipėdos krašte, XX šaulių rinktinės valdybos narys Jonas Vanagaitis. Jis, kaip Klaipėdos miesto magistrato narys, miesto patarėjas,– dalyvavo naujo direktorijos pirmininko vokiečių kilmės Dr. Briutlingerio inauguracijos iškilmėse. Pagrindinis priekaištas naujam direktorijos pirmininkui buvo, jog jis nemokėjęs lietuvių kalbos[211]. Šaulio

[206] Juška A. Ko neįstengė suprasti Lietuvos valdžia ir Klaipėdiškiai 1923 – 1939 m. *Kultūros barai.* 2007, Nr. 9. p. 93.
[207] Žostautaitė, P. *Klaipėdos kraštas 1923 – 1939.* Vilnius, 1992. p. 55.
[208] Pocytė, S. *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje 1871-1914.* Vilnius, 2002. p.8.
[209] Šaulių būrių lankymo lapelis Nr. 16. 1931 07 05. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 754, l. 492.
[210] Juška A. Ko neįstengė suprasti Lietuvos valdžia ir Klaipėdiškiai 1923 – 1939 m. *Kultūros barai.* 2007, Nr. 10. p. 76 – 77.
[211] LŠS XX Klaipėdos šaulių rinktinės 1 šaulių būrio A. Pleškio skundas LŠS viršininkui. 1931 12 10. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 788, l. 19.

dalyvavimas renginyje sukėlė pasipiktinimą iš Didžiosios Lietuvos atvykusių šaulių tarpe. Šis atvejis yra pavyzdys skirtingo požiūrio į bendravimą su krašte gyvenusiais vokiečiais. Istorikas V. Žalys pažymėjo, jog lietuviams iš Didžiosios Lietuvos dažnai buvo nelengva perprasti klaipėdiškių savitumą[212].

Šaulių veiklai sąlygos krašte buvo sudėtingos dėl didelės vokiškosios kultūros įtakos. Atskirtį gilino tapatybės skirtumai tarp šaulių Mažojoje ir Didžiojoje Lietuvoje. Šauliai suprasdavo išskirtinę veiklos pusę Klaipėdos krašte, todėl palaikydavo savo brolius ir seses prie jūros: „sveikiname Jus, Mažosios Lietuvos sesės šaulės, linkėdamos ištvermės sunkioje dvasinėje kovoje su suvokietėjusiomis Klaipėdos krašto lietuvėmis.“[213].

1938 m. Klaipėdos krašte panaikinus karo padėtį suintesyvėjo priešprieša tarp krašto lietuvių ir vokiečių. Šauliai liejo tulžį ant juos išdavusių klaipėdiškių, kurie „pamynę po kojų savo tėvų bei protėvių lietuvišką kilmę ir atsisakę nuo kūrybinio darbo nepriklausomos Lietuvos naudai, nuėjo vėl vergauti“[214].

Klaipėdos krašto šauliams pradėjus veikti viešai į LŠS CV buvo įtrauktas klaipėdiečių atstovas, juo tapo skyriaus vadas J. Brūvelaitis. Santykiai su organizacijos vadovybe buvo komplikuoti, nes klaipėdiškiai kėlė reikalavimus. Vienas iš svarbiausių buvo finansavimo klausimas. 1924 m. XX skyriaus valdyba savo posėdyje nusprendė reikalauti, kad „Tvirtinant skyrių sąmatas Centro valdyba turi atžvelgti į tai, kad Klaipėdos skyrius kitokiose sąlygose gyvena ir jo uždavinys nelyginant platesnis taip kultūriniu, taip tautiniu ir politiniu atžvilgiu nekaip kitų skyrių Lietuvoje“[215]. LŠS vadovybė svarstydama klaipėdiškių reikalavimus konstatavo, kad jau ir iki šiol lėšų ir tarnautojų šiame krašte skiriama daugiau nei kitiems kraštams. Tačiau S. Šilingas pažymėjo, kad šie reikalavimai visiškai sutampa su Sąjungos tikslais, todėl prašymas buvo patenkintas[216]. Klaipėdos krašto šauliams daug metų buvo skiriamas didesnis finansavimas: pvz.: 1926 m. 190 Lt per mėnesį (kitiems 165 Lt)[217], 1927 m. – 210 Lt (kitiems 165 – 185 Lt)[218], 1929 m. – 320 Lt (kitiems nuo 195 iki 295 Lt)[219]. Išskirtinio finansavimo galimybė buvo keliama ir vėliau susikūrus moterų šaulių komitetui, kuris prašydavo papildomai skirti pinigų veiklai[220].

[212] Žalys, V. *Ringen um Indentität/ Kova dėl identiteto.* Lüneburg, 1993. p. 9 – 10.
[213] XV Šaulių rinktinės moterų komiteto sveikinimas XX šaulių rinktinės moterų komitetui. 1933 12 10. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1774, l. 3.
[214] LŠS XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado įsakymas. 1938 11 25, Nr. 65. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 283.
[215] Ištrauka iš LŠS XX skyriaus valdybos posėdžio 1924 03 05 protokolas Nr. 5. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 158, l. 75.
[216] LŠS CV posėdžio 1924 03 07 protokolas Nr. 7. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 158.
[217] LŠS Rinktinių išlaikymo lentelė 1926 metams. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 158, l. 126.
[218] LŠS Rinktinių išlaikymo lentelė 1927 metams. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 158, l. 176.
[219] LŠS Rinktinių išlaikymo lentelė 1929 metams. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 158, l. 221.
[220] XX šaulių rinktinės moterų komiteto posėdžio 1933 05 23 protokolas Nr. 2. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1771, l. 2.

Santykiai tarp Klaipėdos šaulių ir LŠS vadovybės įtemptais tapo 1925 m. svarstant naująjį LŠS vidaus tvarkos statuto projektą. Klaipėdiškiai šauliai buvo nepatenkinti, jog dokumente jie nėra išskirti kaip atskira grupė ir jiems nėra numatytos atskiros veiklos taisyklės. Jos „daugel atvejais neatitinka sąlygoms Kl. Krašte ir kai jis būtų taikinamas į Kl. Kraštą neatsižvelgiant į ypatingąsias to krašto susidėjusias sąlygas“[221]. Skyriaus valdyba reikalavo, kad jai būtų leista savo nuožiūra vykdyti arba nevykdyti Vidaus tvarkos statuto nuostatų. Tokia situacija ardė organizacijos veiklą. Nepaisant, jog tuo metu LŠS CV valdyboje klaipėdiečiai turėjo jau ne vieną, o 2 atstovus (J. Brūvelaitį ir J. Vanagaitį), jiems nepavyko keltų reikalavimų įgyvendinti. CV nutarė atmesti klaipėdiečių siūlymus[222]. Tai dar labiau paaštrino situaciją. XX skyriaus valdyba grasino atsistatydinsianti, tačiau tai nepaveikė LŠS vadovybės. Ji sutiko su skyriaus valdybos atsistatydinimu[223]. Konfliktas, kilęs dėl siekio gauti daugiau išskirtinių teisių klaipėdiečiams, baigėsi nesėkme. Tvirta ir ryžtinga organizacijos vadovybės pozicija šiuo klausimu neleido ir toliau manipuliuoti Klaipėdos krašto šaulių išskirtinumo faktoriumi. Klaipėdiečiai nors ir atsistatydino, tačiau ir toliau dalyvavo šaulių veikloje.

1926 m. tuometinis LŠS iždininkas A. Marcinkevičius-Mantautas savo raporte pažymėjo, kad „Klaipėdoje rinktinė sudaro išimtį iš visų kitų. Čia įsigijome malonaus įspūdžio; be vado aktyviai veikia ir valdyba, tiktai prisieina konstatuot faktą, kad Klaipėdos rinktinėje vieno žmogaus per mažai ir tokiose apystovose labai sunku yra dirbti“[224]. Reaguodama į tai LŠS vadovybė siekė palengvinti ir sustiprinti rinktinės veiklą, numatė atsiųsti rinktinei karinį instruktorių majorą Antaną Žemaitį[225]. Tam buvo pasipriešinta, visų pirma todėl, kad jis yra iš Didžiosios Lietuvos: „Paskyrimas bet kokio asmens iš Didž. Lietuvos instruktoriumi Klaipėdos kraštan pasirodytų lyg susiaurinimas teisių dabartinio vado“. Antra priežastis, jog rinktinė jau turėjo karinį instruktorių, kilusį iš Klaipėdos krašto, viršilą Nimerjaną Fritzą[226]. Konflikto priežastis aiški: Mažosios ir Didžiosios Lietuvos tapatybės skirtumai. Klaipėdiečiai bijojo didelės atėjūnų įtakos savo organizacijos veikloje, todėl stengėsi riboti tokius LŠS planus.

Tarnautojų siuntimas iš Didžiosios Lietuvos į Klaipėdos kraštą buvo labai populiarus. Tai liudija LR vyriausybės (valstybinių institucijų atžvilgiu) ir LŠS vadovybės nepasitikėjimą Klaipėdos lietuviais. A. Juškos teigimu, tarnautojų iš Didžiosios Lietuvos siuntimas sutrikdė ir

[221] LŠS XX skyriaus valdybos posėdžio 1925 05 05 protokolas Nr. 9. *LCVA*, f. 561, ap. 12, b. 1814. L. 32.
[222] LŠS XX skyriaus valdybos posėdžio 1925 05 15 protokolas. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814. l. 33
[223] LŠS XX rinktinės valdybos posėdžio 1926 01 04 protokolas Nr. 1. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 47.
[224] LŠS CV posėdžio 1926 02 03 protokolas Nr. 11. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 158, l. 129.
[225] Antanas Žemaitis gimė 1896 01 23 Šalinėnų kaime, Utenos apsk. Nuo 1918 m. tarnavo savanoriu Lietuvos kariuomenėje, dalyvavo kovose dėl Nepriklausomybės. 1921 už neleistiną elgesį su karininkais viešoje vietoje nubaustas atleidžiant iš kariuomenės. Nuo 1922 m. priimtas į slaptąją LŠS tarnybą. 1924 m. vadovavo XIX Alytaus šaulių skyriui. 1927 01 01 tapo XX šaulių rinktinės vado padėjėju, sporto instruktoriumi.
In *Lietuvos kariuomenės karininkai. 1918 – 1953.* Vilnius, 2008. p. 331 – 332.
[226] LŠS XX rinktinės valdybos 1926 12 31 posėdžio protokolas Nr. 19. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 68.

buvo nepriimtinas iki tol tautiškai nusiteikusiems lietuvininkams[227]. Konfliktas buvo išspręstas taikiai, majoras Žemaitis tapo XX Klaipėdos šaulių rinktinės štabo pareigūnu[228], čia tarnavo iki 1937 m. ir buvo pripažintas kaip vienas iš labiausiai nusipelnusių rinktinės šaulių. Išlydint jį į naują tarnybos vietą LŠS štabe (Prieščheminės apsaugos skyriaus viršininko pareigoms) Klaipėdos krašto laikraštyje buvo pažymėta, jog jis palieka gerą atsiminimą ne tik šaulių, bet ir visos Klaipėdos krašto visuomenės tarpe[229].

Tapatybės skirtumus tarp Klaipėdos krašto ir Didžiosios Lietuvos šaulių mėgdavo pabrėžti pirmieji. Be abejo, pripratę prie vokiškos tvarkos vietiniai skyrėsi nuo Lietuvos gyventojų. Kiekvienais metais Klaipėdos šauliai rengdavo didžiules iškilmės ant Rambyno kalno. Į jas suvažiuodavo daugybė šaulių iš daugelio Lietuvos vietų, tačiau klaipėdiškiai šauliai skundėsi dėl atvykusių šaulių išvaizdos ir elgesio: „mes kartu turėtume moralę teisė reikalauti, kad atvykstantieji pas mus svečiuosna D. Lietuvos šauliai (uniformuoti) būtų tvarkingos išvaizdos, t.y. suprosytais rūbais, nuvalytais batais, skustoms barzdoms ir žmoniškai apkirptais plaukais“[230].

Klaipėdiškiai šauliai jautėsi turintys būti pirmieji, išsiskirti: „esame šauliai Klaipėdos krašto, dėl to šio tikslo mes turime siekti su šimtu kartų didesniu pasiryžimu, kaip jo siektų Didžiosios Lietuvos šauliai, nes mums neužtenka, kad mus gerbtų mūsų draugai, bet mes turime pasirodyti taip gražiai, kad mus gerbtų ir mūsų priešai“[231].

Svarbia šauliškojo identiteto dalimi buvo šaulio uniforma. Lietuvos šaulių sąjunga, kaip sukarinta organizacija, buvo pasitvirtinusi šaulio uniformos etaloną, kuris pakankamai dažnai buvo keičiamas. Uniformų klausimas organizacijoje buvo opus, uniformas šauliai turėjo įsigyti už savo lėšas. Skatinant, kad šauliai išsiskirtų visuomenėje ypač švenčių metu, buvo leidžiama nešioti tik šaulio kepurę ir ženklą, kol šaulys nebuvo įsigijęs uniformos.

1927 m. LŠS buvo patvirtinta naujo pavyzdžio uniforma. Svarbiausias pokytis buvo nauja spalva. Tikriausiai siekiant atskirti karių ir šaulių uniformas buvo patvirtinta nauja melsvai pilka šaulio uniformos spalva, vietoje iki tol egzistavusios žalsvos[232]. Tuo buvo nepatenkinti Klaipėdos šauliai: „ta spalva yra prigijusi krašte ir daugumai šaulių patinka, todėl prašome leisti Klaipėdos krašto šauliams siūti uniformą iš žalsvos spalvos medžiagos“[233]. Šis prašymas buvo

[227] Juška A. Ko neįstengė suprasti Lietuvos valdžia ir Klaipėdiškiai 1923 – 1939 m. *Kultūros barai.* 2007, Nr. 9. p. 93.
[228] LŠS XX skyriaus valdybos posėdžio 1927 07 29 protokolas Nr. 23. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814. l. 77.
[229] Išlydimas p. A. Žemaitis. *Vakarai.* 1937, Nr. 86. p. 1.
[230] Klaipėdos šaulių 1 kuopos vado raportas XX šaulių rinktinės vadui. 1933 05 13, Nr. 147. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1778. LCVA, f. 561, ap. 12, b. 1778, l. 54.
[231] XX Klaipėdos šaulių rinktinės 1 būrio vado raportas. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1836, l. 69.
[232] Nustatyta šauliams uniforma. *Trimitas.* 1927, Nr. 35. p. 1118.
[233] XX Klaipėdos šaulių rinktinės raštas LŠS CV 1928 02 13. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 158, l. 190.

pateiktas ir dėl praktinių išskaičiavimų. 1924 m. buvo nupirkta žalsvos spalvos medžiagos, iš kurios uniformos Klaipėdos krašte buvo siūnamos ir 1929 m.[234]. Žalsva uniforma buvo išskirtinis Klaipėdos krašto šaulių ženklas. Kaip jau minėta ankstesnėje dalyje, šaulės moterys taip pat buvo nepatenkintos dėl patvirtintų uniformų.

Klaipėdos krašto šaulių veikla buvo specifiška. Nuo 1935 m. rinktinėje pradėjo veikti Jūros šaulių būrys, kuris vykdė jūrinę veikla. Ši veiklos sritis reikalavo daug finansų, pvz.: jachtos pirkimas ir kt. 1938 m. klaipėdiškiai parengė jūros šaulių uniformos projektą *(žr. Priedą Nr. 7)*. Tuometinis rinktinės vadas J. Andrašiūnas taip argumentavo šios uniformos reikalingumą: „uniformos <...> neturėjimas stabdo darnų būrio veikimą ir kenkia komplektavimui, nes neturėjimas šaulio uniformos kliudo jiems pasinaudoti teikiamomis lengvatomis važinėjant geležinkeliais ir todėl dalis susilaiko nuo stojimo į Jūros šaulių būrį“[235]. Į jūreiviškos uniformos šauliams idėją teigiamai žiūrėjo tiek LŠS, tiek ir kariuomenės vadovybė, buvo leista laikinai nešioti šią uniformą[236].

Išskirtinį dėmesį Klaipėdos šauliams galime matyti ne tik finansavime ar veiklos organizavime, tačiau taip pat simboliniame pripažinime. Pvz., 1939 m. visuotinio LŠS atstovų suvažiavimo prezidiume buvo Klaipėdos XX rinktinės vadas plk. Andrašiūnas. Tame pačiame suvažiavime konstatuota, kad „Klaipėdos apskritis išsiskiria savo šauliškumu“[237].

3.2. Komunikacinė sąveika

Lietuvos šaulių sąjungai priklausę asmenys buvo vienijami bendrų tikslų, ideologijos. Organizacija pasižymėjo ne tik specifine veiklos sritimi, bet ir tarp narių plačiai išplėtota komunikacine sistema. Šaulių ideologijos pagrindus kūręs Vl. Putvinskis – Pūtvis šaulius matė kaip bendrą šeimą, anot jo, „Šaulių sąjunga yra tavo šeima. Stenkis, kad ji stovėtų aukštai. Jei stovės aukštai, išaukštins ir tave“[238]. Todėl buvo pradėti vartoti kreipiniai: broliai ir sesės šauliai. Toks kreipimasis suponuoja išskirtinius organizacijos narių santykius. Tai yra vienas iš funkcionalios bendruomenių požymių. Tokius pačius kreipinius naudojo ir skautų organizacija.

LŠS nariai jautė nuolatinį rūpinimąsi jų kasdieniniu materialiniu ir dvasiniu pasauliu. Organizacijos vadovybė ne tik kūrė ir stiprino ideologiją, bet ir ėmėsi priemonių, kurios telkė

[234] Butrymas V. Ruošiasi šventei. *Trimitas.* 1929, Nr. 21. p. 345.
[235] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado raportas LŠS vadui. 1938 05 27, Nr. 1488. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 191.
[236] Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo plk. ltn. Štabo viršininkas XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadui. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 197.
[237] LŠS XX – mečio rinktinių atstovų susirinkimo protokolas. 1939 03 11. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1337, l. 163.
[238] *Vladas Putvinskis – Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai.* Vyr. Redaktorius Marcinkevičius-Mantautas, A. Čikaga, 1973. p. 135.

šaulius į vieną bendruomenę. Ryšius tarp narių sustiprindavo iškilmingai duodama priesaika. Klaipėdos krašte šios ceremonijos vykdavo prie sukilėliams skirto paminklo.

LŠS aktyviai rūpinosi savo narių socialine padėtimi. Organizacijai pradėjus veiklą, 1925 m. buvo įkurta Šaulių savišalpa. Jos tikslas buvo teikti materialinę pagalbą savo nariams ligos, nelaimės, mirties, jungtuvių atvejais. Taip pat buvo teikiamos paskolos. Savišalpa buvo vykdoma pagal iš anksto numatytas taisykles[239]. Šaulių savišalpoje savanoriškai dalyvaudavo šauliai, jiems buvo įvesti reguliarūs mokėjimai. Prie neformaliosios savišalpos būtų galima priskirti rūpinimąsi savo narių darbo vietomis (apie tai bus kalbama kitame šios darbo dalies skyriuje). Taip pat rūpinosi stipendijų skyrimo reikalais šauliams, teikdavo rekomendacijas dėl jų gavimo[240].

Komunikacinės sistemos stiprinimui XX šaulių rinktinė leido laikraščius „Klaipėdos sargas“ ir „Klaipėdos garsas“, prenumeravo ir platino kitą spaudą. Komunikacinę reikšmę turėjo šauliams organizuojamos šventės. Jomis buvo stiprinami ne tik Klaipėdos krašto šaulių tarpusavio santykiai, bet ir ryšiai su kitų rinktinių šauliais. Minint Klaipėdos atvadavimą ir prijungimą prie Lietuvos, šaulių būriai siųsdavo į kitą būrį savo aktyviausią narį, kuris turėjo skaityti viešas paskaitas apie šią dieną[241]. Bendravimą tarp šaulių skatino organizuojamos krašto „Šaulių dienos“ renginys, kuris netruko peraugti į visos Lietuvos šaulių šventę ant Rambyno kalno. Į jas susirinkdavo keli tūkstančiai šaulių ir visuomenės atstovų[242].

Klaipėdos šauliai rūpinosi savo narių laisvalaikiu. Žinoma, tai nebuvo išskirtinis bruožas Šaulių sąjungoje. Šaulių būriai siekė tobulinti savo narių dvasinį išsilavinimą keičiant jų laisvalaikio įpročius. Pvz., Viešvilės šaulių būrio vadovybė konstatavo, jog darbininkų tarpe (ir tarp šaulių) yra įprotis po darbo karčiamoje gerti, todėl būrio vadovybė nutarė įkurti klubą, kuriame šauliai leistų laisvalaikį skaitydami laikraščius bei knygas, žaisdami šachmatais[243]. Tokios priemonės telkė šaulius į vieną bendruomenę, kuri ne tik vykdė formalią veiklą, pvz., renginius ar mokymus, tačiau kartu leisdavo laisvalaikį. Neišimtis buvo ir kasdieninė šaulių veikla, jų verslai. Buvo jaučiamas tarpusavio ryšys, vienijo stiprus bendrumo jausmas, todėl buvo palaikomi šaulių verslai, jiems skiriami specialūs įkainiai, pvz., šaulių kirpyklose[244]. Šauliai kurdavo bendras verslo įmones. Smalininkų būrys įsigijo keltą ir kėlė žmones per Nemuną[245]. Toks šaulių bendradarbiavimas buvo geras pavyzdys likusiems Klaipėdos krašto šaulių būriams. Tai rodo ir plačią Klaipėdos šaulių komunikacinę sistemą bei veiklą. Nepaisant

[239] Šaulių savišalpos taisyklės. *Klaipėdos garsas.* 1926, Nr. 13. p. 107.
[240] LŠS viršininko ir CV pirmininko raštas LR Švietimo ministrui. 1928 09 28. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 569, l. 29.
[241] XX Klaipėdos ŠR Vilkiškių būrio vado raštas. 1927 10 23. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 1, l. 31.
[242] *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919 – 2004.* Kaunas, 2005. p. 102
[243] XX Klaipėdos šaulių rinktinės 27 Viešvilės būrio raštas XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadui. 1935 10 14, Nr. 86. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1813, l. 44.
[244] Kreipimasis „Gerbiamieji šauliai!“. 1930 09 25. *LCVA,* f. 561, ap. 18, b. 59, l. nenumeruota.
[245] XX Klaipėdos ŠR Tarybos protokolas. 1938 03 31, Nr. 2. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 117.

šaulio profesijos jis atlikdamas savo darbą kartu išlikdavo ir šauliu, nors šauliškiems renginiams ir užsiėmimams galėdavo skirti laisvalaikį.

Nepaisant ideologinių vertybių, kurios vienijo organizacijos narius, jos ne visiems šauliams buvo vienodai suprantamos ir artimos. Tačiau tuo nereikia stebėtis. LŠS priklausė įvairių socialinių grupių, išsilavinimo ir politinių pažiūrų asmenys, tad neišvengiamai kildavo konfliktai, aiškinantis tarpusavio santykius. Iškylančios problemos buvo labai įvairios. Jas galime suskirstyti į 3 grupes. Pirma, ideologiniai ginčai, dažniausiai lojalumo lietuvybei klausimu ir šaulio pareigų neatlikimas. Antra, varžymasis dėl valdžios ir politinių įsitikinimų skirtumai. Trečia, muštynės, išgėrinėjimas ir sukčiavimas šaulių tarpe.

3.2.1. Ideologiniai ir politiniai ginčai

Skandalų, susijusių su žymiais krašto lietuviais, šaulių gretose pirmaisiais veiklos metais buvo nemažai. 1924 m. susikibo du šauliai: krašto lietuvių patriarchas M. Jankus ir šaulys kandidatas Broželis[246]. Konflikto priežasčių ir galutinės baigties nustatyti nepavyko, tačiau šis konfliktas buvo didžiulis. M. Jankus netgi buvo padavęs prašymą išstoti iš LŠS, tačiau skyriaus valdyba sustabdė šio prašymo svarstymą ir M. Jankus liko šaulių gretose[247].

Ryškus „tautinio nusistatymo“ ginčas 1928 m. kilo tarp Klaipėdos šaulių būrio valdybos pirmininko J. Aušros ir likusių valdybos narių. Pirmininkas buvo kaltinamas, jog agituoja valdininkus draustis vokiečių draudimo bendrovėje „Iduna“. Tuo buvo nepatenkinti būrio šauliai, todėl nieko nelaukdami nuvertė J. Aušrą iš pirmininko posto[248]. J. Aušra jautėsi neteisingai apkaltintas, tačiau jo skundas buvo atmestas kaip nepagrįstas[249]. Šis konfliktas parodė labai aiškų šaulių „tautinį nusistatymą“ ir iš kitos pusės konfliktą tarp klaipėdiškių ir didlietuvių. Jonas Aušra buvo vienas aktyviausių Klaipėdos krašto lietuvių veikėjų, labiau pasižymėjęs „Santaros“ aktyvistas[250]. Panašių problemų buvo iškilę 1924 m. dėl tuometinio XX skyriaus valdybo pirmininko Oželio veiklos[251]. Oželio veiklai šauliai turėjo nusikundimų ir vėliau (dėl girtuokliavimo ir įtarimų kyšio ėmimu). Tuo tarpu jis neslėpė savo nepasitenkinimo ir šaulius vadino „atėjūnais“, nereikalingais būti Klaipėdos krašte[252]. Klaipėdos krašto periodinių leidinių

[246] XX Klaipėdos šaulių skyriaus valdybos posėdžio1924 01 02 protokolas Nr. 2. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 3.
[247] XX Klaipėdos šaulių skyriaus valdybos posėdžio 1924 02 06 protokolas Nr. 4. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 7.
[248] XX Klaipėdos šaulių rinktinės 1 šaulių būrio susirinkimo protokolas. 1928 12 20. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1828, l. 1.
[249] XX Klaipėdos šaulių rinktinės valdybos posėdžio 1929 01 04 protokolas Nr. 1. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 111.
[250] *Mažosios Lietuvos enciklopedija. Pirmas tomas.* Vilnius, 2000. p. 102.
[251] XX Klaipėdos šaulių skyriaus valdybos posėdžio 1924 12 10 protokolas Nr. 15. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 20 – 21.
[252] Buvusio XX Klaipėdos ŠR Paleičių būrio vado skundas LŠS CV. 1931 01 02. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 788, l. 10.

apžvalga parodė, jog šie nesutarimai nepateko į viešąją erdvę. Jei būtų įvykę priešingai, tai neabejotinai būtų pakenkę lietuvių įvaizdžiui (klaipėdiškių ir atvykusių iš Didžiosios Lietuvos).

Šauliai kaip visuomeninė organizacija buvo paremta savanorišku asmenų dalyvavimu, o tokiomis sąlygomis labai svarbu buvo šauliškų pareigų atlikimas. Vienas dažniausių šaulių nusižengimų – šauliškų pareigų neatlikimas. LŠS gretose buvo nemažai karių ir karininkų, tačiau pasitaikė atvejų, kai jų veikla šaulių gretose buvo tik „popierinė“. 1939 m. Klaipėdos Dariaus ir Girėno būrio valdyba nusprendė iš savo gretų pašalinti karo komendantūros adjutantą Juozą Mundį, kuris nuo pat įstojimo į organizaciją 1931 m. nebuvo mokėjęs nario mokesčio[253].

Vienas iš šaulio priesakų buvo susijęs su ginklo gerbimu ir priežiūra. Tuo tarpu nemaža dalis šaulių į tai buvo linkę žiūrėti skeptiškai ir ginklų valymui skirdavo nedaug dėmesio. Klaipėdos 1 šaulių būrio vado padėjėjas skundėsi, jog jau 3 metai (! – M. N.) šauliai nesusirenka valyti ginklų, iš 25 reikalingų šaulių atėjo tik 7[254]. Šauliai, neatliekantys pareigų, sugalvodavo įvairių pasiteisinimų. Didžioji jų dalis būdavo pasipiktinę nuolatiniais šaulių vadovybės priminimais dalyvauti veikloje ir susimokėti nario mokestį. Pareigų neatlikimo priežastys (nurodomos šaulių pasiaiškinimuose) buvo įvairios: nepasitenkinimas būrio valdžia[255], užimtumas, mokslai, ligos[256] ir kita.

Klaipėdos krašto šauliai turėjo pareigą, kurios vykdymas buvo kontroliuojamas griežčiau nei kituose regionuose. Valstybinių švenčių minėjimai ir joms skirti renginiai privalėjo sutraukti kaip įmanoma daugiau šaulių ir krašto gyventojų, tad bet kokie šaulių nusižengimai, minint valstybines šventes, sulaukdavo vokiečių pajuokos. Nustatyta atvejų, kai šauliai, užuot dalyvavę valstybinėse šventėse, išgėrinėdavo karčemose[257].

Į šaulių tarpusavio santykių aiškinimąsi būdavo įtraukiama ir rinktinės vadovybė. LŠS vadovybė laikėsi nuomonės, kad to negalima svarstyti rinktinės valdybos posėdžiuose. Nesutarimus turi spręsti šaulių Garbės teismas. Pvz., Juodkrantės būryje nesutarė šauliai Liorenčius ir Vėsulas. Nesutarimo priežastis nėra aiški, tikriausiai asmeninis ginčas. Tokie šaulių sutarimai tapdavo jau ne asmeniniais, o visų šaulių problema.

[253] Dariaus ir Girėno šaulių kuopos vado raportas XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadui. 1939 01 04, Nr. 4. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1811, l. 4.
[254] 1 Klaipėdos šaulių būrio vado padejėjo raportas būrio vadui. 1933 04 24, Nr. 4. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1786, l. 9.
[255] M. Baltriuvienės laiškas Klaipėdos šaulių būrio valdybos pirmininkui J. Vanagaičiui. 1925 09 21. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1819, l. 90.
[256] Martyno Brako laiškas Klaipėdos šaulių būrio pirmininkui. 1925 09 23. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1819, l. 91.
[257] XX Klaipėdos ŠR vado įsakymas. 1936 10 10, Nr. 25. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 13, l. 34.

3.2.2. Nusikaltimai ir nusižengimai šaulių tarpe

Piniginių lėšų išsvaistymas buvo pakankamai dažnas atvejis[258]. Ypatingai neigiamą poveikį tokie nutikimai turėdavo kaimuose, kuriuose žmonių skaičius buvo nedidelis, todėl šaulių nusižengimai buvo greitai sužinomi. Nusikalstamų atvejų pasitaikydavo tiek veiklos pradžioje, tiek jos pabaigoje.

Tarpusavio įžeidinėjimo atvejų nemažai pasitaikė tarp moterų šaulių, kurios savo asmeninių santykių nevengė aiškintis ir tarnybos vietose[259], taip žemindamos šaulių vardą.

Šaulių organizacijoje santykiai tarp jos narių buvo formalizuoti. Pirma, asmuo, siekiantis tapti šauliu, neformaliai turėjo įrodyti esąs vertas narystės. Tam buvo skirtas 3 mėnesių kandidatavimo laikotarpis. Per jį kandidatas ne tik turėdavo įsisavinti mokomojo ciklo medžiagą, atlikti paskirtas šauliškas pareigas, tačiau buvo tikrinama jo ankstesnė veikla, asmeninis gyvenimas. Veikė savotiška vidaus policija, kuriai atstovavo kiekvienas šaulys, teikiantis rekomendaciją dėl asmens priėmimo arba nepriėmimo. Kandidatavimo laikotarpiu iškildavo neigiamų žinių apie asmenį: girtuokliavimas, nusikaltimai, žemas „tautinis-valstybinis“ nusistatymas ir kita[260]. Šauliai, vieną kartą pašalinti iš šaulių gretų, antrą kartą jais tapti negalėjo. Vis dėlto pasitaikydavo prašymų atstatyti narystę LŠS, netgi sutinkant apmokėti nario mokestį už laiką, nebūtą organizacijoje, tačiau tokie prašymai buvo atmetami[261].

Klaipėdos krašto šaulių tarpe pasitaikydavo ir kone kolektyvinių šaulių nusižengimų, t. y. grupė šaulių elgdavosi netinkamai. Tokie atvejai ypatingai žemino ir menkino Šaulių sąjungos įvaizdį ir skatino neigiamą visuomenės požiūrį. 1935 m. Natkiškiuose būrio vadas su grupe šaulių po karinių manevrų su šautuvais užėjo į karčiamą ir ten sukėlė neramumus. Tokie atsitikimai kėlė nerimą rinktinės vadovybei, nes ginkluoti šauliai galėjo patekti į didelę bėdą. Juos rimtesniems konfliktams galėjo išprovokuoti vokiečiai. Rinktinės vadu tapus Klaipėdos apskrities karo komendantui plk. R. Liormonui sugriežtinta šaulių kontrolė. Apie bet kokius šaulių nusižengimus turėjo būti pranešta jam[262]. Nutikimų, kurių metu šauliai kėlė pavojų būdami ginkluoti, pasitaikydavo nemažai. Tokie asmenys sulaukdavo dvigubų nuobaudų: iš apskrities karo komendanto ir šaulių rinktinės vado.

Be pakankamai menkų šaulių nusižengimų: muštynių, girtuokliavimo, pasitaikė ir labai sunkių nusikaltimų. 1931 m. šaulių būrio vadas buvo teisiamas už tai, jog gegužinės metu

[258] XX Klaipėdos ŠR vado įsakymas. 1937 05 14, Nr. 9. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 13, l. 59.
[259] Valdininkės M. Skudrienės pareiškimas Rusnės pašto viršininkui. 1938 05 07. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1798, l. 45.
[260] XX Klaipėdos šaulių rinktinės 1 Klaipėdos šaulių kuopos vado raportas XX Klaipėdos ŠR vadui. 1933 10 21, Nr. 282. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1778, l. 54.
[261] XX Klaipėdos ŠR vado įsakymas. 1936 10 28, Nr. 29. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1027, l. 45.
[262] XX Klaipėdos ŠR vado įsakymas. 1935 11 15. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 12, l. 3.

būdamas uniformuotas, neblaivus iššagino merginą, prie to skatindamas prisidėti ir likusius būrio šaulius[263].

Organizacijos Vidaus tvarkos statutas numatė bausmes, skiriamas už jo pažeidimą. Pagrindinės bausmių rūšys buvo šios: rekomendacijos teisės atėmimas (už netinkamo asmens rekomendavimą[264]), pašalinimas iš LŠS, narystės suspendavimas, teisės laikyti ginklą atėmimas arba suspendavimas, teisės dėvėti šaulio uniformą atėmimas. Bene dažniausias pažeidimas buvo šaulių piktnaudžiavimas alkoholiu, todėl XX rinktinės vadovybė ėmėsi riboti ir griežtinti šaulių elgesį. Būriams rekomenduota pirmą lengvesnio pobūdžio incidentą padariusį šaulį įspėti, o už pasikartojančius nusižengimus – šalinti iš šaulių gretų. Kiekvienas šaulys buvo įpareigotas drausminti netinkamai besielgiančius šaulius arba pranešti būrio vadovybei. Nusižengusieji nustatytai tvarkai šauliai buvo baudžiami viešumu, jų sąrašai viešinami šaulių tarpe rinktinės vado įsakymuose. Siekiant išvengti konfliktų ir nesusipratimų, įvestas kruopštus kandidatų patikrinimas, griežtesnė šaulių organizuojamų renginių kontrolė, kad pavyktų išvengti konfliktų ir nesusipratimų[265]. Tačiau kontroliuoti šaulius sekėsi sunkiai, kai kurie nevengdavo viešai įžeidinėti ne tik būrio, bet ir rinktinės vadovybės[266].

Į šaulių nusižengimus ir išsišokimus reaguodavo krašto visuomenė. Ne tik vokiečiai, bet ir lietuviai. Rūpinimosi priežastis buvo nepiktybiška, greičiau linkint gero – šaulių gretose neturėjo likti netinkamų asmenų. Dalis piliečių buvo linkę tokius atsitikimus viešinti spaudoje. Klaipėdos krašto lietuviška spauda žiūrėjo „tautinio-valstybinio“ intereso krašte, todėl nebuvo linkusi viešinti lietuvių vardą žeminančių dalykų. 1925 m. „Klaipėdos žinių“ redaktorius atsisakė talpinti skaitytojo atsiųstą informaciją apie netinkamą šaulio elgesį apie tai pranešdamas Klaipėdos šaulių vadui J. Brūvelaičiui[267]. Straipsnius, kuriuose buvo iškeliami netinkami šaulių poelgiai, griežtai cenzūruodavo apskrities karo komendantas. Tokių atvejų pasitaikydavo ir vokiškuose laikraščiuose[268]. Šaulių morale rūpinosi ir valdžios įstaigų pareigūnai. Jie informuodavo rinktinės vadovybę apie netinkamą elgesį arba šaulių nusikalstamą praeitį[269], tačiau tiek dėl šaulių elgesio, tiek dėl pateiktų asmenų narystės LŠS pateikta informacija ne visuomet pasitvirtindavo.

---

[263] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado raportas LŠS viršininkui. 1931 01 29. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 788, l. 11.
[264] XX Klaipėdos ŠR 1 Klaipėdos šaulių būrio baudų knyga. 1930 m. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1837, l. 1 – 2.
[265] XX Klaipėdos ŠR vado aplinkraštis visų būrių valdyboms ir vadams. 1929 11 14, Nr. 672. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 124, l. 42.
[266] XX Klaipėdos ŠR vado raportas LŠS Viršininkui. 1930 04 04, Nr. 306. *LCVA,* 561, ap. 2, b. 667, l. 21.
[267] Klaipėdos žinių redaktoriaus raštas Klaipėdos skyriaus vadui J. Brūvelaičiui. 1925 08 25. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1819, l. 52.
[268] Klaipėdos krašto komendanto raštas XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadui. 1929 10 24. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 613, l. 31.
[269] LR Krašto apsaugos ministerijos Ginklavimo valdybos artilerijos sandėlio Nemakščiuose viršininko raštas LŠS viršininkui. 1931 07 09, Nr. 14. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 760, l. 18.

Šaulių nusižengimai buvo pakankamai dažni, jų inventorizacija ir griežtesnė kontrolė, kaip jau minėta, sugriežtėjo rinktinės vadu tapus plk. R. Liormonui. Analizuojant XX rinktinės vado įsakymus, galima išskirti dažniausiai pasitaikiusius šaulių nusižengimus. 1937 m. nusižengė 55 šauliai. 1938-1939 m. nusižengusių šaulių skaičius išaugo. Iš Šaulių sąjungos 96 asmenys buvo pašalinti, įspėti arba gavo papeikimą už šauliškų pareigų neatlikimą, iš jų 10 už šaulio garbės pažeidimą, 3 dėl alkoholio vartojimo viešoje vietoje, 3 dėl muštynių. Be abejo, netrūko ir sektinų pavyzdžių. 1938 m. 38 šauliams buvo pareikšti pagyrimai arba skirti valstybiniai apdovanojimai už pavyzdingą šaulišką tarnybą.

3.3. Šaulio statusas – prioritetas gauti Valstybės tarnybą

Prijungus Klaipėdos kraštą prie Lietuvos, buvo stengiamasi kaip įmanoma greičiau kraštą sulietuvinti ir krašto įstaigas pavesti Lietuvos Respublikos Vyriausybės valdžiai ne tik teoriškai, bet ir praktiškai. Klaipėdos krašte tarnybos vietas gaudavo asmenys, kilę iš Didžiosios Lietuvos. Atvykėliai dažniausiai tarnaudavo Pasienio policijos tarnyboje, policijoje bei pašto valdyboje, kiek mažiau – Lietuvos banke. Tokie atvykėliai sudarė didesnę dalį LŠS narių Klaipėdos krašte. Nemaža jų dalis į kraštą atvykdavo jau būdami šauliais, kiti tapdavo jais atvykę. Taip šaulių būriai buvo naudojami lietuvybės stiprinimui.

Nagrinėdami šaulius, tarnaujančius valstybės tarnyboje (policijoje, pasienio policijoje, pašte), išskiriame du svarbiausius aspektus. Pirma, šauliškumas kaip papildoma privilegija gauti tarnybai. Antra, šaulių tarnautojų nusižengimai, kurių buvo pakankamai nemažai. Dalis asmenų, gavusių tarnybą kaip šauliai, iš tiesų jais nebuvo ir savo veikla žemino ne tik šaulių, bet ir lietuvių vardą krašte, todėl rinktinės vadovybė stengėsi su tuo kovoti.

Valstybinės tarnybos gavimą sąlygojo Klaipėdos krašto specifika. Čia egzistavo išskirtinė Policijos struktūra. Pagal Klaipėdos krašto konvenciją krašte buvo įkurta savarankiška Klaipėdos krašto autonominė policija, tad vienu metu krašte tvarką palaikė Lietuvos valstybės policija ir Klaipėdos krašto direktorijos policija. Autonominė policija savo struktūroje turėjo visas vykdomoms funkcijoms užtikrinti būtinas dalis ir buvo atsakinga už viešąją tvarką bei kriminalinių nusikaltimų tyrimą[270].

Kodėl Didžiosios Lietuvos gyventojai noriai vyko į Klaipėdos kraštą dirbti valstybės tarnyboje? Pirma, Lietuvos Respublikos vyriausybė aktyviai kėlė Klaipėdos krašto inkorporavimo į Lietuvos valstybės sudėtį „obalsį“. Vienas iš svarbiausių uždavinių, atliekant šią misiją, buvo suteiktas piliečiams. Antra, ir tikriausiai svarbiausia priežastis – didesnis atlyginimas Klaipėdos krašto valdininkams. Klaipėdos apskrityje buvo nustatytas 30 %, Pagėgių

[270] Mačinskas, Č. *Policija Lietuvoje 1918 – 1940 metais.* Vilnius, 1998. p. 54.

ir Šilutės apskrityse 25 % didesnis atlyginimas nei Didžiojoje Lietuvoje. Negana to, valdininkams, mokantiems vokiečių ir lietuvių kalbas, buvo mokamas papildomas 10 % priedas prie atlyginimo[271]. Tiesa, 1926 m. Lietuvos Respublikos vyriausybė nusprendė sumažinti valdininkų skaičių krašte. Pirmenybė paliekant tarnyboje buvo teikiama abi kalbas mokantiems asmenims[272]. Tokie apribojimai sukėlė problemų ne tik krašto vokiečiams, kurie nemokėjo lietuviškai, bet ir atvykusiems lietuviams valdininkams, kurių vokiečių kalbos žinios buvo menkos arba jie šios kalbos nemokėjo. S. Pocytė pažymi, kad tokia vyriausybės politika sukėlė nuoskaudą „vietinių klaipėdiškių/ lietuvininkų tarpe“[273].

Asmenų priėmimą į Policijos ir Pasienio policijos tarnybą reglamentavo leidžiamos instrukcijos. Vidaus reikalų ministerijos Pasienio policijos instrukcijoje, patvirtintoje 1924 m., nustatyta, jog į tarnybą priimami Lietuvos piliečiai, mokantys skaityti ir rašyti nuo 21 iki 50 metų amžiaus, ne žemesni kaip vidutinio ūgio, be trūkumų, kliudančių stoti į kariuomenę. Pirmenybė buvo teikiama Lietuvos kariuomenėje atitarnavusiems kariams[274]. Šauliai, kaip atskira asmenų grupė, kuriai būtų suteikiamos privilegijos priimant į tarnybą, neišskiriama. Tuo tarpu Vidaus reikalų ministerijos instrukcijoje kriterijai Milicijos tarnautojams, priimamiems į tarnybą asmenims, nėra nurodyti[275]. Pagal Piliečių apsaugos departamento aplinkraštį 1920 m. į darbą milicijoje priimamiems kariškiams buvo teikiama pirmenybė. Piliečių apsaugos departamentas 1923 balandžio 26 d. aplinkraštyje Nr. 1002/48 pirmą kartą nustatė tam tikrus priėmimo į darbą milicijoje (nuo 1924 m. – policijoje) reikalavimus: amžiaus, ūgio, sveikatos, mokslo. Taip pat kandidatai privalėjo mokėti naudotis ginklu ir išmanyti karinę rikiuotę. 1925 m. nustatyta, jog policijoje dirbti gali tik karinę tarnybą atlikęs asmuo[276]. Pakankamai glaudžias policijos ir kariuomenės sąsajas rodo ir tai, jog visi 1927-1940 m. Vidaus reikalų ministrai buvo karininkai. Sąsajos ypač sustiprėjo Vidaus reikalų ministru tapus Ignui Musteikiui[277]. Jis 1924 – 1927 metais buvo Klaipėdos krašto Pasienio policijos viršininkas[278].

Verta pažymėti, jog Klaipėdos krašte funkcionavo atskira pasienio policija su savo struktūriniais padaliniais – komisariatais ir rajonais. Klaipėdos krašto policijos komisariatai atlikdavo ne tik pasienio, bet ir viešosios policijos funkcijas. Klaipėdos krašto policijos vadas

[271] Įvairios žinios Lietuvoje. *Trimitas*. 1924, Nr. 216. p. 3.
[272] Įvairios žinios Lietuvoje. *Trimitas*. 1926, Nr. 8. p. 230.
[273] Pocytė, S. Klaipėdiškių / lietuvininkų ir didlietuvių sugyvenimas Klaipėdos krašte: lietuviškųjų organizacijų komiteto veiklos 1934-1939 m. pavyzdys. *Lietuvos istorijos metraštis (2).* Vilnius, 2005. p. 83.
[274] *Vidaus reikalų ministerijos pasienio policijos instrukcijos*. Kaunas, 1924, p. 10.
[275] *Intrukcija Milicijos tarnautojams.* Kaunas, 1925.
[276] Mačinskas, Č. *Policija Lietuvoje 1918 – 1940 metais.* Vilnius, 1998. p. 68.
[277] *Lietuvos vidaus reikalų istorija.* Atsakomasis redaktorius Šepetys, N. Vilnius, 2008, p. 196.
[278] *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918 – 1953 m. V tomas.* Vilnius, 2005. p. 293.

buvo pavaldus Piliečių apsaugos (Policijos) departamentui[279].Taip pat krašte veikė ir dvigubos policijos pajėgos: valstybinė policija krašte buvo gubernatoriaus žinioje, o krašto policija priklausė direktorijos jurisdikcijai[280].

Nepaisant šaulių statuso neišskyrimo, galima teigti, jog privilegijos buvo teikiamos. Šauliai, kreipdamiesi dėl tarnybos vietos, pridėdavo būrio valdybos arba vado išduotą atestaciją ir rekomendaciją tarnybos vietai gauti[281]. Tai rodo, jog atestacijos ir rekomendacijos suteikdavo pirmenybę. Neretai pasitaikydavo netgi piktnaudžiavimo atvejų, kai rekomendacijos ir atestacijos asmenims buvo išduodamos vos tapus šauliu arba juo tapus fiktyviai. Tai neduodavo jokios naudos šaulių veiklai Klaipėdos krašte, priešingai – į gretas dažnai buvo priimami nepakankamai patikrinti asmenys.

Vis dėlto šaulių tarnavimą Pasienio policijoje skatino XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadovybė. Toks kelias buvo naudingas ir šaulių veiklai, asmuo gaudavo darbą, todėl neišvykdavo iš krašto ir galėdavo toliau atlikti šaulio pareigas. 1933 m. buvo paskelbta apie naujų pasienio policininkų rinkimą. Prioritetas buvo teikiamas ne tik Lietuvos kariuomenės kariams, bet atkreiptas dėmesys ir į klaipėdiškius. Buvo numatytas ir saugiklis nuo galimų nepatikimų asmenų įsiliejimo ir provokacijų – asmenys turėjo būti tarnavę Lietuvos kariuomenėje[282]. Siekiant išvengti nepatikimų asmenų priėmimo į Šaulių sąjungą bei fiktyvių rekomendacijų teikimo, 1934 m. XX rinktinės vadovybė nustatė atestavimo tvarką. Pagal ją numatyta griežta rekomendacijų teikimo tvarka. I etapas, kilus reikalui dėl tarnybos vietos gavimo ir tam reikalingos rekomendacijos, asmuo kreipdavosi į šaulių būrio vadovybę prašydamas rekomendacijos II etapas, būrio vadovybė svarstydavo asmens prašymą, jei jis buvo teigiamas, atliekama atestacija, kuri pateikiama rinktinės štabui (joje buvo privaloma nurodyti, kiek laiko asmuo yra šaulys, šaulio pažymėjimo numerį ir kaip jis atliko jam pavestas pareigas[283]). III etapas: rinktinės štabas svarstydavo šaulio prašymą ir būrio pateiktą atestaciją ir priimdavo galutinį sprendimą dėl rekomendacijos suteikimo/ nesuteikimo[284].

XX šaulių rinktinės štabas, siekdamas sustiprinti Šaulių sąjungos veiklą krašte, susidūrė su tinkamų vadovų stygiumi. Siekiant aktyvios veiklos ir užtikrinti šaulių būriams iškeltus uždavinius (pavyzdžiui, užtikrinti krašto saugumą ginkluoto konflikto ar sukilimo Klaipėdos

[279] Mačinskas, Č. *Policija Lietuvoje 1918 – 1940 metais.* Vilnius, 1998. p. 44.
[280] *Lietuvos policija įstatymų ir tvarkos tarnyboje.* Red. Bagdonas, A. Čikaga, 1974. p. 320.
[281] XX – tos rinktinės štabo aplinkraštis būrių valdyboms ir vadams. 1934 03 26, Nr. 500. *LCVA*, f. 561, ap. 12, b. 1817, l. 106.
[282] XX – tos šaulių rinktinės štabas XX – tos šaulių rinktinės visų būrių vadams ir valdyboms. 1933 08 10, Nr. 1030. *LCVA*, f. 561, ap. 12, b. 1836, l. 71.
[283] XX Klaipėdos šaulių rinktinės 1 šaulių būrio liudijimas. 1933 05 29, Nr. 163. *LCVA,* f.561, ap. 12, b. 1717, l. 19.
[284] XX – tos rinktinės štabo aplinkraštis būrių valdyboms ir vadams. 1934 03 26, Nr. 500. *LCVA*, f. 561, ap. 12, b. 1817, l. 106.

krašte atveju), reikėjo kompetentingų būrių vadų. Ypač to reikėjo mažesniuose miesteliuose arba kaimuose. Po 1935 m. naujojo LŠS įstatymo ir Sąjungos pertvarkos sustiprėjo karinė organizacijos veiklos sritis, LŠS rinktinių vadais tapo apskričių karo komendantai. 1938 m. rinktinės vadas plk. R. Liomanas, analizuodamas situaciją, siūlė LŠS vadui plk. P. Saladžiui kreiptis į Susisiekimo ministeriją, kad į tuos punktus, kur yra šaulių būriai, valdininkais būtų skiriami atsargos karininkai arba bent jau energingi ir sumanūs atsargos puskarininkiai, kurie galėtų užsiimti šauliška ir lietuviška veikla krašte[285].

Dalis šaulių tarnybos vietą gaudavo Pašto valdyboje. Pašto punktuose buvo įkūriami šaulių būrio štabai, tačiau neaišku, kiek šaulių tarnavo šioje tarnyboje. Galima spėti, kad procentas buvo nemažas. Pavyzdžiui, Klaipėdos miesto 1-ajam būriui 1932 m. priklausė net 16 pašto tarnautojų[286]. Panašios proporcijos galėjo egzistuoti ir kituose miestų būriuose (be Klaipėdos, Šilutėje ir Pagėgiuose). Šaulių būrių vadovybės nevengdavo kreiptis į Pašto valdybą dėl šaulių tarnautojų paaukštinimo[287] arba dėl tarnautojo perkėlimo į kitą vietą sustabdymo[288].

Nepaisant rekomendavimo tarnybai gauti tvarkos įvedimo, ją gaudavo ir netinkami šauliai, kartais net antilietuviškai nusistatę, todėl buvo sugriežtinta rekomendacijų dėl tapimo šauliu skyrimo tvarka. Patys šauliai nuodugniau pradėjo domėtis rekomenduojamojo „tautiniu nusistatymu“, todėl pasitaikydavo ir rekomendacijos atšaukimo atvejų[289]. Šauliams suteikiamos privilegijos į organizacijos gretas viliojo nepatikimus asmenis. LŠS ideologo Vl. Putvinskio – Putvio teigimu, „privilegijos pritraukia šlamštą, o be jų atrenkamas teigiamas elementas“[290].

Į Klaipėdos kraštą atsikeldavo nemažai nusikaltusių arba linkusių nusikalsti asmenų iš Didžiosios Lietuvos, kurie siekdavo tapti XX rinktinės šauliais. Rinktinės vadas J. Brūvelaitis 1929 m. įsakė nuodugniau rinkti žinias apie asmenis, atvykusius į kraštą. Būrių vadovybės buvo įpareigotos gauti žinių iš šaulių būrio, įsikūrusio vietovėje, kurioje asmuo gyveno anksčiau[291]. Nes šaulio statusas suteikdavo ne tik papildomų galimybių tarnybai gauti, bet ir leidimą ginklui įsigyti ir laikyti.

Tarp pašto valdybos tarnautojų dažniau nei tarp kitų valstybės tarnautojų – šaulių iškildavo netinkamo elgesio atvejų. Tikriausiai todėl, jog pašto valdyboje tarnavo didžiausias

[285] XX – tos Klaipėdos šaulių rinktinės vado raportas LŠS vadui. 1938 03 08, Nr. 909. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 129.
[286] Duomenys apie XX – tos šaulių rinktinės 1 – mo būrio šaulius. *LCVA*, f. 561, ap. 12, b. 1832, l. 31 – 37.
[287] XX – tos šaulių rinktinės 1 – mo būrio vado prašymas Klaipėdos pašto įstaigos viršininkui. 1931 03 03, Nr. 54. *LCVA*, f. 561, ap. 12, b. 1832, l. 82.
[288] LŠS vado raštas Pašto valdybos direktoriui. 1935 10. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 911, l. 21.
[289] Šaulio Sergejaus Reuto pareiškimas LŠS XX – tos šaulių rinktinės I – mo būrio valdybai. 1930 02 16. *LCVA*, f. 561, ap. 12, b. 8316, l. 27.
[290] *Vladas Putvinskis – Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai.* Vyr. Redaktorius Marcinkevičius-Mantautas, A. Čikaga, 1973. P. 373.
[291] XX – tos šaulių rinktinės vado aplinkraštis visų būrių valdyboms ir vadams. 1929 11 14, Nr. 672. *LCVA*, f. 561, ap. 12, b. 1824, l. 42.

skaičius šaulių, lyginant su kitomis tarnybomis. Pasitaikė atvejų, kai pašto valdyba kreipėsi į rinktinę dėl netinkamo elgesio ir charakterizuodavo šaulius. Pvz., „Apie Sprainaitį, kaipo tarnautoją turiu pasakyti, kad tokio nedrausmingumo ir akiplėšiškumo nesu matęs[292]“. Minimo šaulio elgesys kenkė šaulių įvaizdžiui. Jis buvo vieno iš šaulių būrių vadas, todėl rinktinės vadovybė neatidėliotinai spręsdavo tokias problemas, atleisdama iš pareigų bei šalindama iš šaulių gretų[293]. Šauliai tarnybos netekdavo ne tik dėl savo netinkamo pareigų atlikimo, bet ir dėl padarytų nusikaltimų ne tarnybos metu. Pasitaikydavo ir sunkių nusikaltimų, pvz., iššaginimų[294], kyšio ėmimo atvejų[295]. XX šaulių rinktinės vadovybė visus iškilusius į viešumą nusižengimus vertino labai neigiamai ir nedelsiant šalindavo tokius asmenis iš savo gretų Žinoma, tai sukeldavo nusikaltusiųjų nepasitenkinimą ir šie skųsdavo šaulių būrių vadus LŠS viršininkui, siekdami grįžti į Šaulių sąjungą ir taip susigrąžinti tarnybos vietą.

Atskira problema dėl valstybės tarnybos Klaipėdos krašte iškilo 1939 m. kovą, kai Vokietija atplėšė šią teritoriją nuo Lietuvos. Visos Lietuvos Respublikos valdžios įstaigos buvo evakuotos į Didžiąją Lietuvą. Paskui jas patraukė į kraštą nuo 1923 m. atvykę lietuviai, kurie prarado savo darbo vietas ir bijojo galimo vokiečių persekiojimo. Tarp jų pakliuvo ir nemažai šaulių, todėl Sąjungos vadovybė stengėsi jais pasirūpinti. Dažnas paliko namus Klaipėdos krašte be jokių asmens daiktų ar piniginių lėšų: „Esu su šeima be darbo, duonos ir paskutinio kilnojamo turto, kurs Klaipėdos krašte likosi. Pats esu apsirengęs vien valdiška uniforma, nes civiliai drabužiai liko Klaipėdoje“[296]. Šauliai patys kreipdavosi į LŠS vadą, prašydami suteikti paramą arba tarpininkauti dėl tarnybos Didžiojoje Lietuvoje suteikimo, o LŠS vadovybė savo ruožtu stengėsi pagelbėti ir talkino gaunant tarnybos vietą[297]. Iš Klaipėdos krašto atvykusių žmonių įdarbinimas buvo tapusi visos šalies problema. Vidaus reikalų ministro brg. gen. K. Skučo įsakymu miestų burmistrams ir apskričių valdyboms nurodyta tarpininkauti ieškant darbo ar kito užsiėmimo iš Klaipėdos krašto atvykusiems asmenims. Žemės ūkio darbininkams turėjo būti surastos darbo vietos pas ūkininkus. Atsižvelgiant į situaciją tokie asmenys turėjo būti priimti į darbą be eilės, išimties tvarka[298].

---

[292] Pašto, telegrafo ir telefono valdybos raštas LŠS viršininkui. 1929 02 01, Nr. 3198. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 613, l. 7.
[293] XX – tos šaulių rinktinės vado raportas LŠS viršininkui. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 569, l. 5 – 6.
[294] XX – tos šaulių rinktinės vado raportas LŠS viršininkui. 1931 01 29. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 788, l. 11.
[295] LR VRM Kriminalinės policijos valdybos rašto Kretingos kalėjimo viršininkui nuorašas. 1932 05 07, Nr. 9342. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1027, l. 38.
[296] Šaulio J. Eitavičiaus prašymas LŠS vadui. 1939 05 01. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1350, l. 7.
[297] L.e. LŠS vado pareigas gen. Štabo plk. ltn. Žuko prašymas Lietuvos banko valdytojui. 1939 08 07, Nr. 7651. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1350, l. 2.
[298] LR Vidaus reikalų ministro raštas Apskričių valdyboms ir pirmaeilių miestų burmistrams. 1939 03 30, Nr. 27331. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1350, l. 51.

Klaipėdos krašto netekimas sukėlė didelių socialinių problemų dėl tarnybos vietų trūkumo. Šioje situacijoje gelbėjo šaulio statusas. LR VRM savivaldybių departamento direktorius rašte LŠS vadui teiravosi, ar numatytos priemonės dėl pasitraukusių iš Klaipėdos krašto yra pakankamos, ar yra reikalinga „duoti papildomų nurodymų“, kurie, kaip galima suprasti, būtų naudingi visų pirma šauliams[299].

Galime konstatuoti, kad valstybinių įstaigų teisės aktai, reglamentuojantys asmenų priėmimą į tarnybą, šauliams oficialiai prioriteto priimant į tarnybą neteikdavo, tačiau Klaipėdos krašte egzistavo praktika, kuomet tarnybos vieta buvo suteikiama ar išlaikoma būtent dėl to, jog asmuo yra šaulys. Taip pat atreiptinas dėmesys į faktą, kad šauliams – tarnautojams buvo keliami aukštesni reikalavimai ne tik darbo, bet ir „tautinio-valstybinio“ nusistatymo veikimo srityse. Šaulio statusu ir naryste Sąjungoje buvo piktnaudžiaujama dėl siekio užsitikrinti ir išlaikyti tarnybą, todėl XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadovybė stengėsi centralizuoti rekomendacijų teikimo procesą, siekdama išvengti netinkamų asmenų priėmimo į Sąjungą ir į Valstybės tarnybą atvejų.

3.4. Šauliai valstybinių įmonių tarnautojai bei darbininkai

Šaulio statusas suteikdavo prioritetų ne tik gaunant tarnybą Valstybės institucijose, tačiau taip pat darbinantis valstybinėse arba Didžiosios Lietuvos įmonėse, kurių skyriai buvo įkurti Klaipėdos krašte. Tikslių duomenų, kiek XX šaulių rinktinės narių dirbo valstybinėse įmonėse Klaipėdos krašte, neturime. Yra išlikę tik epizodiški duomenys. 1932 m. 1-ajame Klaipėdos miesto būryje buvo 4 „Lietuvos eksporto“, 7 Geležinkelių valdybos, 5 bendrovės „Darbas“ ir 17 Klaipėdos jūrų uosto darbuotojų[300]. Darbininkų šaulių skaičius augo. 1938 m. buvo siekiama įkurti dar vieną Uosto šaulių būrį, kadangi egzistuojantis visų darbininkų, kurie nori tapti šauliais, sutalpinti nebepajėgė[301].

Socialinė stratifikacija LŠS narių tarpe egzistavo daugiau oficialiai, negu praktiškai. Aptariamuoju laikotarpiu LŠS narių socialines grupes galime skirstyti pagal užimamas pareigas (ne LŠS) ir išsilavinimą. Toks narių grupavimas atitinka teorinę visuomenės stratifikacijos sampratą[302]. Šaulių sąjungai priklausė ne tik išsilavinę asmenys, gaudavę valstybines tarnybas arba vadovaujančias pareigas, tačiau taip pat ūkininkai bei darbininkai. Neišimtis buvo šaulės moterys, didžioji jų dalis Klaipėdos krašte buvo fabrikų ir kitų įstaigų darbininkės. Iš 401 šaulės

[299] LR VRM savivaldybių departamento direktoriaus raštas LŠS vadui. 1939 04 18, Nr. 27499. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1350, l. 50.
[300] Duomenys apie XX šaulių rinktinės 1 – mo būrio šaulius. *LCVA*, f. 561, ap. 12, b. 1832, l. 31 – 37.
[301] XX – tos Klaipėdos šaulių rinktinės vado raportas. 1938 07 19, Nr. 2657. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 175.
[302] Matulionis, A. V. *Sociologija.* Vilnius, 2003. p. 125.

net 203 buvo darbininkės. Tai byloja ir jų išsilavinimo duomenys: 202 šaulės turėjo pradinį išsilavinimą, 1 – aukštąjį, o 49 moterys aukštesnįjį[303]. Nedideles pajamas gaunančių, taip pat žemo išsilavinimo šauliais buvo stengiamasi pasirūpinti, gaunant darbo vietas Geležinkelių valdyboje[304], Klaipėdos uosto valdyboje, akcinėse bendrovėse, kurios buvo Didžiojoje Lietuvoje veikiančių bendrovių skyriai. XX Klaipėdos šaulių rinktinė atlikdavo socialines funkcijas, būdingas funkcionaliai vietos bendruomenei. Šaulių būriuose bedarbiai buvo registruojami atskirose knygose. Pvz., Dariaus ir Girėno šaulių būryje 1932 – 1936 m. datuotoje bedarbių registracijos knygoje užregistruotas 61 darbo netekęs šaulys. Visi jie turintys žemą išsilavinimą, darbininkai: staliai, kalviai ir kt.[305]. Tokie sąrašai buvo sudaromi rūpinantis organizacijos nariais ir suteikiant jiems pagalbą darbo paieškose.

Kaip gaunant valstybinę tarnybą, taip ir darbą valstybinėse įmonėse, svarbus buvo rinktinės ar būrio vadovybės užtarimas. Visų pirma Klaipėdos mieste dislokuotų būrių vadai nevengė teikti prašymų valstybinių įmonių direktoriams dėl darbo suteikimo šauliams[306]. Tokių prašymų motyvas visuomet tas pats – siekis sustiprinti šaulišką veiklą, ne tik karinę, bet ir kultūrinę. Ypač tai buvo aktualu Klaipėdos mieste, nes čia veikiantis elitinis Dariaus ir Girėno šaulių būrys buvo atsakingas už užsienio delegacijų sutikimus ir panašią veiklą. Todėl šauliai buvo suinteresuoti aktyvių narių išlaikymu savo gretose. Juolab, kad buvo skundžiamasi atsiradusiais „konkurentais“ – „Santaros“ organizacija, kuri viliodavo į savo gretas šaulius, turinčius meninių gabumų, pvz., orkestro muzikantus[307].

Didžiosios Lietuvos įmonės, kurios turėjo savo skyrius Klaipėdos krašte, ne tik į darbą priimdavo šaulius, bet sulaukdavo ir rimtesnių prašymų. 1936 m. XX šaulių rinktinės vadas plk. R. Liormanas kreipėsi į akcinės bendrovės „Maistas“ valdybą, prašydamas suteikti patalpas Klaipėdos – Smeltės šauliams statomuose naujuose šios įmonės pastatuose ir taip sustiprinti lietuviškų organizacijų veiklą[308].

Etatų mažinimas neaplenkdavo ir šaulių. Buvo piktinamasi, jog iš darbo atleidžiami aktyviai visuomeninį darbą dirbantys šauliai[309]. Tokių atsitikimų dažniausiai pasitaikydavo

[303] XX Klaipėdos šaulių rinktinės moterų šaulių statistikos santrauka. 1937. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1738, l. 66 – 67.
[304] L.e. LŠS viršininko pareigas plk. ltn. Kazitėno raštas Lietuvos geležinkelių kelio ir statybos direkcijai. 1935 06 03. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 911, l. 30.
[305] XX Klaipėdos šaulių rinktinės Dariaus ir Girėno šaulių būrio šaulių bedarbių registravimo knyga. *LCVA,* 561, ap. 12, b. 1747, l. 3 - 13.
[306] XX – tos Šaulių rinktinės 1 – mo būrio vado prašymas Lietuvos eksporto direktoriui. 1930 04 29, Nr. 86. *LCVA*, f. 561, ap. 12, b. 1832, l. 132.
[307] XX – tos šaulių rinktinės Dariaus ir Girėno būrio raštas XX – tos šaulių rinktinės vadui. 1935 07 05, Nr. 116. *LCVA*, f. 561, ap. 12, b. 8285, l. 52.
[308] XX – tos šaulių rinktinės vado prašymas akcinės bendrovės „Maistas“ valdybai. *LCVA*, f. 561, ap. 12, b. 1203, l. 176.
[309] XX – tos šaulių rinktinės Dariaus ir Girėno šaulių būrio vado raportas XX – tos šaulių rinktinės vadui. 1937 08 24, Nr. 411. *LCVA*, f. 561, ap. 12, b. 8287, l. 235.

Klaipėdos uosto valdyboje, kur darbo vietų skaičius priklausė nuo uosto apkrovimo. Šaulių, kaip išskirtinių darbininkų, pozicijai netrūko oponuojančių. Vienas tokių – Lietuvos darbininkų susivienijimas. Jis aktyviai siekė iš darbo atleisti šaulius, motyvuodas tuo, jog jie yra pasiturintys (išgalėjo įsigyti šauliškas uniformas)[310]. Taip pat netrūkdavo nusiskundimų dėl siekio iškeldinti darbininkus ir tarnautojus už jų aktyvią šaulišką veiklą[311]. Tiesa, šauliai nevengdavo naudotis šaulių, kaip lietuvybės skleidėjų, padėtimi Klaipėdos krašte. Pavyzdžiui, buvo dangstomi įvairūs šaulių nusižengimai darbo vietoje, kaltinant darbdavius siekiu žlugdyti šaulišką ir lietuvišką veiklą.

Atsižvelgiant į Šaulių sąjungos narių socialinę padėtį, šauliai, neturintys arba esantys žemo išsilavinimo, įdarbinimo atvejais taip pat nebuvo paliekami likimo valiai. Veikla Šaulių sąjungoje suteikdavo galimybę ne tik gauti valstybinę tarnybą, tačiau taip pat ir darbininko ar žemesniojo tarnautojo vietą įvairiose įmonėse Klaipėdos krašte. Šauliai suprato apie šaulių organizacijos vykdomas socialines funkcijas, todėl bedarbiai į būrio vadovybę kreipdavosi ne tik pavieniui, bet ir kolektyviai, teikiant bendrus prašymus dėl pašalpos skyrimo ir darbo suradimo[312].

Verta atkreipti dėmesį į tai, kad duomenų, jog šauliai darbininkai darbo vietoje elgiasi netinkamai ir taip žemina šaulio vardą, yra gerokai mažiau, nei tarp šaulių – valdininkų. Priežastis – skiriamo dėmesio darbininkams ir valdininkams skirtumai. Valstybės valdininkams buvo keliami aukštesni darbiniai bei moraliniai reikalavimai, o darbininkams mažesni, tad ir netinkamo elgesio atvejų užfiksuota mažiau.

3.5. Bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis

Pagrindinėmis ir veikliausiomis lietuviškomis organizacijomis Klaipėdos krašte buvo LŠS, Santara ir Skautų sąjunga, tačiau Klaipėdos krašto gyvenime didesnę reikšmę turėjo vokiečių draugijos. Tai sąlygojo tautinė krašto sudėtis. Ypač aktyviai veiklą išvystė 1923 m. įsteigtas „Kultūrbundas“. Jis pakeitė iki tol veikusią „Heimatbundo“ organizaciją. „Kultūrbundas“ vienijo visas vokiečių visuomenines ir kultūrines organizacijas. Jos tikslas buvo „išlaikyti „memelandišką“ kultūrą ir vadovauti vokiečių visuomeniniam gyvenimui, slaptas –

[310] XX – tos šaulių rinktinės Klaipėdos 1 – mo būrio vado raportas XX – tos šaulių rinktinės vadui. 1932 11 02, Nr. 251. *LCVA*, f. 561, ap. 12, b. 1832, l. 10.
[311] XX – tos šaulių rinktinės 307 – to būrio raštas LŠS viršininkui. 1926 12 29. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 548, l. 49.
[312] XX Klaipėdos šaulių rinktinės 1 šaulių būrio šaulių bedarbių prašymas 1 Dariaus ir Girėno šaulių būrio valdybai. 1934 01 19. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1717, l. 17.

stiprinti Vokietijos įtaką“[313]. Tai, kad organizacija buvo įtakinga krašte, rodo statistiniai duomenys. 1924 m. Kulturbundui priklausė apie 30 tūkst. narių[314].

Klaipėdos krašto šauliai per visą savo veiklos laikotarpį (1923 – 1939 m.) neturėjo nuoseklios pozicijos bendradarbiavimo su kitomis visuomeninėmis organizacijomis klausimu. Klaipėdos krašte veikiančios lietuviškos organizacijos buvo linkusios bendradarbiauti su šauliais. Tikriausiai matė šios organizacijos jėgą, perspektyvas ir didelę paramą iš Didžiosios Lietuvos, todėl tikėjosi sustiprinti lietuviškąjį elementą Klaipėdos krašte. J. Vanagaičio duomenimis, Klaipėdos krašte veikė 25 lietuviškos organizacijos, tarp jų neįtraukia XX šaulių rinktinės ir „Santaros“[315]. Sukurti vienetą, kuris galėtų koordinuoti lietuviškų organizacijų veiklą, pavyko 1934 m. įkūrus Lietuviškųjų organizacijų komitetą (toliau LOK)[316].

1924 m. XX Klaipėdos skyriaus valdyba atmetė lietuvių organizacijų sąjungos kvietimą prisijungti prie jų, bet nutarė prašyti leidimo skyriaus vadui J. Brūvelaičiui dalyvauti posėdžiuose ir gauti informaciją[317]. Vis dėlto lietuvių organizacijos siekė suvienyti krašto pajėgas, todėl pakartotinai kvietė šaulius prisidėti prie bendros veiklos. Šiuokart šauliai motyvavo, kad jų prisijungimas prieštarautų LŠS įstatymui[318]. Tad tenka nesutikti su P. Žostautaite, kuri teigė, jog Klaipėdos krašto organizacijos nenorėjo dėtis prie didlietuvių organizacijų[319]. Klaipėdos krašto šaulių atveju regime atvirščią situaciją.

Lieka neaiški tikroji atsisakymo priežastis. Nei 1921 m., nei 1924 m. LŠS įstatymuose dalyvauti ir bendradarbiauti su kitomis organizacijomis nebuvo draudžiama. Apie tai nėra užsimenama ir 1921 m. ministro pirmininko K. Griniaus patvirtintuose LŠS veikimo dėsniuose. Atsisakymą galime vertinti dvejopai. Pirma, prisibijant galimai pažeisti LŠS įstatymą (kaip ir nurodyta atsakyme). Antra, baimė prisijungus prie kitų krašto lietuviškų organizacijų prarasti savo savarankiškumą arba prarasti savo išskirti statusą. Visgi šaulių pozicijos keitėsi ir 4-tame dešimtmetyje buvo imtasi kitos taktikos. Kaip nurodo jau minėta P. Žostautaitė, Lietuvių susivienijimo aktyviausiais nariai tapo jo vadovas M. Žvilius, J. Brūvelaitis ir „Aukuro“ draugijos pirmininkas J. Stikliorius[320]. Buvo nuspręsta šauliams imtis lyderiaujančio vaidmens, todėl į ją atstovais buvo siunčiami žymiausi krašto šauliai, pvz. Erdmonas Simonaitis[321], kuris

[313] Žostautaitė, P. *Klaipėdos kraštas 1923 – 1939.* Vilnius, 1992. p. 227.
[314] Politinės policijos raštas Priešvalstybinės organizacijos Klaipėdos krašte. Visai slaptai. 1924 07 15. *LCVA,* f. 929, ap. 3, b. 460, l. 18.
[315] Vanagaitis, J. *Kovos keliais.* Klaipėda, 1938. p. 273.
[316] Pocytė, S. Klaipėdiškių / lietuvininkų ir didlietuvių sugyvenimas Klaipėdos krašte: lietuviškųjų organizacijų komiteto veiklos 1934-1939 m. pavyzdys. *Lietuvos istorijos metraštis, (2).* Vilnius, 2005. p. 80.
[317] LŠS XX skyriaus valdybos posėdžio 1924 03 11 protokolas Nr. 6. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 10.
[318] LŠS XX skyriaus valdybos posėdžio protokolas Nr. 12. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 17.
[319] Žostautaitė, P. *Klaipėdos kraštas 1923 – 1939.* Vilnius, 1992. p. 228.
[320] Žostautaitė, P. *Klaipėdos kraštas 1923 – 1939.* Vilnius, 1992. p. 229.
[321] XX Klaipėdos šaulių rinktinės tarybos posėdžio 1938 03 09 protokolas Nr. 1. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 114.

buvo pirmasis LOK pirmininkas[322]. LOK nare XX šaulių rinktinė tapo iki 1938 m. kovo mėnesio pradžios. Anot S. Pocytės, šaulių ir tautininkų dalyvavimas komiteto veikloje rodo, kad jis pateko į tautininkų ideologijos rėmus[323]. Lyderio vaidmens šauliai ėmėsi organizuojant ir vykdant Klaipėdos atvadavimo dieną, į kurios organizavimą buvo kviečiamos visos krašto lietuviškos organizacijos[324].

Klaipėdos šaulių santykius su visuomeninėmis organizacijomis galime išskirti į dvi dalis. Pirmoji dalis, organizacijos, bendradarbiavusios su LŠS arba buvusios šaulių įtakoje. Pvz., Giedotojų sąjunga, jos veikla buvo suinteresuotas J. Brūvelaitis, kuris pats asmeniškai rūpinosi skyrių steigimu[325]. Glaudūs ryšiai buvo palaikomi su Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjunga, kurios nariai Klaipėdos krašte nuo 1938 m. tapo atskiru šaulių būriu ir veiklą vykdė jau po šaulių vėliava[326]. Antroji – vietinės Klaipėdos krašto organizacijos, su kuriomis šauliams iškildavo nesusipratimų. Bene pagrindinis skirtumas tarp šių dviejų dalių yra gimimo vietos klausimas. Šauliai nebuvo vietinė Klaipėdos krašto organizacija, tad dalis klaipėdiškių pakankamai įtariai žvelgė į juos. Apie tai jau kalbėta pirmoje darbo dalyje. Verta atkreipti dėmesį, jog šauliai galėdavo priklausyti ir kitoms krašte veikusioms organizacijoms, tačiau dėl duomenų stokos negalima nustatyti tikslaus skaičiaus šaulių, priklausiusių kitoms organizacijoms. 1938 m. deklaruota, jog daugiausiai šauliai priklauso ir Tautininkų sąjungai, ir įvairiems darbininkų susivienijimams[327].

Klaipėdos krašto šauliai, kaip ir likę LŠS nariai, aktyviai prisijungdavo prie visos Lietuvos mastu vykdomų veiklų. Pvz., Sąjungos Vilniaus kraštui vaduoti arba Užsienio lietuviams remti rinkliavų. Šauliai raginami nebūti abejingais ir aukoti[328]. Taip pat buvo stengiamasi kuo aktyviau bendradarbiauti, todėl šaulių būriams nurodyta, kad ruošiant „šventes būtina kviesti visas lietuviškas organizacijas prisidėti tas šventes ruošti“[329].

Įtampos tarp šaulių ir kitų organizacijų netrūko. Daugiausiai konfliktų kildavo su „Santaros“ nariais. Kaip jau minėta, šaulius ir „Santaros“ organizacijos narius siejo glaudūs

[322] Pocytė, S. Klaipėdiškių / lietuvininkų ir didlietuvių sugyvenimas Klaipėdos krašte: lietuviškųjų organizacijų komiteto veiklos 1934-1939 m. pavyzdys. Lietuvos istorijos metraštis, (2). Vilnius, 2005. p. 80.
[323] Pocytė, S. Klaipėdiškių / lietuvininkų ir didlietuvių sugyvenimas Klaipėdos krašte: lietuviškųjų organizacijų komiteto veiklos 1934-1939 m. pavyzdys. Lietuvos istorijos metraštis, (2). Vilnius, 2005. p. 81.
[324] Visoms Klaipėdos mieste esančioms organizacijoms. *Vakarai.* 1936, Nr. 11. p. 1.
[325] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado raportas LŠS viršininkui. 1930 04 04, Nr. 306. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 667, l. 21.
[326] Klaipėdos sk. Savanorių – kūrėjų visuotinio metinio suvažiavimo protokolo ištrauka. 1938 05 15. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 89.
[327] XX Klaipėdos šaulių rinktinės dalinių vadų ir atstovų metinio susirinkimo protokolas. 1938 02 27. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 110.
[328] XX Klaipėdos šaulių rinktinės štabo raštas 1 Klaipėdos šaulių būrio valdybai. 1933 03 18, Nr. 302. *LCVA*, f. 561, ap. 12, b. 1778, l. 38.
[329] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado padėjėjo raštas šaulių būrių vadams. 1937 02 03, Nr. 522. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1742, l. 7.

ryšiai dar iki Klaipėdos sukilimo operacijos. Prijungus Klaipėdos kraštą prie Lietuvos, dalis aktyvių santariečių (J. Brūvelaitis, J. Vanagaitis, V. Šiaulinskis) tapo šauliais. 1923 m. šaulių iniciatyva „Santaros“ suvažiavime buvo iškeltas organizacijos panaikinimo klausimas. Į Klaipėdos kraštą atvykę E. Putvinskaitė ir A. Marcinkevičius-Mantautas važinėjo po įvairias vietoves ir ragino steigti šaulių būrius[330].

Klaipėdos krašte santykiai tarp šaulių ir santariečių buvo įtempti, kildavo konfliktų. Dažniausiai tai buvo apsižodžiavimai, peraugdavę į muštynes[331]. Tokie atsitikimai kenkė ne tik abiejų organizacijų įvaizdžiui, bet ir lietuvių įvaizdžiui Klaipėdos krašte, todėl Valstybės saugumo departamentas dėl lietuvių vardo žeminimo ir santykių tarp dviejų organizacijų gadinimo pradėdavo ikiteisminius tyrimus[332]. Kova vyko ne tarp „lietuviško ir vokiško elementų“, bet ir tarp pačių lietuvių. XX rinktinės vadovybė nuolatos buvo sunerimusi dėl šaulių santykių su kitomis organizacijomis, todėl vadovybės nurodymu buvo privaloma atidžiai sekti šaulių santykius su kitomis organizacijomis, kad prireikus pavyktų numalšinti bet kokius nesusipratimus[333].

„Santaros“ organizacija buvo įsteigta dar 1912 m. Tilžėje, nuo 1919 m. centras perkeltas į Klaipėdą. Ši organizacija savo narių skaičiumi lenkė šaulius. 1936 m. „Santara“ turėjo 72 skyrius su 2699 nariais. Organizacijos nariai dėvėjo uniformas. Takoskyra ir veiklos dubliavimas tarp „Santaros“ ir Šaulių ypač sustiprėjo nuo 1934 m. kai, anot P. Žostautaitės, hitlerininkų judėjimo paveikta „Santara“ buvo reorganizuota pagal vadizmo principą ir pradėjo užsiėminėti sukarinta veikla[334]. Skirtingos nuomonės yra kiti tyrinėtojai. J. Valančiūtė nurodo, kad nuo 1934 m. LR Vyriausybė pradėjo remti „Santaros“ veiklą[335]. Anot V. Safronovo, ir XX šaulių rinktinė, ir „Santara“ priklausė lojaliausių Lietuvai organizacijų trejetui Klaipėdos krašte[336].

Sprendžiant santykių tarp šaulių ir santariečių problemą 1935 m. buvo pasirašytas bendradarbiavimo susitarimas tarp šių organizacijų. Sutartyje buvo numatytos gairės bendradarbiavimui, iš kurių svarbiausios keturios. Pirmoji, susitarta nevilioti į savo gretas kitos organizacijos narių. Antroji, derinti renginių bei susirinkimų datą, laiką ir vietą, kad viena kitai netrukdytų. Trečioji, nekonkuruoti sportinėje ir kultūrinėje veikloje. Ketvirtoji, primygtinai

[330] Valančiūtė, J. Klaipėdos ir Karaliaučiaus kraštų XVI XX a. istorijos problemos. Acta historica Universitatis Klaipedensis, VIII. Klaipėda, 2001. p. 23.
[331] Raštas Kreivėnų šaulių būrio vadui dėl muštynių sukėlimo „Santaros“ renginyje. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1203, l. 78 – 91.
[332] Raštas Kreivėnų šaulių būrio vadui dėl muštynių Santaros renginyje. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1203, l. 78 – 91.
[333] XX Klaipėdos šaulių rinktinės tarybos posėdžio 1936 07 07, Nr. 4. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1769, l. 87 – 88.
[334] Žostautaitė, P. *Klaipėdos kraštas 1923 – 1939.* Vilnius, 1992. p. 229.
[335] Valančiūtė, J. „Santaros“ veikla Klaipėdos krašte tarpukario metais. *Klaipėdos ir Karaliaučiaus kraštų XVI-XX a. istorijos problemos. Acta historica Universitatis Klaipedensis, VIII.* Klaipėda, 2001. p. 29.
[336] Safronovas, V. Praeities panauda palaikant lietuvišką tapatumo orientaciją tarpukario Lietuvoje. *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį. Acta historica universitatis Klaipedensis, XVII.* Klaipėda, 2008. p. 89.

reikalauta, kad abiejų organizacijų nariai vengtų bet kokių tarpusavio kivirčų[337]. Šis susitarimas neuždraudė šauliams ir santariečiams dalyvauti abiejų organizacijų veikloje. Atliekant tyrimą nepavyko rasti duomenų, kuriuose būtų užfiksuotas šaulių, priklausiusių „Santarai“, skaičius. J. Valančiūtės duomenimis, 1936 m. 227 „Santaros“ nariai kartu priklausė ir šaulių sąjungai[338].

Tačiau netgi šis susitarimas galutinai neišsprendė problemos. Įtempti santykiai išliko ir toliau, ypač kaimuose. Dažna santykių aiškinimosi priežastis alkoholis, o pagrindinis kaltinimas šauliams iš santariečių pusės tai, jog jie – atėjūnai, todėl būdami neblaivūs imdavo varyti šaulius iš Klaipėdos krašto[339]. Šaulių būrių vadai skundėsi, jog abiejose organizacijose dalyvaujantys asmenys renginiuose, kuriuose dalyvauja abi organizacijos mieliau pasirenka dalyvavimą „Santaros“ veikloje. Tai neigiamai paveikdavo likusius būrio šaulius[340]. Klaipėdos šaulių vadovybė šaulių veiklą „Santaros“ organizacijoje vertindavo daugiau neigiamai. Tai išreikšdavo nesuteikdama leidimų dalyvauti kitos organizacijos veikloje[341]. Vienas iš XX šaulių rinktinės vadovų J. Vanagaitis teigė, kad „Santara“ „dar nieko nėra nuveikę, bet iš laukiama didelių darbų“, kartu iškeldamas šaulių vaidmenį Klaipėdos krašte[342]. Kurioziška, jog J. Vanagaitis iki prijungiant Klaipėdos kraštą prie Lietuvos buvo aktyvus santarietis.

Tikriausiai pagrindinė nesantaikos priežastis tarp abiejų Klaipėdos krašto organizacijų buvo ideologiniai skirtumai. Šauliai buvo Didžiosios Lietuvos organizacija, kurios uždavinys krašte buvo lietuvybės skleidimas. Tuo tarpu Santaros organizacijoje veiklą atrado ir krašto vokiečiai. P. Žostautaitė teigia, kad dėl vokiečių įsigalėjimo organizacijos vertybės pakito ir ji iš organizacijos, turėjusios skatinti lietuvybę, 1938 – 1939 m. pasuko link hitlerininkų skelbtų tikslų ir nusisuko nuo jos[343]. Jai prieštarauja J. Valančiūtės tyrinėjimai. Autorė pripažįsta, kad „Santara“ nuo 1938 m. veiklos beveik nebevystė. Per metus iš organizacijos pasitraukė 25 – 30 proc. narių, lyginant su kitomis krašto organizacijomis, tai buvo didžiausias skaičius[344]. Tačiau ji Lietuvos valstybei veiklos priešiškos iš santariečių pusės nemato. Po karo padėties panaikinimo „Santaros“ veikla Klaipėdos krašte buvo visiškai paralyžiuota.

---

[337] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado aplinkraštis. 1935 12 20. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 12, l. 4.
[338] Valančiūtė, J. „Santaros“ veikla Klaipėdos krašte tarpukario metais. *Klaipėdos ir Karaliaučiaus kraštų XVI-XX a. istorijos problemos. Acta historica Universitatis Klaipedensis, VIII.* Klaipėda, 2001. p. 35.
[339] Ats. jn. Ltn. R. Daujoto 19 Juknaičių šaulių būrio vado raportas XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadui. 1938 12 10. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1350, l. 78 – 79.
[340] XX Klaipėdos šaulių rinktinės Dariaus ir Girėno šaulių būrio vado raportas XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadui. 1937 04 08, Nr. 74. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 8287, l. 103.
[341] Dariaus ir Girėno kuopos vado raportas XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadui. 1939 02 13, Nr. 80. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1811, l. 57.
[342] Valančiūtė, J. „Santaros“ veikla Klaipėdos krašte tarpukario metais. *Klaipėdos ir Karaliaučiaus kraštų XVI-XX a. istorijos problemos. Acta historica Universitatis Klaipedensis, VIII.* Klaipėda, 2001. p. 35.
[343] Žostautaitė, P. Klaipėdos kraštas 1923 – 1939. Vilnius, 1992. p. 229.
[344] Valančiūtė, J. „Santaros“ veikla Klaipėdos krašte tarpukario metais. *Klaipėdos ir Karaliaučiaus kraštų XVI-XX a. istorijos problemos. Acta historica Universitatis Klaipedensis, VIII.* Klaipėda, 2001. p. 38.

Klaipėdos krašto šaulių bendradarbiavimas su kitomis lietuviškomis organizacijomis buvo svarbus skleidžiant lietuvybę, tačiau XX šaulių rinktinės pozicijos bendradarbiavimo klausimu nebuvo nuosekli. Buvo vengiama aktyviai bendradarbiauti, šauliai jautėsi esą pranašesni už kitų organizacijų narius. Regioninio savitumo problema išryškėja šaulių ir santariečių santykiuose. Dviejų kultūrų – klaipėdiškių ir didlietuvių – susidūrimas buvo žalingas lietuviškai veiklai krašte.

4. Kultūrinė visuomeninė veikla

Nepaisant LŠS karinės prigimties, organizacijos kūrimosi stadijoje buvo nubrėžtas platus veikimo laukas. Kaip jau minėta, M. Šalčius buvo vienas pirmųjų nurodęs, jog Šaulių sąjunga yra ne tik karinio pobūdžio organizacija. Veikla turėjo apimti kultūrą ir sportą. Tuometinėje Lietuvoje šios sritys buvo visiškai nefukcionuojančios. Svarbiausia, jog kultūra arba sportas nepasiekdavo didžiausio gyventojų sluoksnio – valstiečių. Besikuriančios valstybinės institucijos nebuvo pajėgios vienu metu aprėpti visų sektorių, tad LŠS tose srityse buvo labai svarbi.

Kultūrinė – visuomeninė veikla taikos meto sąlygomis (nepaisant galiojusios karo padėties įstatymo Klaipėdos krašte) tapo svarbiausia veiklos sritimi. Paskaitos, kalbų kursai, bibliotekos, teatrai, chorai, orkestrai ir t. t. Tai tik maža dalis priemonių, kurias naudodama LŠS vykdė tautos švietimo darbą. Ši sritis, visų pirma, buvo nukreipta ne į šaulius, o dar plačiau. Šauliai dalyvaudami veikloje turėjo kelti kultūros lygį visuomenėje. Geriausias pavyzdys – viešų renginių, minėjimų ir paskaitų organizavimas šaulių būrių veikimo regionuose. 1922 m. prof. V. Biržiška atkreipė dėmesį į suaugusių švietimą, tad LŠS greitai ėmėsi veiksmų, prisidėdama prie to. Visoje Lietuvoje buvo kuriami knygynai[345], kuriais naudotis galėjo ne tik šauliai, bet ir visuomenė.

Šauliai Klaipėdos krašte tapo visuomenės švietėjais. Iniciatyvą tokiai veiklą rodė pavieniai šauliai, tad šią veiklos kryptį galima vadinti „Šauliai – visuomenei“. Rinktinės vadovybės dalyvavimas čia buvo svarbus, ji turėjo viską susisteminti ir organizuoti. Juozas Žilevičius pasisiūlė skaityti paskaitas apie lietuvių liaudies instrumentus ir dainas. Šios paskaitos turėjo būti surengtos visame krašte[346].

Aktyviai į šaulių kultūrinę veiklą įsiliejo šaulės moterys. Jos ėmėsi organizuoti įvairius kursus. Klaipėdoje jos organizavo lietuvių kalbos ir istorijos kursus. Jų tikslas buvo supažindinti šaules su garbinga Lietuvos praeitimi ir sužadinti patriotiškumą[347].

4.1. Šauliškos ideologijos propogavimas

I Lietuvos Respublikoje spauda buvo tapusi pagrindine žmonių informavimo priemone. Šauliai taip pat stengėsi išnaudoti spaudos galimybes. Klaipėdos krašto šauliai

[345] *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenė tarnyboje.* Kaunas, 2005. p. 101 – 102.
[346] XX Klaipėdos ŠR 307 būrio šaulio kandidato J. Žilevičiaus pareiškimas 307 būrio valdybai. 1927 05 25, Nr. 2. LCVA, f. 561, ap. 12, b. 1819, l. 119.
[347] XX Klaipėdos šaulių moterų rinktinės informacija. 1938 spalio ir lapkričio mėnesiais. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1736, l.1.

prenumeravo ir skaitė, teikė informaciją keliems „tautiškai susipratusiems“ leidiniams. Visų pirma, tai vidiniai LŠS leidiniai – šaulių žurnalas „Trimitas“ ir XX rinktinės iniciatyva kurį laiką leisti laikraščiai „Klaipėdos sargas“ ir „Klaipėdos garsas“. Iš išorinių spaudos priemonių Klaipėdos krašte reikia išskirti „Klaipėdos žinias“, „Lietuvos keleivį“ ir „Vakarus“. Šie laikraščiai atspindėjo lietuvių tautinius interesus, talpindavo informaciją apie šaulių veiklą, šauliai buvo skaitinami juos prenumeruoti. „Vakaruose“ netgi buvo atskira skiltis „Pajūrio šauliai“[348].

Šauliškos ideologijos plėtrai Klaipėdos krašte šaulių žurnalas „Trimitas“ didelės reikšmės nevaidino. Didžioji dalis jo prenumeratorių Klaipėdos krašte buvo tik šauliai, todėl atliko komunikacinę funkciją LŠS narių tarpe. Žinoma, tai nesiderino su Vl. Putvinskio – Pūtvio uždaviniais, iškeltais „Trimitui“. Anot jo, svarbiausias žurnalo tikslas – šauliškos ideologijos skleidimas, taip pat supažindinimas visuomenės su Šaulių sąjungos ideologija[349]. Siekiant informuoti visuomenę apie šaulių veiklą, buvo nutarta ją aprašyti plačiajai visuomenei skirtuose leidiniuose. Kiekviename būryje buvo paskirti korespondentai. Jų užduotis buvo aprašyti šaulių gyvenimą ir „tuo būdu įgyti jos palankumą bei paramą šauliškame darbe“[350].

LŠS ideologas Vl. Putvinskis – Pūtvis šauliams kaip vieną svarbiausių užduočių buvo nubrėžęs savo spaudos organo „Trimito“ prenumeravimą ir skaitymą, tačiau visoje organizacijoje daug šaulių jo neprenumeravo. Priežastys: neįdomus turinys ir didelė prenumeratos kaina. XX rinktinės vadovybė 1931 m. ėmėsi griežtų priemonių prieš „Trimito“ neprenumeruojančius šaulius. Nustatyta, jog kiekvienas rinktinės šaulys ir kandidatas privalo prenumeruoti šaulių žurnalą[351]. Prenumeratorių skaičius padidėjo 1935 m. – XX rinktinė buvo daugiausiai žurnalų prenumeruojanti rinktinė – iš viso 1000 egzempliorių. Siekiai buvo dar didesni. Per metus prenumeratorių skaičius turėjo išaugti iki 2000 egzempliorių[352]. Šie planai nebuvo įgyvendinti, nes 1938 m. XX šaulių rinktinėje „Trimitą“ prenumeravo 40,2% rinktinės šaulių.

Laikraštį, skirtą Klaipėdos krašto šauliams, sugalvota leisti 1924 m. Buvo nuspręsta leisti savaitinį leidinį, kuris būtų rašomas krašto tarme ir rašyba (gotišku šriftu). Už idėjos įgyvendinimą buvo atsakingas skyriaus vadas J. Brūvelaitis ir valdybos nariai Toleikis ir

[348] XX Klaipėdos ŠR vado aplinkraštis dalinių vadams (vadėms) ir sporto klubų vadovybėms. 1938 07 21, Nr.7. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1813, l. 13.
[349] *Vladas Putvinskis – Pūtvys. Gyvenimas ir aprinktieji raštai. I tomas.* Vyr. Redaktorius Marcinkevičius Mantautas, A. Čikaga, 1973. p. 141.
[350] XX Klaipėdos ŠR vado aplinkraštis dalinių vadams (vadėms) ir sporto klubų vadovybėms. 1938 07 21, Nr.7. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1813, l. 13.
[351] XX Klaipėdos ŠR vado aplinkraštis. 1930 12 01, Nr. 7. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 11, l. 30.
[352] XX Klaipėdos ŠR būrių atstovų susirinkimo protokolas. 1936 06 26. *LCVA,* f. 561, 2, b. 1203, l. 60.

Šlaža[353]. Šis leidinys buvo pavadintas „Klaipėdos sargu“[354] *(žr. Priedą Nr. 8)*. Laikraštis buvo leidžiamas 1924 m. kovo – gegužės mėnesiais. Iš viso pasirodė 11 numerių (3 – 4 ir 8 – 9 numeriai buvo bendri). Skaitytojai buvo informuojami ne tik apie šaulišką veiklą, bet ir apie krašto politinę bei tarptautinę padėtį.

Nutraukus „Klaipėdos sargo“ leidybą (dėl finansinių sunkumų) idėja leisti krašto šaulių laikraštį nebuvo pamiršta. Nuo 1926 m. iki 1927 m. buvo leidžiamas laikraštis „Klaipėdos garsas“ *(žr. Priedą Nr. 9).* Jo redaktoriumi taip pat buvo krašto šaulių vadas J. Brūvelaitis. Šį kartą laikraštis buvo leidžiamas lotyniškomis raidėmis, straipsnių autoriams buvo mokamas atlygis (iki pusės puslapio 50 centų, nuo pusės iki puslapio – 1 litas)[355]. Siekiant, kad laikraštis būtų prenumeruojamas, keli pirmieji numeriai šauliams buvo siunčiami nemokamai[356], tačiau tai nepadėjo padidinti prenumeratorių skaičiaus. Ir šįkart laikraščio leidyba buvo nesėkminga. Nuo 1927 m. vasario rinktinė perdavė laikraščio leidybą[357], o netrukus ji buvo nutrauka galutinai. J. Brūvelaitis niekaip negalėjo susitaikyti su nesėkminga laikraščio leidyba, tačiau teko konstatuoti, jog leidyba kainuoja daug, o populiarumas netgi tarp šaulių yra pakankamai mažas. Tuo tarpu J. Vanagaitis Klaipėdos krašto šaulių laikraščių nesėkmingą leidybą sieja su didelį populiarumą įgijusiu „Trimitu“: „įsigalėjus bendram šaulių organui „Trimitas“ Klaipėdos krašte nebuvo toliau reikalo leisti krašto šauliams atskirą laikraštį“[358].

Spauda šauliams atliko ne tik informavimo funkciją. Ji skatino lietuvybę. Šauliai, kaip lietuvybės skleidėjai, rūpinosi lietuviškos spaudos plėtimu Klaipėdos krašte. 1924 m. iškėlė idėją, kad laikraštis „Lietuvos keleivis“ būtų leidžiamas ne 3 kartus per savaitę, o kiekvieną dieną. Išlaidas turėjo dalintis šaulių sudarytas komitetas ir Lietuvos Respublikos Vyriausybė[359]. Tačiau šią idėją pavyko įgyvendinti tik nuo 1927 m., kai „Lietuvos keleivis“ tapo dienraščiu. „Lietuvos keleivis“ buvo populiarus ne tik krašto lietuvių tarpe, bet ir tarp šaulių. 335 šaulių būrio vadovybė šį laikraštį 1927 metams buvo užprenumeravusi visiems būrio šauliams[360].

Šauliškos ideologijos plėtrai ir veiklos populiarinimui Klaipėdos šauliai naudojo ne tik tradicines to meto propogandos priemones, bet ir tuokart Lietuvoje dar retą radiją. Klaipėdos šauliams tai buvo dėkinga situacija. Krašte, lyginant su likusia Lietuvos dalimi, buvo žymiai

[353] XX Klaipėdos skyriaus valdybos posėdžio 1924 02 06 protokolas Nr. 4. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 7.
[354] XX Klaipėdos skyriaus valdybos 1924 03 11 posėdžio protokolas Nr.6. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 10.
[355] XX Klaipėdos ŠR valdybos posėdžio 1926 01 04 protokolas Nr. 1. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 47.
[356] XX Klaipėdos ŠR vado raštas. 1925 12 30. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 2, l. 35.
[357] *Klaipėdos garsas.* 1927, Nr. 6. p. 1.
[358] Vanagaitis, J. *Kovos keliais.* Klaipėda, 1938. p. 190.
[359] XX Klaipėdos skyriaus valdybos posėdžio 1924 12 10 protokolas Nr. 15. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 20.
[360] XX Klaipėdos ŠR 335 būrio visuotinio susirinkimo protokolas. 1927 12 18. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 1, l. 22.

didesnis skaičius radijo abonementų[361], todėl nuo 1936 m. buvo transliuojami šaulio radijo pusvalandžiai, už jų parengimą buvo atsakingos moterys šaulės[362].

4.2. Ekskursijų organizavimas

Klaipėdos krašto šauliai jautė pareigą visus šaulius supažindinti su Klaipėdos kraštu, todėl organizuodavo bei vesdavo ekskursijas. Jos buvo vedamos visiems lietuviams, kurie atvykdavo į Klaipėdos kraštą. Ypač kviečiami dalyvauti Didžiosios Lietuvos šauliai. Už ekskursijų organizavimą buvo atsakingas XX rinktinės štabas ir Klaipėdos miesto šaulių būrys[363].

Šauliai buvo atsakingi už ekskursijų organizavimą ir jų pravedimą į Lietuvą atvykstantiems JAV lietuviams. Nuo 1935 m. tokių ekskursijų vedimas tapo organizuotas. Juos priimdavo klaipėdiečiai, o vėliau perduodavo Didžiosios Lietuvos šaulių priežiūrai. Atsidėkodami JAV lietuviai paaukodavo pinigų šaulių veiklai. Kartais gautų aukų suma būdavo kurioziška. Pvz., 1929 m. amerikiečių viešnagei šauliai išleido 1724, 45 Lt, tuo tarpu aukų gavo 1836, 50 Lt. Padengus visas išlaidas šauliams liko 112, 05 Lt aukų[364].

1938 m. JAV lietuviai už surinktas lėšas padovanojo Šaulių sąjungai lėktuvą, kurį atskraidino lakūnas Povilas Šaltenis. Tai buvo didelis įvykis ne tik LŠS, bet ir Lietuvos visuomeniniame gyvenime. Lakūnas buvo sutiktas kaip garbingiausias svečias[365]. P. Šaltenio sutikimu jam atvykus į Lietuvą rūpinosi XX šaulių rinktinė[366].

Lietuvos šaulių sąjunga jautė rūpestį dėl senosios kultūros nykimo, todėl ėmėsi iniciatyvos ją saugoti. 1936 m. Klaipėdos krašto šaulių būrių vadams buvo įsakyta globoti senąsias lietuvių kultūros liekanas: piliakalnius, istorinius ir gamtos paminklus. Šaulių būriai turėjo suinventorizuoti savo veikimo teritorijoje esančius objektus ir juos aprašyti. XX Klaipėdos šaulių rinktinė iškėlė idėją išleisti Klaipėdos krašto senienų albumą[367]. Žinių apie tokios knygos išleidimą rasti nepavyko.

Ekskursijų organizavimą po Klaipėdos kraštą lietuviams ir išeiviams galime laikyti svarbia Klaipėdos krašto šaulių vykdyta lietuvybės puoselėjimo priemone. Ji buvo aktuali ne tik klaipėdiečiams, bet ir šauliams iš Didžiosios Lietuvos.

---

[361] XX Klaipėdos ŠR vado raportas LŠS vadui. 1937 01 12, Nr. 156. LCVA, f. 561, ap. 12, b. 1730, l. 66.
[362] XX Klaipėdos moterų šaulių rinktinės vadės žodis šaulėms. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1736, l. 60.
[363] V. V. Klaipėda vasarą. *Trimitas.* 1929, Nr. 27. p. 466.
[364] XX Klaipėdos ŠR valdybos posėdžio 1929 12 10 protokolas Nr. 7. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 120.
[365] J. Ž-kas. Didelis įvykis šaulių gyvenime. *Trimitas.* 1938, Nr. 32. p. 762 – 764.
[366] XX Klaipėdos ŠR tarybos posėdžio 1938 07 28 protokolas Nr. 5. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 126.
[367] XX Klaipėdos ŠR štabo raštas visiems XX – tos šaulių rinktinės būrių vadams. 1936 07 25, Nr. 3228. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1813, l. 35.

4.3. Šaulių namai – Tautos namai

„Šaulių namai – Tautos namai“ skelbė užrašas virš kiekvienų šaulių namų. Atskirų šaulių būstinių kūrimas turėjo ne tiek praktinę reikšmę, kiek ideologinę užduotį šauliams. Tai buvo aktualu visos LŠS veikloje, neišsiriant nė vieno regiono. Įgyvendinant paskelbtą šūkį, juose turėjo būti vykdoma plati šauliška veikla, o vietą savo kultūrinei veiklai galėjo rasti visa tauta. Visoje Lietuvoje šaulių namų skaičius tolygiai augo, jie buvo kuriami ne tik miestuose, bet ir kaimuose. Statybos vykdytos iš šaulių lėšų. Miestuose iškilo įspūdingi 2 – 3 aukštų didžiuliai mūriniai pastatai. 1927 m. Lietuvoje buvo tik 3 šaulių namai, po trejų metų šis skaičius tapo 5 kartus didesnis – 15, 1935 m. – 52[368], 1938 m. – Lietuvoje buvo 63 šaulių namai[369].

Šaulių namuose buvo įkūriamos ne tik administracinės patalpos, ginklinės, sporto salės, knygynai, bibliotekos, salės, kuriose vykdavo renginiai. Juose aktyviai buvo kviečiami dalyvauti ne tik šauliai, bet ir vietos bendruomenė. Ypač kaimuose šaulių namai šalia mokyklos tapo kultūros židiniu.

Šaulių namų statybos klausimas Klaipėdos krašte buvo iškeltas 1925 m. pradėjus ieškoti tinkamo žemės sklypo[370]. 1927 m. XX šaulių rinktinės namų statybai buvo surinkta 1953 lt 50 ct[371]. Sklypas buvo nupirktas Stoties ir S. Dacho gatvių sankryžoje. 1934 m. šis sklypas buvo perleistas LR Švietimo ministerijai, kuri pastatė šioje vietoje Vytauto Didžiojo gimnaziją. Gimnazijos pastate šauliams buvo skirtos patalpos rinktinės štabui, taip pat šauliai naudojosi sporto ir renginių salėmis[372]. Po vienu stogu be šaulių ir Vytauto Didžiojo gimnazijos įsikūrė Prekybos institutas. Pastato statyba buvo brangiausia tokio pobūdžio pastato statyba I Lietuvos Respublikoje[373]. Salės įrengimu rūpinosi Klaipėdos miesto 1 – asis šaulių būrys. Jam buvo pavesta įrengti patalpas. Būrys nupirko 80 lenktų kėdžių, užuolaidas, teniso stalą ir kitus daiktus. Būrys pirkimui skyrė 500 Lt, tuo tarpu viskas kainavo 2200 Lt, todėl būrys prašė rinktinės štabo sumokėti atsiradusias skolas[374]. Esamos sąlygos šaulių netenkino, todėl tinkamo sklypo ir pastato paieškos buvo tęsiamos. 1938 m. buvo nusižiūrėtas pastatas A. Smetonos alėjoje[375]. Tačiau pasistatyti atskirų Šaulių namų Klaipėdos mieste nepavyko.

---

[368] LŠS kultūrinio darbo duomenys 1927 – 1936 m. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1730, l. 1 – 2.
[369] *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919 – 2004.* Kaunas, 2005. p. 111.
[370] LŠS CV posėdžio 1925 11 04 protokolas Nr. 9. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 158, l. 107.
[371] XX Klaipėdos ŠR valdybos posėdžio 1927 03 30 protokolas Nr. 18 (19). *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 71.
[372] LŠS vado raštas Aukštesniojo mokslo depatamento direktoriui. 1936 02 08, Nr. 3145. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1027, l. 240.
[373] Safronovas, V. Praeities panauda palaikant lietuvišką tapatumo orientaciją tarpukario Lietuvoje. *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį. Acta historica universitatis Klaipedensis, XVII.* Klaipėda, 2008. p. 88.
[374] XX Klaipėdos ŠR Dariaus ir Girėno šaulių būrio raštas XX ŠR štabui. 1935 04 12, Nr. 91. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 8285, l. 11.
[375] XX Klaipėdos ŠR Tarybos posėdžio 1938 02 03, Nr. 1. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 112.

Vadovybė rūpinosi šaulių namų steigimu būrių veikimo vietose. Bendradarbiauta su įmonėmis. „Pienocentras“ skyrė patalpas Viešvilės šaulių būriui[376]. Iniciatyvą šaulių namų statybai rodė pavieniai šauliai ir jų būriai. 1933 m. Klaipėdos miesto 1-ojo būrio šauliai, siekdami kuo greičiau surinkti lėšų šaulių namų statybai, ėmėsi organizuoti loteriją[377].

Šaulių namai atliko svarbią socialinę funkciją šaulių tarpe. Tai buvo vieta, kuri telkė organizacijai priklausančius asmenis. Jų kūrimas sustiprino šaulių tarpasmeninius ryšius su Lietuvos šaulių sąjunga ir išryškino ideologinį vieningumą.

4. 4. Meno kolektyvų veikla

Lietuvos šaulių sąjunga daug dėmesio skyrė meno kolektyvų veiklai. Iš dalies šaulių būriai kaimuose atitiko valstybinių kultūros namų funkciją. Vietos bendruomenėse tai buvo svarbu. Iš dalies ši veikla padarė įtaką dideliam organizacijos populiarumui. Pagrindiniai meno kolektyvai buvo chorai, orkestrai, teatrai. Kaimiškose vietovėse susidurta su problemomis. Trūko ne tik instrumentų ir šaulių, galinčių užsiimti menine veikla, bet ir vadovų. Tokių problemų mažiau buvo miestuose. LŠS gretose buvo nemažai žymių to meto operos solistų, dirigentų, chorvedžių (A. Mikulskis, P. Vaičiūnas), aktorių (U. Babickaitė, J. Vaičkus). Meno kolektyvų skaičius Šaulių sąjungoje sparčiai didėjo. 1927 m. Lietuvoje buvo 12 chorų, o 1936 m. skaičius išaugo iki 112. Steigiami dūdų ir styginiai orkestrai. Nuo 8 orkestrų 1927 m. skaičius išaugo iki 122 – 1936 m. Ypač populiari tapo teatrų ir vaidinimo grupių veikla. Ši sritis reikalavo mažiausiai investicijų ir nereikalavo didelės vadovų kompetencijos. Teatrų ir vaidybinių grupių skaičius nuo 31 – 1927 m. išaugo iki 142 – 1936 m.[378]. 1928 m. iškelta idėja Klaipėdos krašte įkurti pusiau profesionalų teatrą. Iniciatyvos ėmėsi XX šaulių rinktinė ir Valstybinio teatro artistas V. Steponavičius, kuris vienerius metus buvo atsiųstas į Klaipėdą ir pastatė spektaklį „Pilėnų kunigaikštis“ bei rengėsi kitiems pastatymams[379].

1936 m. XX rinktinėje buvo 3 šaulių orkestrai[380]. Orkestrą šauliai naudodavo iškilmingoms ceremonijoms, delegacijų sutikimui. XX šaulių rinktinė siekė turėti savo atskirus orkestrus, tačiau trūko ne tik kokybiškų instrumentų, bet ir muzikantų. Pagalbą orkestrų komplektavimui teikė įmonės. 1939 m. akcinė bendrovė „Maistas“ Klaipėdos Dariaus ir Girėno šaulių kuopos orkestrui nupirko naujus instrumentus[381]. Orkestro dalyvavimas įvairiose šventėse

[376] XX Klaipėdos ŠR vado prašymas Klaipėdos krašto gubernatoriui. 1936 01 12, Nr. 154. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1203, l. 175.
[377] XX Klaipėdos ŠR 1 būrio valdybos raštas XX ŠR vadui. 1933 01 05. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1778, l. 3.
[378] LŠS kultūrinio darbo duomenys 1927 – 1928 m. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1730, l. 1 – 2.
[379] XX Klaipėdos ŠR vado raportas LŠS viršininkui. 1928 08 29, Nr. 662. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 569, l. 27.
[380] XX Klaipėdos ŠR būrių atstovų susirinkimo protokolas. 1936 06 26. *LCVA,* f. 561, 2, b. 1203, l. 60.
[381] XX Klaipėdos ŠR raštas Dariaus ir Girėno šaulių kuopos vadui. 1939 02 22, Nr. 886. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1811, l. 7.

bei renginiuose nešdavo pajamas ne tik šaulių būriui, kurio žinioje buvo orkestras, bet ir muzikantams. Jiems buvo mokama iki 10 litų[382].

Šaulių dalyvavimas chorinėje veikloje ypatingai pradėtas skatinti nuo 1935 m. Anot XX rinktinės štabo, tai turėjo padėti šaulių tarpusavio bendradarbiavimui. Pavyzdį turėjo rodyti Klaipėdos mieste veikiantys 1-mas ir 34-tas šaulių būriai[383]. 1937 m. XX rinktinėje iš viso veikė 11 chorų. Didžiausiam rinktinės šaulių vyrų chorui vadovavo žymus dirigentas, chorvedys šaulys A. Mikulskis[384]. Artėjant Klaipėdos atvadavimo 15 metų jubiliejui, dar kartą susirūpinta chorais. Rinktinė jų kūrimui žadėjo finansinę paramą[385].

4.5. Išskirtiniai renginiai

Klaipėdos šaulių organizuojami renginiai, pasilinksmino vakarėliai telkė lietuvių bendruomenę, tačiau kartasi rezultatai būdavo priešingi. „Dažnai pasitaiko, kad šaulių ruošiamose gegužinėse pardavinėjami svaigieji gėrimai. Kultūringas pasilinksminimas gryname ore virsta muštynių ir nesutarimų vieta“[386]. Tačiau tokių renginių organizavimo šauliai nebuvo linkę atsisakyti. Vakarėlių metu buvo gaunama nemažai pelno, kurį šauliai panaudodavo savo veiklai. Pvz., 1937 m. Uosto ir M. Jankaus būriai, suorganizavę 2 vakarėlius, uždirbo 800 Lt pelno, o pinigus panaudojo nusipirkdami šaudymo pratyboms skirtus šautuvus[387].

Rambyno kalnas buvo tradicinė ir svarbiausia ne tik krašto lietuvių, bet ir šaulių susirinkimo vieta. Kiekvienais metais per Jonines čia buvo organizuojama Šaulių šventė. Jos metu minimos XX šaulių rinktinės įkūrimo metinės. Šaulių šventė Rambyno kalne vykdavo dvi dienas. Programa visuomet buvo labai didelė ir pritraukdavo dideles žmonių minias *(žr. Priedą Nr. 10)*: šaulių chorų ir orkestrų pasirodymai, teatrų vaidinimai ir misterijos, šokiai, žaidimai. Taip pat vykdavo sportinės varžybos: futbolo, krepšinio, bokso ir kitų sporto šakų. Šventėse dalyvaudavo ne tik Klaipėdos krašto ir LŠS vadovybė, bet ir aukščiausi Lietuvos pareigūnai. Neatskiriama šventės dalis buvo krašto patriarchas Martynas Jankus, kuriam buvo patikima garbė atidaryti šventę ir uždegti Joninių laužą[388].

---

[382] XX Klaipėdos ŠR 1 Klaipėdos būrio vadas XXII Geležinkeliečių ŠR Radviliškio stoties šaulių būrio švietimo vadovui. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 8286, l. 68.
[383] XX Klaipėdos ŠR vadas 1 ir 34 šaulių būrių vadams. 1935 10 23, Nr. 1164. LCVA, f. 561, ap. 12, b. 8285, l. 35.
[384] XX Klaipėdos ŠR vado įsakymas. 1937 11 04, Nr. 24. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1203, l. 13.
[385] XX Klaipėdos ŠR vado padėjėjo raštas visiems šaulių būrių vadams. 1937 09 21, Nr. 13. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 8287, l. 257.
[386] LŠS vado įsakymas rinktinių vadams. 1936 04 09, Nr. 3671. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 15, l. 23.
[387] XX Klaipėdos ŠR Dariaus ir Girėno būrio tarybos raštas Dariaus ir Girėno moterų šaulių tarybai. 1937 05 03, Nr. 266. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 8286, l. 17.
[388] Tradicinės Joninių šventės Rambyne programa. 1938 06 18 – 19 d. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1771, l. 44 – 45.

1938 m. Šaulių šventė Rambyne buvo išskirtinė. Buvo minimos 15-osios XX šaulių rinktinės įkūrimo metinės. Šventės metu XX šaulių rinktinei buvo įteikta rinktinės vėliava[389]. Ją įteikdamas tuometinis Vidaus reikalų ministras plk. S. Leonas palinkėjo Klaipėdos krašto šauliams neužmiršti jiems paskirtų užduočių[390]. Deja, šauliams užduočių pildymui buvo likę jau nedaug laiko, kadangi 1938 m. vykusi šaulių šventė buvo paskutinė.

Organizuojant šaulių šventes Rambyne buvo persistengiama: išleidžiama daugiau lėšų, negu gaunama pajamų. 1938 m. po šventės buvo likusi 2300 litų skola[391]. Šauliai suprasdami šios vietos reikšmę siekė perimti Rambyno kalno teritoriją iš privačių asmenų, kad būtų galima sutvirtinti slenkantį kalno šlaitą[392].

Klaipėdos krašto organizuojamų renginių svarbiausias tikslas buvo puoselėti lietuvybę, todėl juose visuomet dominavo lietuviškos kultūros akcentai (dainos, šokiai, valstybiniai simboliai, istorinių datų minėjimas).

4.6. Sportas

Sportinė veikla šauliams buvo susijusi su kariniais užsiėmimais, todėl ji buvo derinama su Lietuvos kariuomene. Šauliams vyrams buvo privaloma užsiiminėti įvairiomis sporto šakomis ir atlikti gimnastikos pratimus su ginklais. Tuo tarpu narystė šaulių sporto klubų veikloje buvo savanoriška[393]. Sportinė veikla buvo svarbi ir moterims. Šaulė moteris turėjo būti ne tik išsilavinusi, tačiau taip pasižymėti kūno grožiu. Todėl moterims šaulėms vadovybė nustatė privalomus pratimus: ritminiai judesiai su dainomis, tinklinis ir krepšinis[394].

Sportinė šaulių veikla Klaipėdos krašte suaktyvėjo 1935 m. įsteigus rinktinės sporto klubą „Švyturys“, tais pačiais metais įkurtos 4 naujos sporto sekcijos ir 4 futbolo komandos. Didelis dėmesys buvo skiriamas sportiniam šaudymui[395]. Šaulių būriams šis sportas buvo artimiausias, kadangi jie galėjo susieti šauliškoje veikloje privalomą šaudymą ir sportinę veiklą. 1937 m. XX rinktinės šaulių komanda Šaulių sąjungos sportinio šaudymo varžybose iškovojo pirmąją vietą[396]. Sportinio šaudymo pratybos būriuose vyko reguliariai, dažniausiai

[389] XX Klaipėdos ŠR vado įsakymas. 1938 06 22, Nr. 34. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 250.
[390] Vidaus reikalų ministro pulkininko Leono kalbos santrauka pasakyta Rambyne. *Lietuvos keleivis.* 1938, Nr. 140. p. 1.
[391] XX Klaipėdos ŠR tarybos posėdžio 1938 07 28, Nr. 5. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 126.
[392] XX Klaipėdos ŠR vado prašymas Klaipėdos krašto gubernatoriui. 1936 01 12, Nr. 154. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1203, l. 175.
[393] Iš šaulių sąjungos sporto veiklos. *Vakarai.* 1936, Nr. 38. p. 4.
[394] XX Klaipėdos ŠR Moterų tarybos aplinkraštis Nr. 1. 1936 03 11. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1715. l. 48.
[395] XX Klaipėdos ŠR būrių atstovų susirinkimo protokolas. 1936 06 26. *LCVA,* f. 561, 2, b. 1203, l. 60.
[396] Vanagaitis, J. *Kovos keliais.* Klaipėda, 1938. p. 191.

kartą per savaitę[397]. Išplitus tokiai veiklai pasitaikydavo pažeidimų: šaudymo pratybas šauliai vykdydavo tam nepritaikytose vietose[398].

Sportinio šaudymo varžybos keldavo didžiules aistras. 1937 m. Klaipėdoje vykusiose varžybose nebuvo užskaityti šaulių pasienio policininkų rezultatai, motyvuojant, kad jie Lietuvos pirmenybėse startuoja ne LŠS komandos sudėtyje[399]. LŠS vadovybė griežtai pasipiktino tokiu varžybų organizatorių sprendimu ir paskelbė, kad ateityje visi pasienio policininkai šauliai dalyvaudami varžybose bus traktuojami vienodai[400].

1937 m. konstatuota, jog sportininkų yra labai mažai. Šauliai menkai domisi treniruotėmis, abejingai ruošiasi rinktinės sporto varžyboms[401]. Menko aktyvumo priežastys buvo kelios. Pirma, didžiąją dalį šaulių sudarė valstiečiai ir darbininkai, kurie laisvo laiko daug neturėjo, be to darbas reikalavo nemažai fizinių jėgų. Antra, didesnę dalį sudarė vyrenio amžiaus šauliai, todėl būrių vadai buvo raginami į šaulių gretas verbuoti kuo daugiau jaunų vyrų[402].

XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadovybės veiksmai, skatinantys sportinę veiklą šaulių tarpe, davė neblogų rezultatų. 1938 m. rinktinės vadas plk. R. Liormonas džiaugėsi suaktyvėjusiais šauliais sportininkais. 1937 m. įsteigtas jūros sporto klubas „Bangpūtys“[403].

Klaipėdos krašto šaulių vykdyta kultūrinė – visuomeninė veikla menkai kuo skyrėsi nuo visoje Lietuvoje vykdomos organizacijos veiklos, tačiau ši veiklos kryptis buvo aktualesnė skleidžiant lietuvybę Klaipėdos krašte nei kituose Lietuvos regiuonuose. Kultūrinė veikla į krašto šaulių veiklą pritraukė daugiau narių, nes asmenys galėjo save realizuoti ne karinėje srityje.

[397] Priekulės šauliai sportuoja. *Vakarai.* 1936, Nr. 85. p. 4.
[398] XX Klaipėdos ŠR vado įsakymas. 1937 10 23, Nr. 31. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1203, l. 6.
[399] Klaipėdos krašto pasienio policijos vadas. 1937 11 16, Nr. 4144. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 47.
[400] LŠS vado raštas Policijos departamento vadui. 1937 12 16. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1301, l. 48.
[401] Raštas visiems XX Klaipėdos ŠR būrių vadams – vadėms ir sporto klubų ir sekcijų vadovybėms. 1937 07 30, Nr. 7. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1203, l. 5.
[402] XX Klaipėdos ŠR vado įsakymas. 1937 12 17, Nr. 30. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1203, l. 7.
[403] XX Klaipėdos ŠR Tarybos posėdžio 1938 04 05, Nr. 4. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 122.

5. Šaulių vaidmuo lietuvinant Klaipėdos kraštą

5.1. Klaipėdos krašto gyventojų tautinė sudėtis

1923 – 1939 m. Klaipėdos krašte gyveno dvi didelės tautinės grupės: vokiečiai ir lietuviai. P. Žostautaitės teigimu, ryškūs tautinės migracijos pokyčiai Klaipėdos krašte yra pastebimi jau po 1925 m. visuotinio Lietuvos gyventojų surašymo[404]. 1925 m. surašymo duomenimis krašte iš viso gyveno 141 645 gyventojai, iš jų didžiąją dalį – 45,2% sudarė vokiečiai – 24,2% klaipėdiškiai – 4%, kitų tautybių asmenys ir tik 26,6% buvo lietuviai[405]. Lietuvių skaičius augo, visų pirma, dėl atvykstančių iš Didžiosios Lietuvos asmenų, 1932 m. visame Klaipėdos krašte gyveno 81,8 tūks. lietuvių, t.y. 58,5 % visų krašto gyventojų[406]. Bendras gyventojų skaičius iki 1938 m. išaugo iki 153 793 gyventojų[407]. Nagrinėjant Klaipėdos krašto gyventojų tautybes pagal 1925 m. gyventojų surašymą, iškyla klausimas dėl „klaipėdiškių“ kategorijos. V. Žalio teigimu, vokiečiai juos laikė arba kaip „vos ne vokiečius“, arba kaip „varganus žemaičius“. Didžiosios Lietuvos lietuviai juos laikė dalinai tautinę sąmonę praradusiais tautiečiais[408]. Lieka neaišku, koks procentas Klaipėdos krašto lietuvių surašymo metu save įvardino kaip klaipėdiškius, o koks procentas save identifikavo kaip lietuvius.

A. L. Arbušauskaitė pažymi, kad sąvokos „klaipėdiškis“ ir „mažlietuvis“ nėra tapačios. „Klaipėdiškis“, anot istorikės, tai viso Klaipėdos krašto lietuviai gyventojai, save vadinę lietuvininkais[409].

Vokiečiai ilgą laiką dominavo ne tik krašto statistiniame – tautiniame, bet ir politiniame bei kultūriniame gyvenime. To priežastis – ilgalaikis vokiečių valdymas[410]. Lietuvišką arealą Klaipėdos krašte reikia diferencijuoti dėl egzistavusio regioninio savitumo. Didžioji dalis buvo klaipėdiškiai, čia gimę asmenys, tuo tarpu kitą dalį sudarė naujai atsikėlę gyventojai iš Didžiosios Lietuvos. Ilgą laiką praleidę vokiškoje kultūroje klaipėdiškiai net savo namuose ir buityje vartojantys lietuvių kalbą, visgi liko daugiau kultūriškai priklausydami senajai kultūrai, o ne Didžiosios Lietuvos. Prie tokio supratimo stiprinimo prisidėjo ir vokiečių organizacija Heimatbunbas. Jie teigė, kad Klaipėdos kraštas yra bendra lietuvių ir vokiečių tėvynė, o klaipėdiškiai yra artimesni vokiečiams, o ne Didžiosios Lietuvos lietuviams. Anot V. Safronovo, toks regioninis savitumas nulėmė, jog 1925 m. surašyme atsirado „klaipėdiškių“

[404] Žostautaitė, P. *Klaipėdos kraštas 1923 – 1939.* Vilnius, 1992. p. 54 – 55.
[405] Žostautaitė, P. *Klaipėdos kraštas 1923 – 1939.* Vilnius, 1992. p. 55.
[406] Valsonokas, R. *Klaipėdos problema.* Vilnius, 1989. p. 274.
[407] *Lietuvos statistikos metraštis. 1938 m.* Kaunas, 1939. p.13
[408] Žalys, V. *Ringen um Indentität/ Kova dėl identiteto.* Lüneburg, 1993. p. 10.
[409] Arbušauskaitė, A. *Lietuvos optantai: klaipėdiškiai, 1939.* Klaipėda, 2011. p. 20.
[410] Bičiūnas V. Klaipėda – Kaunas. *Trimitas.* 1932, Nr. 27. p. 540.

kategorija[411]. Krašto lietuviai suprasdami, kad jėgų skaidymas nenaudingas, ėmėsi vienyti lietuviškas pajėgas krašte: kuriami susivienijimai, organizuojami bendri renginiai (plačiau apie tai trečioje darbo dalyje). Anot S. Pocytės, lietuvių grupės skaidymasis buvo akivaizdus: „didlietuviai susigrupuodavo vienoje organizacijoje, klaipėdiškiai lietuviai – kitoje“[412].

R. Valsonokas nagrinėdamas Klaipėdos krašto problemas I Lietuvos Respublikos laikotarpiu pažymėjo, jog įsigaliojus Klaipėdos krašto konvencijai sustiprėjo politinė vokiečių padėtis. Anot jo, už tai buvo atsakinga Vokietijos atstovybė Kaune ir konsulatas Klaipėdoje ir tai neišvengiamai turėjo privesti prie lietuvių ir vokiečių tautinių grupių susidūrimo[413].

Rengiant Klaipėdos krašto konvenciją tikėtasi, jog šis dokumentas išspręs krašte konfliktišką padėtį tarp vokiečių ir lietuvių. Karlo-Hainso Ruffmano (Karl-Heinz Ruffmann) nuomone, konvencija ir statutas teisiškai garantavo Klaipėdos krašto gyventojams savarankiškumą, kuris atitiko visus to metu tautinių mažumų apsaugos principus, tačiau pabrėžia, jog kraštas buvo tapęs Europiniu eksperimentų lauku tautinių mažumų klausimu, visiškai neatsiklausiant gyventojų nuomonės[414]. Tautiniai nesutarimai tarp krašto vokiečių ir lietuvių buvo matomi visose gyvenimo srityse. Ilgamečio Klaipėdos apskrities karo komendanto (1927-1938 m.) plk. R. Liormono nuomone, lietuvių ir vokiečių santykiai buvo draugiški, tačiau pradėjo blogėti, kai į valdžią Vokietijoje atėjo A. Hitleris[415]. Daugelis tyrinėtojų (S. Pocytė, V. Safronovas ir kt.) A. Hitlerio atėjimą į valdžią Vokietijoje sieja su Lietuvos Respublikos Vyriausybės radikalesne politika Klaipėdos krašte. 1933 m. gubernatoriumi paskirtas Jonas Navakas, pradėtas Neumano-Sasso procesas, vykdoma aktyvi lietuviška propoganda.

5.2. Šauliai – lietuvybės skleidėjai

Nagrinėjant tautinius santykius Klaipėdos krašte svarbus vaidmuo tenka Šaulių organizacijai. Visų pirma, dėl veiklos tikslų. Šauliai buvo viena pagrindinių organizacijų, kuri krašte tiesiogiai atstovavo Lietuvos valstybės ir lietuvių tautos interesams. XX rinktinės nariai tapdami šauliais, tapdavo lietuvybės puoselėtojais – tai svarbi ideologinė pareiga. Klaipėdos krašte lietuvybės ir šauliškumo sąvokos yra glaudžiai susijusios ir gali būti vartojamos sinonimiškai. Šaulių organizacija buvo iš Didžiosios Lietuvos, todėl savo gretose subūrė krašto gyventojus, kurie pritaria Klaipėdos krašto priklausymui Lietuvai ir puoselėja tautiškumą

[411] Safronovas, V. Praeities panauda palaikant lietuvišką tapatumo orientaciją tarpukario Lietuvoje. *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį. Acta historica universitatis Klaipedensis, XVII.* Klaipėda, 2008. p. 85.
[412] Pocytė, S. Klaipėdiškių / lietuvininkų ir didlietuvių sugyvenimas Klaipėdos krašte: lietuviškųjų organizacijų komiteto veiklos 1934-1939 m. pavyzdys. *Lietuvos istorijos metraštis. (2)* Vilnius, 2002. p. 82.
[413] Valsonokas, R. *Klaipėdos problema.* Vilnius, 1989. p. 186.
[414] Ruffmann, K. H. Kritinės pastabos Klaipėdos krašto klausimu tarpukario metais. *Acta historica universitatis Klaipedensis, II. Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos.* Klaipėda, 2004, p. 44.
[415] Liormonas, R. Atsiminimai apie Klaipėdos kraštą. *Lietuvos pajūris.* 1971, Nr. 2 – 3. p. 3.

(vartoja lietuvių kalbą, švenčia tautines ir valstybines šventes, gina lietuvių garbę ginčuose su vokiečiais). Krašto šauliai jautė pareigą aktyviai puoselėti lietuvybę ir aktyviai kovojo ne tik su vokiečiais, bet nepamiršdavo sudėtingų valstybinių santykių su lenkais.

Dėmesys lenkams buvo gerokai mažesnis ir dažniausiai tai būdavo apeliacijos į spaudoje pasirodžiusią informaciją, reakcijos, susijusios su bendra LŠS narių ir Lietuvos vsiuomenės pozicija. Ypač aštri LŠS narių pozicija kitataučių klausimu (ypač žydų ir lenkų) matoma 1922 – 1924 m. LŠS CV pirmininko pareigas užimant V. Krėvei-Mickevičiui[416]. Tačiau antilenkiška politika buvo išlaikyta visą laiką, tai matoma LŠS žurnale „Trimitas“: straipsniai, karikatūros ir pan. Svarbu tai, jog šaulių nepasitenkinimas lenkais retai buvo organizuotas iš šaulių vadovybės, bet kildavo stichiškai. Pvz., 1932 m. Klaipėdos 1 būrio šaulys A. Žvirblis siūlė būrio valdybai kuo greičiau pareikšti protestą dėl lenkų uždaromų mokyklų ir prievartinio lietuvių varymo į lenkiškas mokyklas[417].

Be savo tiesioginių tarnybos ar darbo pareigų vykdymo šauliai aktyviai prižiūrėjo valdininkų, tarnautojų, darbininkų „tautinį-valstybinį“ nusistatymą. Lietuvos šaulių sąjungos nariai Klaipėdos krašte buvo „ryškiausias lietuviškas elementas“. Visa organizacijos veikla buvo paremta lietuvybės puoselėjimu. Šaulių vaidmenį Klaipėdos krašte išskiria ir istorikas V. Safronovas, teigdamas, jog šaulių būriai itin propagavo lietuviškumą[418]. Be abejo, veiklos sąlygos Klaipėdos krašte propoguojant lietuvybę buvo ypatingai sudėtingos.

Tik pradėję savo veiklą Klaipėdos krašte šauliai siekė kuo greičiau jį sulietuvinti. Todėl jau 1925 m. krašte buvo organizuotas didelis Šaulių dienos minėjimas, kuriame dalyvavo daug šaulių, atvykusių iš Didžiosios Lietuvos. Paminklo žuvusiems Klaipėdos sukilime atidengime dalyvavo apie 3000 uniformuotų šaulių[419]. Tai buvo svarbu siekiant sustiprinti įspūdį, kad Klaipėdos kraštas yra lietuviškas. Šaulių vadimuo pabrėžtas to meto spaudoje teigiant, kad iki krašto prijungimo „lietuviškas elementas“ (kuriam tuo metu atstovavo klaipėdiškiai – M. N.) retai drįsdavo atvirai išreikšti tautiškumą, o pradėjus veiklą šauliams tai tapo įprastu reiškiniu. Pavyzdžiui, lietuviškų dainų dainavimas, himno giedojimas viešose vietose ir kt.[420]

Viena iš opiausių problemų – vokiečių kalbos vartojimas valdžios įstaigose, Klaipėdos krašto šauliai šią problemą iškėlė Lietuvos šaulių sąjungos vadovybei. Siekdamas parodyti pavyzdį kitiems Klaipėdos krašto gyventojams, LŠS Centro valdybos prezidiumas nurodė

[416] Tamošaitis, M. *Vinco Krėvės-Mickevičiaus politinė biografija. Rašytojo tragedija politikoje.* Vilnius, 2012. p. 67.
[417] LŠS XX Klaipėdos šaulių rinktinės 1 Klaipėdos šaulių būrio šaulio A. Žvirblio pareiškimas Klaipėdos 1 šaulių būrio valdybai. 1932 01 07. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1759, l. 5.
[418] Safronovas, V. Praeities panauda palaikant lietuvišką tapatumo orientaciją tarpukario Lietuvoje. *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį. Acta historica universitatis Klaipedensis, XVII.* Klaipėda, 2008. p. 86.
[419] Šaulių diena Klaipėdoje. *Klaipėdos žinios.* 1926, Nr. 227. p. 2.
[420] Pastebėjęs. Kelionės įspūdis. *Klaipėdos žinios.* 1925, Nr. 225. p. 3.

visiems šauliams, turintiems reikalų Klaipėdos krašto įstaigose, tiek Didžiosios Lietuvos teismuose, savivaldybėse bei kitose valstybinėse įstaigose, vartoti tik lietuvių kalbą ir reikalauti, kad valdininkai be vertėjų pagalbos atsakinėtų lietuviškai[421]. Ne tik valdininkai[422], bet ir vyresnieji Klaipėdos uosto darbininkai nevartojo lietuvių kalbos. Jie įsakymus duodavo vokiečių kalba, taip siekdamami ignoruoti iš Didžiosios Lietuvos atvykusius darbininkus[423]. Eiliniai šauliai vėl kreipdavosi į savo vadovybę su prašymais spręsti šias problemas. Į tokius skundus buvo reaguojama, tačiau išspręsti šios problemos nesisekė.

Problemų dėl vokiečių kalbos vartojimo Klaipėdos krašte iškildavo ir šauliams. Klaipėdiškiai, įsijungę į LŠS gretas, veiklos pradžioje dažnai nesuprato, jog lietuvių kalbos vartojimas yra labai svarbus. Jie prašydavo leisti rengti renginius vokiečių kalba. XX Klaipėdos šaulių rinktinės štabas tokiems būrių planams nebuvo kardinaliai priešiškas ir galutinę sprendimo teisę palikdavo patiems šauliams, tačiau pabrėždavo būtinybę kalbėti lietuvių kalba. „Jei būrio valdyba ir tamsta randate už gerą naudotis vokiečių kalba, rinktinės štabas tam nesipriešins, nes vietoje gyvenantieji turite geriau žinoti“[424]. Tokiais savo pareiškimais rinktinės vadovybė vengė sukelti klaipėdiškių nepasitenkinimą ir galimą pasitraukimą iš LŠS veiklos. Juk LŠS savo organizacinės veiklos Klaipėdos krašte negalėjo vykdyti be vietinių klaipėdiškių pritarimo. Klaipėdiškių šaulių prašymai turėjo meterialų išskaičiavimą: organizuojant renginius vokiečių kalba jie sutrauktų daugiau dalyvių, o tai iškeltų už juos gaunamas pajamas.

Šauliai rinkdavo informaciją apie valdininkų „valstybinį nusistatymą“, jų praeitį bei įvairius ryšius[425], taip atlikdami savotišką kontrolierių vaidmenį. Ypač daug vokiečių tautybės asmenų tarnavo karšto policijos ir pasienio policijos institucijose[426], tačiau šis skaičius pamečiui aktyviai mažėjo į kraštą atvykstant vis daugiau lietuvių iš Didžiosios Lietuvos. Šiame darbe tikriausiai buvo nemažai racionalaus išskaičiavimo: iš pareigų pašalinus valdininką ar pareigūną, įvardintą kaip „žemo valstybinio nusistatymo“, atsirasdavo laisva tarnybos vieta šauliui. Pasitaikydavo ir neteisingos medžiagos surinkimo bei paskelbimo atvejų. Pavyzdžiui, pirmasis XX rinktinės vadas J. Brūvelaitis buvo įsivėlęs į skandalą, apkaltinęs Pašto valdybos valdininką Vladą Varanką, esą jis yra „rusų nusistatymo, rusų kilmės“. Šis konfliktas pasiekė LŠS

[421] LŠS vado įsakymas. 1925 03 18, Nr. 11. *LCVA*, f. 561, ap. 23, b. 2, l. 66.
[422] *Klaipėdos garsas.* 1926, Nr. 49. p. 394.
[423] Šaulio S. Paliučio pareiškimas XX – tos šaulių rinktinės 1-mo būrio pirmininkui. 1932 04 16. *LCVA*, f. 561, ap. 12, b. 1832, l. 14.
[424] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadas Baltupėnų 8 šaulių būrio vadui. 1930 12 04, Nr. 1303. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 5, l. 125.
[425] XX – tos šaulių rinktinės vado raštas Baltupėnų šaulių būrio vadui. Visai slaptai. *LCVA*, f. 561, ap. 23, b. 2, l. 19.
[426] Politinės policijos viršininko raštas „Priešvalstybinės organizacijos Klaipėdos krašte“. Visai slaptai. 1924 07 15. *LCVA,* f. 929, ap. 3, b. 460, l. 18.

viršininką, kuris įsakė situaciją ištirti. Pasirodė, jog rinktinės vadas J. Brūvelaitis buvo suklaidintas pateiktos neteisingos informacijos ir iš tiesų apšmeižė tarnautoją[427].

Klaipėdos šauliai aktyviai pasisakė už tai, jog valdininkais, tarnautojais dirbtų tik aukšto „valstybinio nusistatymo“ žmonės, todėl juos nuolat kontroliavo. Pavyzdžiui, tikrindavo, ar Vasario 16-osios dienos proga jie ant savo namų iškelia valstybines vėliavas[428]. 1939 m. XX Klaipėdos šaulių rinktinės dalinių vadų susirinkime buvo nuspręsta reikalauti, kad visi centro įstaigų tarnautojai Klaipėdos krašte būtų įtraukti į LŠS karinę ir kultūrinę veiklą, nepriklausomai nuo užimamų pareigų[429].

Tokie šaulių reikalavimai iš vienos pusės rodė susirūpinimą valstybingumo išsaugojimu ir užtikrinimu Klaipėdos krašte, iš kitos pusės kūrė išskirtinę LŠS padėtį krašte. Šis šaulių reikalavimas taip ir nebuvo priimtas.

Šauliai siekdami pakelti „tautinį nusistatymą“ krašte organizuodavo Rambyno šventes, valstybinių švenčių minėjimus, šaulių eisenas su lietuviškomis dainomis. Tai sukeldavo vietinių vokiečių nepasitenkinimą bei provokacijas[430]. Klaipėdos krašto šauliai tapo svarbiausia lietuviška organizacija krašte. Bendradarbiaujant su kitomis lietuviškomis organizacijomis iškildavo nesusipratimų, todėl XX šaulių rinktinės vadovybė stengėsi užkirsti tam kelią. Buvo nuolatos pabrėžiama, kad dirbant kultūrinį darbą Klaipėdos krašte reikia bendradarbiauti visoms lietuviškoms organizacijoms[431].

Šauliai nuolatos piktinosi vokiečių vykdoma propaganda ir darbu prieš Lietuvą. Ypač aštriai kritikuota Kulturbundo organizacija[432]. Politinė policija šią organizaciją buvo įvardinusi kaip vieną iš pagrindinių, kuri užsiima antilietuviška veikla. Ji buvo labai populiari, 1924 m. turėta 50 skyrių, o juose net 30 tūkst. narių[433]! Kovojant su „priešvalstybiniais elementais“ krašte netrūko šaulių įgaliojimų viršijimo bei savivalės. 1937 m. Klaipėdos 49 būrio šauliams J. Vitkui ir S. Spogiui buvo skirti įspėjimai už tai, kad būdami neblaivūs į Valstybės saugumo policiją pristatė vokietį H. Werkies dėl per išgertuves kilusio ginčo[434].

---

[427] Paštų, telegrafų, telefonų valdybos administracijos skyriaus raštas LŠS Centro valdybai. 1927 03 14. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 548, l. 52.
[428] XX – tos šaulių rinktinės Dariaus ir Girėno būrio vado raportas XX – tos šaulių rinktinės vadui. 1937 02 27, Nr. 80. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 8287, l. 31.
[429] LŠS XX – tos Klaipėdos šaulių rinktinės metinio dalinių vadų ir atstovų susirinkimo 1939 02 12 protokolas Nr. 1. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1350, l. 41 – 49.
[430] XX Klaipėdos šaulių rinktinės Dariaus ir Girėno kuopos vado raportas XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadui. 1939 03 10, Nr. 119. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1811, l. 18.
[431] LŠS XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado aplinkraštis. Slaptai. 1937 04 02, Nr. 2. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 8, l. 13.
[432] Rymantas. Kaip Einheitsfrontas agituoja. *Klaipėdos garsas.* 1926, Nr. 44. p. 350.
[433] Politinės policijos viršininko raštas „Priešvalstybinės organizacijos Klaipėdos krašte“. Visai slaptai. 1924 07 15. *LCVA,* f. 929, ap. 3, b. 460, l. 14.
[434] XX Klaipėdos ŠR vado įsakymas. 1937 11 04, Nr. 24. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1203, l. 13.

5.2. Šaulių galimybės daryti įtaką krašte vykstantiems politiniams procesams

Vertėtų pastebėti šaulių pretenzijas tapti lietuvybės židiniu visame Klaipėdos krašte. Į šaulių gretas kviesti prisijungti visi, „kam rūpi mūsų tautos ateitis“[435]. Rūpinimąsi savo tauta šauliai reiškė ne tik organizuodami kultūrinę, sportinę ar visuomeninę veiklą, bet ir dalyvaudami politiniame Klaipėdos krašto gyvenime. Opia problema lietuviams buvo tapę rinkimai Klaipėdos krašte. 1925 m. vykstant rinkimams į I krašto seimelį vokiškosios jėgos formuojant rinkikų sąrašus naudojosi savo administracine galia. Krašto gubernatorius ir „lietuviškosios jėgos“ taip pat ėmėsi priemonių, siekdamos padidinti rinkimo teisę turinčių asmenų skaičių.

Ratifikavus Klaipėdos konvenciją, buvo aišku, kad norint įlieti kraštą į valstybės gyvenimą, privalu išspręsti pilietybės optacijos[436] klausimą. Pagrindinės optacijos gairės buvo nurodytos konvencijoje. Galutinai dėl optacijos Lietuva ir Vokietija susitarė 1925 m. vasario 10 d., pasirašydamos Optacijos sutartį[437]. Sutartis rėmėsi konvencija, kurios 8 straipsnis numatė, kad Lietuvos pilietybė turi būti suteikta Vokietijos piliečiams, kuriems, Lietuvai ratifikavus konvenciją, bus daugiau kaip 18 metų ir kurie bus gyvenę Klaipėdos teritorijoje bent nuo 1920 m. sausio 10 d. Taip pat per šešis mėnesius Lietuvos pilietybę galės optuoti visi asmenys, kuriems daugiau nei 18 metų ir jie apsigyvenę krašte ne vėliau kaip 1922 m. sausio 1 d. ir turėję leidimą čia gyventi[438].

Vokiečių valdininkų didelis skaičius krašto administraciniame aparate kenkė Lietuvos siekiui šį kraštą kaip įmanoma greičiau sulietuvinti. Savo ruožtu Vokietijos vyriausybė ragino vokiečių valdininkus likti savo postuose Klaipėdoje. Tuo tarpu Lietuvos vyriausybė stengėsi išstumti vokiečių valdininkus, tačiau to visiškai padaryti neleido tautinė krašto sudėtis[439]. Tokiais savo raginimais Vokietija siekė išsaugoti savo įtaką Klaipėdos krašte, valdžios institucijų postuose turėdama patikimus žmones. Konvencijoje taip pat numatyta krašto gyventojams optuoti Vokietijos pilietybę. Per gana trumpą laiką norą gauti Vokietijos, o ne Lietuvos pilietybę pareiškė apie 15 tūkst. krašto gyventojų, daugiausia inteligentų. Tai neatitiko Vokietijos planų ir ji ragino žmones neskubėti, nes „čia jie reikalingi vokiškajai kultūrai palaikyti“[440].

Analogiškas užduotis sprendė ir Klaipėdos krašto šauliai, vykstant rinkimams Klaipėdos krašte. Šauliai ragindavo visus krašte gyvenančius lietuvius, atvykusius iš Didžiosios Lietuvos,

---

[435] LŠS XX Klaipėdos šaulių rinktinės 1 šaulių būrio raštas p. Lizauskui. 1932 02 05. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1757, l. 7.
[436] Optãcija [lot. optatio — pageidavimas], pilietybės pasirinkimas, laikantis tarptautinės sutarties arba nacionalinių įstatymų sąlygų. *Tarptautinių žodžių žodynas.* Vilnius, 1985, p. 353.
[437] Žiugžda, R. *Vokietijos ir Lietuvos santykiai 1919- 1940 m.* Vilnius, 1981, p. 20.
[438] Ten pat, p. 20.
[439] Chandovoine, I. *Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1920- 1932).* Vilnius, 2003, p. 123.
[440] Žiugžda, R. *Vokietijos ir Lietuvos santykiai 1919- 1940 m.* Vilnius, 1981, p. 20.

susitvarkyti dokumetus ir įgyti Klaipėdos krašto gyventojų požymį[441].Ypač aktyvus, sprendžiant politines problemas santykių tarp lietuvių ir vokiečių kontekste, buvo ilgalaikis XX šaulių rinktinės vadas Jurgis Brūvelaitis. Anot jo, kova tarp lietuvių ir vokiečių krašte vyksta nuo labai senų laikų, o šiuo metu kovos laukas yra rinkimai. 1929 m. jis išleido aplinkraštį, kuriame įpareigojo visus šaulių būrius pasirūpinti, kad visi būrio veikimo teritorijoje esantys lietuviai įgytų vietos gyventojų požymį, t. y. gautų Klaipėdos krašto gyventojo pasą ir balsavimo teisę[442]. Kaip vienas aktyviausių ir žymiausių krašto lietuvių veikėjų, jis siekė suvienyti krašto lietuvių sąrašus ir aktyviai agitavo visus šaulius balsuoti už jo pasirinktą sąrašą. Verta pastebėti, kad jis tai darė ne kaip šaulių rinktinės vadas[443]. Jis šauliams teikdavo rekomendacijas dėl „lietuviško elemento“ stiprinimo rinkimų metu[444].

Klaipėdos krašto šaulių vadas J. Brūvelaitis buvo aktyvus krašto visuomenės veikėjas. 1934 m. gruodžio 4 d. jis buvo paskirtas Klaipėdos krašto direktorijos pirmininku. Krašto vokiečiai suprato, jog J. Brūvelaičio paskyrimas direktorijos pirmininku suardys jų politinio manipuliavimo galimybes, nes jis pasižymėjo kategoriškumu. Vokiečiai naujai paskirtą primininką visų pirma žinojo kaip krašto šaulių vadą ir tai, anot krašto gubernatoriaus patarėjo dr. M. Anyso, buvo blogas ženklas[445]. Krašto vokiečiai J. Brūvelaičio pavardę siejo su „būtais ir nebūtais šaulių išsišokimais“. Būtina pripažinti, kad LŠS veikla, orientuota į lietuvybės skatinimą, vokiečiams nesiderino su jų planais šiame krašte.

Vokiečiai nevengė organizuoti provokacijų, nukreiptų prieš LŠS. Prijungus Klaipėdos kraštą prie Lietuvos, suaktyvėjo slaptųjų vokiečių tarnybų darbas. Klaipėdos krašto institucijose dirbo daug vokiečių, kurie buvo įtariami informacijos teikimu Vokietijai. Politinė policija atkreipė dėmesį į išplitusį šnipų tinklą bei dvarininkų, kurie per Klaipėdą dažnai važinėja į Dancigą ar Karaliaučių[446], nelojalumą. 1938 m. buvo teisiamas Rusnės būrio šaulys Ernstas Žemaitaitis. Jis buvo apkaltintas šnipinėjimui Vokietijos naudai. Minimas šaulys Vokietijos slaptosios policijos valdininkui perdavė informacijos apie Lietuvos kariuomenės dalinių dislokaciją Klaipėdos krašte. Taip pat ketino perduoti informaciją apie LŠS veiklą, bendravimą su kitomis

[441] LŠS XX Klaipėdos šaulių rinktinės aplinkraštis visų būrių valdyboms. 1929 06 13, Nr. 371. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1824, l. 34.
[442] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado aplinkraštis visų būrių valdyboms. 1929 06 13, Nr. 371. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 5, l. 107.
[443] J. Brūvelaičio kreipimasis. 1925 10 10. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 2, l. 36.
[444] XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadas J. Brūvelaitis Baltupėnų 8 šaulių būrio vadui. 1925 10 14. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 2, l. 35.
[445] Anysas, M. *Kova dėl Klaipėdos. Atsiminimai 1927-1939.* Čikaga, 1978. p. 156.
[446] Pasienio policijos viršininko raštas „Priešvalstybinės organizacijos Klaipėdos krašte“. Visai slaptai. 1924 07 15. *LCVA,* f. 929, ap. 3, b. 460, l. 17.

organizacijomis ir pasienio policijos dislokavimo žinios. Įrodžius E. Žemaitaičio kaltę jis buvo nuteistas 15 metų sunkiųjų darbų kalėjime ir pašalintas iš LŠS gretų[447].

Minimi atvejai rodė Klaipėdos krašto šaulių ribotas galimybes daryti įtaką krašte vykstantiems politiniams procesams.

5.3. Vokiečių požiūris į šaulius: J. Bišofo ir M. Peteraičio atvejai

Pirmaisiais metais po Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos priešprieša tarp krašto lietuvių (tuo metu didesnė jų dalis buvo vietiniai – klaipėdiškiai) ir vokiečių buvo akivaizdi. Jėgų pusiausvyra buvo labai nestabili, nes didesnę politinę įtaką krašte vis dar turėjo vokiečiai, todėl Lietuvos vyriausybė visuomenės buvo raginama imtis „aktyvios politikos“ Klaipėdos krašte[448]. Aiškinantis santykius nevengta išpuolių, pasitelkiant krašto valdžios įstaigas, pvz., krašto policiją. Šioje institucijoje nemaža dalis pareigūnų buvo vokiečiai, todėl neretai kildavo didesnių arba mažesnių susidūrimų tarp krašto šaulių ir autonominės policijos pareigūnų. Išskirtume du rezonansinius atvejus: Jono Bišofo ir Martyno Peteraičio bylas.

5.3.1. J. Bišofo byla

1924 m. rugpjūčio 23 d. Natkiškiuose įvyko ginkluotas konfliktas. Tame pačiame pastatae tik skirtingose salėse vienu metu posėdžiavo šauliai ir neįvardinta vokiečių grupė. Po posėdžio abiejų grupių atstovai dėl neaiškių priežasčių susiginčijo. Kivirčo metu buvo panaudotas šaunamasis ginklas. Spaudoje skelbta, kad pirmieji ginčą pradėjo vokiečiai, o šaulys J. Bišofas tik gynėsi. Gindamasis jis nušovė vieną iš jį užpuolusių – vokietį Peizerį[449]. Atvykusi krašto policija suėmė J. Bišofą ir konfliktą stebėjusios visuomenės reikalavimu konflikte dalyvavusį vokietį Adams[450].

Šauliai nuogąstavo, kad bylai patekus į Klaipėdos krašto teismą, viskas bus iš anksto nuspręsta, todėl LŠS vadovybė stengėsi bylos svarstymą perduoti Lietuvos kariuomenei. Nepavykus to padaryti LŠS Centro valdyba pasamdė du advokatus šaulio J. Bišofo gynybai[451]. Reikalauta šaulio perdavimo kariuomenės teismui ir vartoti lietuvių kalbą teismo proceso metu. Teisme šaulys J. Bišofas prokuroro buvo apkaltintas žmogžudyste, kurią įvykdė vedinas „tautinių paskatų“, nes Peizeris buvo vokietis[452]. Tai rodo, jog šis atvejis tapo krašto lietuvių ir vokiečių nesutarimų pavyzdžiu. Šiuo atveju šaulys buvo tapatinamas su lietuvio statusu (nepaisant neaiškios J. Bišofo gimimo vietos).

[447] Bylos nuorašas. 1938, Nr. 181. *LCVA,* f. 561, ap. 2. B. 1301, l. 78.
[448] Asper. Klaipėdos krašto reikalu. *Rytas.* 1924, Nr. 190. p. 1.
[449] Visvokiečiai užpuolė šaulius. *Trimitas.* 1924, Nr. 203. p. 4 – 5.
[450] Apie Natkiškių atsitikimą. *Lietuvos keleivis.* 1924, Nr. 107. p. 1.
[451] LŠS Centro valdybos posėdžio protokolas. 1924 10 23, Nr. 13. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 158, l. 85.
[452] Natkiškių įvykio priežastys. *Trimitas.* 1924, Nr. 215. p. 8.

J. Bišofui paskirta bausmė – dveji metai kalėjimo. Spaudoje paskirtos bausmės laikas sukėlė abejojimų šaulio kalte. LŠS žurnale „Trimitas“, analizuojant šį įvykį pabrėžta, jog taip vokiečiai siekė susidoroti su Klaipėdos krašto šauliais ir apkaltino „Kulturbundą“ dėl rengiamo Klaipėdos krašto perėmimo[453]. Krašto vokiečiams apibūdinti nevengta aštrių epitetų, pvz., Afrikos žmogėdos ir kitų[454].

Svarbu, jog tiek LŠS, tiek Klaipėdos šaulių vadovybė, tiek ir LŠS vadovybė palaikė šaulį ir finansavo jo teismo išlaidas[455]. J. Bišofą šauliai palaikė ir jam sėdint kalėjime. 1926 m. jį išleidus iš kalėjimo „Trimite“ pasirodė J. Bišofo padėka visiems jį palaikiusiems[456]. Palaikant šaulį, XX Klaipėdos šaulių rinktinės valdybos sprendimu J. Bišofas buvo priimtas į tarnybą, jam paskiriant 250 Lt atlyginimą[457] ir toliau jis buvo materialiai remiamas, o 1926 m. spalio 1 d. jam pačiam prašant buvo atleistas iš tarnybos[458]. Kokias pareigas užėmė rinktinės štabe ar tai buvo tik finansinė kompencacija duomenų rasti nepavyko.

5.3.2. M. Peteraičio byla

J. Bišofo atvejis nebuvo vienetinis. 1924 m., netrukus po įvykių Natkiškiuose spalio 30 d. Agluonėnuose Vanagų šaulių būrio vadas M. Peteraitis sunkiai sužeidė krašto vyresnįjį policininką – vachmistrą Heidemaną, reikalavusį atiduoti būrio šaulių ginklus. Sužeistasis vachmistras vėliau mirė. M. Peteraitis buvo stambus ūkininkas, Klaipėdos krašto lietuvis, aktyviai dalyvavęs LŠS veikloje. Konfliktas kilo, kai M. Peteraitis ir krašto policininkas susiginčijo dėl šaulių būrio ginklų. Klaipėdos krašto policininkai siekė nuginkluoti šaulius ir konfiskuoti viso būrio ginklus, saugotus būrio vado namuose[459]. Būtina atkreipti dėmesį, jog skirtingai nuo Natkiškių įvykio, tai buvo suplanuota vokiečių akcija prieš šaulius.

Įsakymą dėl šaulių nuginklavimo buvo davęs Klaipėdos krašto gynėjo patarėjas Mirtch[460]. Tai rodo, kad Klaipėdos krašto vokiečiai valdininkai nekreipė dėmėsio į LŠS veiklą reglamentuojančius teisės aktus. Valdininkai vokiečiai savaip interpretuodavo Lietuvos įstatymus arba jų nesilaikydavo. Dėl to nuogąstavo LŠS vadovybė, teigdama, jog Klaipėdos krašte nesivadovaujama LŠS įstatymu[461]. 1924 m. LŠS įstatymas skelbė, jog visi šaulių turimi

[453] Natkiškių įvykio priežastys. *Trimitas.* 1924, Nr. 214. p. 6 – 8.
[454] Natkiškių įvykio priežastys. *Trimitas.* 1924, Nr. 215. p. 5.
[455] LŠS XX Klaipėdos skyriaus valdybos posėdžio 1925 02 26 protokolas Nr. 5. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 27 – 28.
[456] Padėka. *Trimitas.* 1926, Nr. 1. p. 31.
[457] LŠS XX Klaipėdos rinktinės valdybos posėdžio 1926 01 26 protokolas Nr. 3. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 50.
[458] LŠS XX Klaipėdos rinktinės valdybos posėdžio 1926 09 14 protokolas Nr. 12. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 63.
[459] M.V. Nepaprastas įvykis Klaipėdos krašte. *Trimitas.* 1924, Nr. 212. p. 7 – 8.
[460] Šaulys Peteraitis karo teisme išteisintas. *Klaipėdos garsas.* 1926, Nr. 8. p. 58.
[461] LŠS XX Klaipėdos skyriaus valdybos posėdžio 1924 11 02 protokolas Nr. 13. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 18.

ginklai yra Krašto apsaugos ministerijos nuosavybė[462]. Klaipėdos krašto valdininkai duodami įsakymą, kuris buvo nukreiptas prieš Lietuvos valstybę, provokavo veiksmų imtis ne tik šaulius, bet ir ją pačią.

XX rinktinės (tuomet XX skyriaus) vadovybė reagavo žaibiškai. Būrio vadą iš karto perdavė Lietuvos kariuomenės 7-ajam pėstininkų pulkui, kad krašto policijos pareigūnai nespėtų jo suimti[463]. Šiame incidente taip pat buvo baimintasi dėl galimo tendencingo Klaipėdos krašto teismo sprendimo. Šįkart bylos svarstymas buvo pavestas kariuomenės teismui. Ja asmeniškai domėjosi tuometinis Krašto apsaugos ministras Teodoras Daukantas[464]. LŠS Centro valdyboje buvo sudaryta speciali komisija (S. Šilingas, P. Leonas, J. Vanagaitis, L. Vailionis), turėjusi rūpintis M. Peteraičio byla. Ja rūpinosi ir XX šaulių skyriaus vadovybė, organizavusi liudininkų vykimą į teismo posėdžius Kaune[465]. XX Klaipėdos šaulių skyriaus valdybos protokolų knygoje pavyko rasti užuominų apie atmestus paties M. Peteraičo prašymus dėl jo bylos nagrinėjimo. Tačiau ko buvo prašyta, neaišku[466].

Klaipėdos krašto vokiška spauda šį atvejį iškėlė kaip įrodymą, jog būtina šaulius nuginkluoti, nes jie esą pavojingi[467]. M. Peteraičio bylos svarstymas užtruko, Klaipėdos šaulių skyriaus valdyba ragino LŠS vadovybę, kad būtų kuo skubiau išnagrinėta ši byla[468]. Galutinis nuosprendis buvo pasklebtas 1926 metais – šaulių būrio vadas M. Peteraitis buvo išteisintas[469].

Įvykių, kai provokuojami šauliai buvo priversti panaudoti ginklą, pasitaikė ir vėliau. Buvo pareiškiami kaltinimai dėl neteisėto ginklo panaudojimo, vokiečių sužeidimų. Keltas klausimas ir dėl teismų kompetencijos (kas turėtų svarstyti: Klaipėdos krašto ar kariuomenės teismas). Siekiant išvengti tokių įvykių, krašto šauliai siūlė įtvirtinti nuostatą, jog konfliktų tarp šaulių ir vokiečių atvejus nagrinėtų kariuomenės teismas[470]. Šauliai reiškė teisėtą pasipiktinimą elgesiu krašto policininkų, kurie konfliktinėse situacijose palaikė vokiečių tautybės asmenis[471].

J. Bišofo ir M. Peteraičio atvejai atkreipė dėmesį į tris dalykus. Pirma, išaiškėjo, jog Klaipėdos krašto vokiečiai nepripažino šaulių teisių, kurios jiems buvo suteiktos pagal LŠS įstatymą. Būtent leidimas laikyti ginklus ir užtikrinti viešąjį saugumą. Antra, krašto šauliai buvo specialiai provokuojami aštresniems konfliktams, kompromituojant jų įvaizdį. Trečia, šie įvykiai

[462] Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas. *Vyriausybės žinios.* 1924, Nr. 166. p. 1.
[463] LŠS Centro valdybos posėdžio protokolas. 1924 10 31, Nr. 14. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 158, l. 86.
[464] LŠS Centro valdybos posėdžio protokolas. 1925 09 02, Nr. 7. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 158, l. 101.
[465] LŠS XX Klaipėdos skyriaus valdybos posėdžio 1926 02 17 protokolas Nr. 4. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 53.
[466] LŠS XX Klaipėdos skyriaus valdybos posėdžio 1925 04 09 protokolas Nr. 8. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 31.
[467] Kruvinasis atsitikimas Agluonuose. *Lietuvos keleivis.* 1924, Nr. 132. p. 1.
[468] LŠS XX Klaipėdos skyriaus valdybos posėdžio 1925 02 26 protokolas Nr. 5. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1814, l. 27 – 28.
[469] Šaulys Peteraitis karo teisme išteisintas. *Klaipėdos garsas.* 1926, Nr. 8. p. 58.
[470] LŠS XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadas Lietuvos kariuomenės teismo prokurorui. 1937 12 31, Nr. 5075. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 31.
[471] Jancevičiaus Juozo skundas Klaipėdos krašto komendantui. 1931 10 17. *LCVA*, f. 561, ap. 12, b. 1832. l. 62.

įrodo, kad Klaipėdos krašto vokiečiai nepripažino Lietuvos valstybės įstatymų viršenybės ir buvo linkę sabotuoti Lietuvos valdžią krašte.

6. Šaulių vaidmuo Klaipėdos krašto gynybos planuose

Pirmame LŠS įstatyme 1921 m. organizacijai buvo nustatytas tikslas „stiprinti ir didinti valstybės gynimo pajėgas“.[472]. Tokia formuluotė pasirinkta neatsitiktinai. LŠS susikūrė kovų dėl Lietuvos nepriklausomybės metu, kai po šaulių vėliava susivieniję asmenys stojo į kovą su bermontininkais ir lenkais. Net ir sustiprinus organizacijos karinę kryptį, jos veiklos pobūdis nepasikeitė. Kariuomenės vado div. gen. Stasio Raštikio žodžiais tariant: „Šaulių sąjunga, kaip iki šiol buvo, taip ir toliau lieka nepolitine ginkluota organizacija, kariuomenės talkininke, esanti netarpinėje kariuomenės vado valdžioje ir vadovaujama tikrosios karo tarnybos karininkų“[473].

Nepaisant LŠS įstatyminės bazės keitimo nuo organizacijos veiklos pradžios esminės veiklos nuostatos išliko tos pačios. Didžiosios dalies šaulių sutelktumas ir ideologinis pasirengimas leido pasiekti gerų rezultatų kultūrinėje, visuomeninėje ir sportinėje veikloje. Tačiau, pagrindinė šaulių pareiga buvo Tėvynės gynimas – jie tai puikiai suvokė. Krašto gynimo reikaluose ir kariškoje veikloje, trūko organizuotumo, drausmingumo ir pakankamo finansavimo, todėl šios veiklos rezultatai buvo gerokai menkesni. 1939 m. kovo mėnesį Klaipėdos krašto šauliai kaip ir Lietuvos kariuomenės daliniai buvo priversti atsitraukti iš Klaipėdos krašto, taip ir neįgyvendinę savo uždavinio.

6.1. Šaulių santykiai su kariuomene Klaipėdos krašte

Nors LŠS teko svarbi vieta krašto gynybos sistemoje, tačiau kariuomenės požiūris į organizaciją nebuvo vienareišmiškas. Viena iš priežasčių šaulių nepareigingumas ir drausmės stoka. Taip pat didelę įtaką turėjo skeptiškas karių požiūris į karinę šaulių veiklą. Dar vykstant kovoms dėl Nepriklausomybės atskiri kariuomenės daliniai piktinosi šaulių nedrausmingumu. Tokios problemos Šaulių sąjungoje buvo natūralios. Jeigu kariuomenėje pavykdavo to išvengti, dėl karinio muštro, tai šaulių daliniuose tokie metodai negalėjo būti naudingi. Tarnyba kariuomenėje buvo privaloma, tuo tarpu LŠS gretose – ne. Šauliai LŠS leisdavo savo laisvą laiką, neatlygintinai vykdydavo valdžios pavestas užduotis.

Santykiams tarp kariuomenės ir šaulių Klaipėdos krašte kenkė neatsakingas karininkų elgesys. 1928 m. Pagėgiuose minint Klaipėdos atvadavimo 5-ąsias metines konfliktą sukėlė plk. Egerto vadovaujami Lietuvos kariuomenės karininkai. Iškilmingo renginio metu jie juokėsi iš lietuvių kalbos ir valstybės, trukdė chorui dainuoti, pranešėjui kalbėti. Vienas iš pranešėjų buvo krašto lietuvių patriarchas M. Jankus. Didžiulio pasipiktinimo sulaukė plk. Egerto elgesys. Giedant tautos himną jis rėkavo. Šaulių būrio vadas Bruožaitis svečius įspėjo,

[472] Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas. *Vyriausybės žinios.* 1921, Nr. 70. p. 5
[473] XX Klaipėdos ŠR vado įsakymas.1939 02 02, Nr. 5. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1350, l. 36.

tačiau šie net nemanė liautis. Teko juos išprašyti iš renginio. Šis prašymas sukėlė didžiulį „stipriai išgėrusių“ karininkų pasipiktinimą. Šauliai nenorėdami kelti skandalo, iš kurio vokiečiai galėtų tyčiotis, sutiko atsiprašyti. Taip konfliktas į viešumą neiškilo, tačiau įskaudino klaipėdiškius[474]. Tokių konfliktų pasitaikydavo tik pirmajame Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetyje. Vėliau karininkų elgesys buvo stebimas atidžiau ir daug griežčiau. Vis dėl toks įvykis iliustruoja netinkamą kai kurių Lietuvos kariuomenės karininkų požiūrį ne tik į LŠS bet ir Lietuvą. Nepagarbos valstybingumui Klaipėdos krašte šauliai netoleruodavo (apie tai kalbėta penktoje darbo dalyje).

Po 1935 m. LŠS reformos organizacijos gretas papildė Lietuvos karininkai, kurie buvo įpratę prie griežtos tvarkos.Todėl kildavo nesusipratimų su šaulių būrių vadais, kurie ne visuomet sugebėdavo užtikrinti savo šaulių punktualų dalyvavimą renginiuose, mokymuose arba rikiuotės pratybose[475].

Santykius tarp šaulių ir kariuomenės stiprino pirmųjų organizuojamos specialios šventės: kariuomenės pagerbimo šventės jai grįžtant iš karinių manevrų ir naujokų išlydėjimas į kariuomenę. Šaulių būrių vadovybėms buvo įsakyta kiekviename miestelyje Lietuvos kariuomenės daliniams grįžtant iš manevrų į kareivines surengti visuomenės šventę – dalinti kariams gėles, išrikiuoti visą kaimo visuomenę, „džiaugtis mūsų kariuomene“. Pagal tą patį įsakymą nurodyta organizuoti kariuomenės naujokams skirtas šventes – į tarnybą juos išlydėti grojant orkestrui[476]. Iškilmingi sutikimai turėjo būti organizuojami paleidžiamiems į atsargą kariams [477].

Glaudūs ryšiai su Lietuvos kariuomene padėjo Klaipėdos krašto šauliams provokacijų atvejais. Jau minėtose J. Bišofo ir M. Peteraičio bylose nuo didesnių nemalonumų juos apsaugojo palanki Lietuvos kariuomenės teismo pozicija. Įvykus incidentams autonominiai Klaipėdos krašto teismai visuomet buvo linkę lietuvius, ypač šaulius, nuteisti. Todėl XX rinktinės vadovybė siekė, kad bet kokius incidentus su šauliais nagrinėtų kariuomenės teismas[478].

6.2. Šaulių panaudojimas krašto gynybos sistemoje

XX Klaipėdos šaulių rinktinei teko sudėtinga užduotis. Kartu su kariuomene ir pasienio policija jie turėjo užtikrinti sienų saugumą ir vidinės padėties stabilumą Klaipėdos krašte. Šauliams rūpesčių netrūko ir nevykstant kariniam konfliktui. 1927 m. buvo įvestas

[474] M. Jankaus pareiškimas. 1928 m. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 667, l. 63.
[475] XX Klaipėdos ŠR vado įsakymas. 1938 04 14, Nr. 19. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 219.
[476] XX Klaipėdos ŠR vado aplinkraštis būrių vadams. 1937 02 23, Nr. 1. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1813, l. 29.
[477] XX Klaipėdos ŠR vado paliepimas Nr. 2. 1938 04 06. *LCVA,* 561, ap. 23, b. 8, l. 66.
[478] XX Klaipėdos ŠR vado raštas Kariuomenės teismo prokurorui. 1937 12 31, Nr. 5075. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 31.

sustiprintas šaulių budėjimas dėl vykusių neramumų Tauragėje. Šauliams buvo įsakyta sekti vietinių komunistų ir vokiečių nacionalistų veikimą ir atidžiau stebėti judėjimą per sieną[479]. Situacija krašte buvo įtempa, dėl vokiečių provokacijų ir visuomenėje sklandančios nepatikimos informacijos. Šauliams tekdavo reaguoti į bet kokias su krašto saugumu susijusias žinias. LŠS nariams neatsitiktinai buvo skiriamos užduotys susijusios su valstybės saugumu. 1928 m. Vyriausiojo štabo viršininkas gen. Št. plk. P. Plechavičius pažymėjo, kad „Šauliai pajovaus atveju galės daug padėti mūsų krašto gynimo reikalu. Jie privalės atlikti svarbesnių tiltų, kelių, geležinkelio stočių, įvairių sandėlių apsaugą ir kitus specialius uždavinius“[480]. Šios pagrindinės kryptys ir funkcijos vėliau oficialiai buvo paskirtos šauliams. LŠS nariai be plačios kultūrinės-visuomeninės veiklos, privalėjo rengtis ginti Lietuvos valstybę. Lietuvos kariuomenės Generalinis štabas, siekdamas efektyviai išnaudoti šaulius karinių veiksmų metu, rengė krašto gynybos ir šaulių panaudojimo direktyvas.

Statistiškai Klaipėdos krašto šaulių pasirengimas atremti ginkluotą jėgą buvo įvertintas teigiamai. Klaipėdos krašto šauliai vertinti kaip reali jėga krašto užpuolimo atveju. Vertinant šaulių pasirengimą krašto gynybai labai svarbu šaulių ginkluotė. 1929 m. XX rinktinėje buvo 158 šautuvai, 145 revolveriai, neturėta nei vieno kulkosvaidžio[481]. Ginkluotės trūkumas buvo jaučiamas visoje LŠS. Į ginkluotės trūkumą XX šaulių rinktinėje Lietuvos kariuomenė ilgą laiką žiūrėjo „pro pirštus“. Vietoje šautuvų, buvo skiriami pvz., nudevėti balnai ir nereikalingi kardai[482]. Ginkluotės trūkumas XX šaulių rinktinėje buvo žinomas tiek LŠS, tiek ir Lietuvos kariuomenės vadovybėms. Kariuomenės vadovybė buvo linkusi ieškoti galimybių perduoti ginklų, tačiau abejota, ar atsiras šaulių galinčių jais naudotis[483]. Taigi kariuomenės vadovybė pakankamai skeptiškai vertino šaulių karinio pasirengimo lygį. Reikalui esant šauliai galėjo būti mobilizuoti ir pradėti vykdyti savo užduotis per 2–3 val. Apie tai šauliai turėjo būti įspėti asmeniškai[484].

Nuo 1934 m. Klaipėdos krašto šaulių vienetai buvo priskirti krašte dislokuotiems Lietuvos kariuomenės daliniams. Klaipėdos ir Šilutės apskrityse veikiantys šaulių būriai buvo pavesti Lietuvos kariuomenės 6-ajam Pilėnų kunigaikščio Margio pėstitininkų pulkui Klaipėdoje. Pagėgių apskrities šauliai priskirti 7-ajam Žemaičių kunigaikščio Butegeidžio

[479] XX Klaipėdos ŠR vado telefonograma. 1927 12 09. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 1, l. 44.
[480] Vyriausiojo štabo viršininko Gen. št. plk. P. Plechavičiaus raštas I, II, III karo apygardų vadams. Slaptai. 1928 04 02. *LCVA,* f. 929, ap. 3, b. 626, l. 1.
[481] XX rinktinės ginklų ir šaulių rikių gimusių iki 1897 m. imamai stovį žinios. 1929 m. *LCVA,* f. 929, ap. 3, b. 626, l. 201.
[482] Generalinio štabo valdybos viršininko raštas ginklavimo viršininkui. 1934 01 23. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 832, l.6.
[483] III pėstininkų divizijos operacijų skyriaus raštas Generalinio štabo valdybos III skyriaus viršininkui. 1932 10 30, Nr. 1277. *LCVA,* f. 511, ap. 1, b. 359. L. 6.
[484] XX Klaipėdos ŠR būrio apsaugos plano sudarymui reikalingos žinios. 1932 05 08. *LCVA,* f. 561, ap. 12, b. 1827, l. 28.

pėstininkų pulkui[485]. Pagal 1934 m. patvirtintą direktyvą karinio konflikto metu Klaipėdos krašto gynybai šaulių būriai kartu su pasienio policija turėjo organizuoti valstybės sienos, ypač Klaipėdos uosto apsaugą. Plane taip pat numatyti svarbūs objektai, kuriuos turėjo saugoti šauliai[486]. Įvykus nenumatytiems atvejams pvz., nutrūkus ryšiui su rinktinės štabu, šaulių būrių vadai privalėjo vykdyti paskirtas užduotis savarankiškai palaikydami ryšį su kaimyniniais šaulių būriais[487]. Pagal krašto gynybos direktyvą parengus šaulių panaudojimo planą, kiekvienam šaulių būriui buvo išduoti vokai su jiems paskirtomis užduotimis ir žemėlapiais, kuriuose buvo sužymėta visa reikalinga informacija (šifrai, būriui paskirta užduotis, žemėlapiai).

Po 1935 m. LŠS reformos, svarbūs pokyčiai įvyko organizacijos karinėje srityje. Reformos pakeitė visą krašto apsaugos sistemą. Jos matomos iš sudaromų gynybos planų. Iki tol gynybinių planų dalys, nustatančios šaulių vaidmenį, buvo rengiamos atmestinai. Nuo 1938 m. vyko intensyvus pasirengimas galimam krašto užpuolimui arba ginkluotiems neramumams Klaipėdos krašte. Rengti išsamūs planai, tikrinamas jų realus veikimas, keičiama ginkluotė, šaulių būriai tikrinami ir vertinami. Pagrindinis šaulių patikrinimo tikslas buvo įvertinti karinio pasirengimo lygį ir pasirengimą atlikti paskirtas karines užduotis. Daugelyje šaulių būrių konstatuota, kad yra netinkamai vykdoma mokymo programa. Priežasčių buvo keletas: per maža būrių sudėtis, didelis šaulių išsisklaidymas gyvenamoje vietovėje, per mažai laiko skiriama kariniams užsiėmimams ir tinkamų vadų, sugebančių išaiškinti mokymo programą, stoka[488].

1937 m. buvo parengtas ir patvirtintas III Pėstininkų divizijos šaulių panaudojimo planas. Jis numatė šaulių panaudojimą įvykus ginkluotam konfliktui. Tokiu atveju turėjo būti panaudoti visi nemobilizuoti, patikimi, „valstybiško nusistatymo“, tinkantys kovos veiksmams šauliai. Didžiausia problema įgyvendinant šį planą, nepakankamas šaulių, galinčių įvykdyti užduotis, XX Klaipėdos šaulių rinktinėje skaičius[489]. Į šaulių krašto gynybos atvejų grupes nebuvo įtraukiami mobilizuojamo amžiaus šauliai, kariuomenės rezerve esantys asmenys bei nemobilizuojamo amžiaus asmenys. Jie tokiu atveju pereidavo į Lietuvos kariuomenės dalinius (išskyrus nemobilizuojamo amžiaus asmenis). Tai žymiai sumažino šaulių pajėgumą krašto gynybos metu. Analogiška situacija buvo patvirtinta ir bendruose Lietuvos gynybiniuose planuose, panaudojant šaulius[490]. Plane buvo numatyta, jog pagal „karinę-operacinę“

[485] Generalinio štabo valdybos viršininkas III pėstininkų divizijos vadui ir LŠS viršininkui. 1934 05 28. *LCVA,* f. 929, ap. 3, b. 832, l. 22.
[486] Klaipėdos krašto saugumui laiduoti direktyva. 1934 01 30. *LCVA,* f. 929, ap. 3, b. 832, l. 9.
[487] Klaipėdos krašto XX Klaipėdos ŠR apsaugos ir veikimo plano Nr. 1 ištrauka. *LCVA,* f. 561, ap. 23, b. 11, l. 128.
[488] XX Klaipėdos ŠR Pagėgių šaulių kuopos vado raportas 7 pėstininkų pulko vadui. 1937 12 20, Nr. 250. *LCVA,* f. 511, ap. 12, b. 493, l. 164.
[489] III Pėstininkų divizijos šaulių panaudojimo planas. 1937 m. *LCVA,* f. 511, ap. 1, b. 451, l. 2.
[490] Vaičenonis, J. Šaulių sąjungos vaidmuo Lietuvos gynybiniuose planuose 1934 – 1939 metais. *Lietuvos šaulių sąjungai 80. Mokslinės konferencijos medžiaga.* Šiauliai, 1999. p. 29.

priklausomybę XX rinktinės Klaipėdos šaulių kuopa (sudaryta iš šaulių būrių esančių Klaipėdos apskrityje) prisikirta 6 pėstininkų pulkui, o Šilutės ir Pagėgių kuopos (šaulių būriai – Šilutės ir Pagėgių apskrityse) – 7 pėstininkų pulkui[491]. „Kariniam-operaciniam“ koordinavimui paskirti pėstininkų pulkai buvo atsakingi už šaulių vienetų karinį parengimą ir panaudojimą vykdant krašto saugumo operacijas.

1938 m. parengtas naujas šaulių panaudojimo planas – direktyva ŠADIR, kuri įsigaliojo nuo 1939 m. sausio 1 d.[492]. Klaipėdos krašto gynybos ir šaulių panaudojimo direktyvą yra nagrinėjęs istorikas V. Jokubauskas, kuris teigia, jog šauliai neatliko plane numatytų užduočių ir vertina juos kaip „nepatikimus“[493]. Direktyvoje ŠADIR buvo numatyta panaudoti ne tik XX Klaipėdos, bet ir kitas šaulių rinktines: III Telšių, IV Tauragės, VII Šiaulių, XI Raseinių, XIII Mažeikių, XV Kretingos ir XVIII Biržų. Pagal direktyvą šaulių būriai buvo priskirti kariuomenės dalims. Į kariuomenės valdžią šauliai galėjo patekti dviem atvejais. Pirma, skelbiant pavojų atskiru divizijos vado įsakymu (PABU). Antra, paskelbus mobilizaciją ar staiga puolant priešui[494].

Vykdant šią direktyvą turėjo būti panaudoti tik nemobilizuojamo amžiaus šauliai. Direktyvą parengęs III Pėstininkų divizijos vadas brg. gen. Z. Gerulaitis raporte kariuomenės vadui teigė, jog ŠADIR tik laikina direktyva. Tikrąjį gynybos planą buvo tikimasi nustatyti tik parengus XX rinktinės atskirą šaulių panaudojimo planą. Direktyvą planuota patikslinti 1939 m. pavasarį[495]. XX šaulių rinktinė vadovaudamasi direktyva parengė savo rinktinės šaulių veikimo planą. Jame buvo numatytos visos reikiamos procedūros ginkluoto užpuolimo atveju (šaulių sušaukimo tvarka, ginklų laikymo vietos, saugomi objektai ir kitos atliekamos užduotys, statistinės žinios). Tačiau, atsižvelgiant į plane numatytus uždavinius šauliams, trūko tinkamo aprūpinimo. Jiems trūko ne tik ginklų ar šaudmenų, bet ir jų dalių, rankinių granatų ir kitos amunicijos bei uniformų[496].

Prasidėjus reguliariems krašto šaulių mokymams pagal gynybos plane iškeltus uždavinius atsirado ir daugiau problemų. Skyrėsi ginkluotė: XX rinktinė naudojosi

---

[491] III Pėstininkų divizijos šaulių panaudojimo planas. 1937 m. *LCVA,* f. 511, ap. 1, b. 451, l. 3.
[492] Šauliams panaudoti direktyva ŠADIR. Slapta – asmeniška. 1938 10 03, Nr. 691. *LCVA,* f. 929, ap. 3, b. 1028, l. 12.
[493] Jokubauskas, V. Lietuvos kariuomenės parengti Klaipėdos krašto gynimo planai ir realybė 1939 metais. *Acta historica universitatis Klaipedensis XXI. Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: politiniai, ideologiniai, socialiniai ir kariniai aspektai.* Klaipėda, 2010. p. 94 – 95.
[494] Šauliams panaudoti direktyva ŠADIR. Slapta – asmeniška. 1938 10 03, Nr. 691. *LCVA,* f. 929, ap. 3, b. 1028, l. 12 – 21.
[495] III pėstininkų divizijos vado raportas Lietuvos kariuomenės vadui. 1938 10 12, Nr. 712. *LCVA,* f. 929, ap. 3, b. 928, l. 30.
[496] XX Klaipėdos ŠR šaulių panaudojimo planas. 1938 12 09. *LCVA,* f. 929, ap. 3, b. 1028. l. 91 – 93.

kulkosvaidžiais „Maksim“ (11 vnt.), o kariniuose planuose buvo nurodyta išduoti lengvuosius kulkosvaidžius „Brno“. Šauliai jais naudotis nebuvo apmokyti.

Mobilizacijos atveju nemaža dalis šaulių turėjo būti pakviesti į kariuomenę. Tai būtų apsunkinę pasirengimą gynybinio plano vykdymui, nes kai kuriuose būriuose buvo ypač didelis mobilizuojamų asmenų skaičius. 1938 m. XX Klaipėdos šaulių rinktinėje buvo 2925 šauliai. Iš jų rikiuotės šaulių buvo 1957, šaulių rėmėjų – 413, šaulių moterų – 548, garbės šaulių – 7. Mobilizacijos atveju šaulių pajėgos būtų žymiai sumažėjusios. 1338 šauliai buvo tarnavę kariuomenėje, taigi didesnė jų dalis buvo įtraukta į Lietuvos kariuomenės mobilizacinius sąrašus. Prie ŠADIR pateiktuose dokumentuose skirtuose direktyvos vykdymui iš XX rinktinės Klaipėdos apskrities kuopos numatyti 524 šauliai[497]. Šilutės apskrityje tokių šaulių buvo tik 99[498], dar mažiau – 94 šauliai numatyti panaudoti Pagėgių apskrityje[499]. Bendrai direktyvą ŠADIR (1938 m. duomenimis) galėjo vykdyti 717 šaulių. Pagal bendrą šaulių skaičių XX rinktinė buvo antroji pagal dydį visoje LŠS. Didesnė buvo tik I Kauno rinktinė, turėjusi net 5249 šaulius[500].

Trečia problema susijusi su ginklų laikymu. Ne visi daliniai turėjo saugias vietas ginklams laikyti. Ypatingai didelės problemos buvo kaimuose, nes ten nebuvo saugumo reikalavimus (ginklų laikymui) tinkamų šauliams arba kariuomenei priklausančių patalpų. Todėl reikėjo išspresti ginklų saugojimo vietos problemas. Išdavinėti ginklus šauliams laikyti juos namuose nebuvo geras sprendimas, nes dėl to kildavo įvairių nesusipratimų[501]. Nutarta šaulių ginklus laikyti pasienio policijos ir pašto įstaigų pastatuose.

Pagal direktyvą ŠADIR šauliams buvo iškelti tokie uždaviniai:

1. Suteikti pagalbą vykdant mobilizaciją;
2. Malšinti sukilimą;
3. Užtikrinti administracinių funkcijų vykdymą;
4. Apsaugoti paskirtus strateginius objektus;
5. Suteikti pagalbą reguliariajai kariuomenei.

Pagal direktyvą visi savarankiškai veikiantys šaulių būriai turėjo naudoti partizaninio karo taktiką. Remiantis šiuo reikalavimu buvo pertvarkytos mokymo programos[502].

[497] XX Klaipėdos ŠR Klaipėdos apskrities šaulių kuopos sudėties žinios. 1938 01 01. *LCVA,* f. 511, ap. 1, b. 493. l. 40.
[498] XX Klaipėdos ŠR Šilutės apskrities šaulių kuopos sudėties žinios. 1938 01 01. *LCVA,* f. 511, ap. 1, b. 493. l. 47.
[499] XX Klaipėdos ŠR Pagėgių apskrities šaulių kuopos sudėties žinios. 1938 05 01. *LCVA,* f511, ap. 1, b. 493. l. 83.
[500] XX Klaipėdos ŠR mobilizacinė sudėtis. 1938 m. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1331, l. 6.
[501] XX Klaipėdos ŠR vado raštas III pėstininkų divizijos štabo viršininkui. 1938 10 21, Nr. 939 sl. *LCVA,* f. 511, ap. 1, b. 493, l. 130.
[502] Šauliams panaudoti direktyva ŠADIR. Slapta – asmeniška. 1938 10 03, Nr. 691. *LCVA,* f. 929, ap. 3, b. 1028, l. 12 – 21.

Naujoje direktyvoje iškeltus uždavinius buvo sunku įgyvendinti. Pirma, ŠADIR parengimas ir vykdymas papildomų darbų pridėjo rinktinių vadams ir štabui. Antra, nebuvo išspręstas šaulių maitinimo problema. Preliminariais skaičiavimais kiekviena šaulių rinktinė maitinimui turėjo skirti po 50 tūkst. litų, o tokių lėšų jos neturėjo. Trečia, neišspręstas šaulių uniformų ir algų mokėjimo šauliams klausimas: „Jos *(algos – M. N)* nemokant (taip pat neduodant rūbų) šauliai teisingai jausis kariuomenės akivaizdoje nelygiai traktuojami, kaip ir skriaudžiami, juoba, kad jų vykdomi uždaviniai kartais butų gal atsakomingesni ir pavojingesni“[503]. Ketvirta, neišspręstas šaudmenų ir kitos amunicijos pristatymas savarankiškai veikiantiems šauliams. Penkta, pagal planą nustatyta ŠADIR vykdymo užduočių vokus laikyti centralizuotai, bet nepaskirtas didesnis pasiuntinių skaičius, kurie perduotų užduotis. Nesant asmenų, kurie operatyviai galėtų išdalinti užduotis, svarstyta galimybė decentralizuoti užduočių vokų laikymą[504].

Siekiant įgyvendinti direktyvą problemos buvo sprendžiamos, prioritetą teikiant XX Klaipėdos IV Tauragės šaulių rinktinėms. Kuo greičiau buvo stengiamasi apginkluoti šaulius. Vėliau apginkluotos turėjo būti visos kitos rinktinės, numatytos panaudoti direktyvoje ŠADIR[505]. XX Klaipėdos šaulių rinktinės apginklavimo problemą sprendė ne tik III pėstininkų divizija, bet ir LŠS štabas. 1939 m. XX rinktinei buvo numatyta skirti 47 488 šovinius šautuvams, 1966 šovinius lengviesiems kulkosvaidžiams, 2220 šovinius pistoletams. Daugiau amunicijos buvo skirta tik I Kauno šaulių rinktinei[506]. Sprendžiant krašto šaulių uniformų problemą vyriausybė skyrė 700 uniformų, nes anot, XX rinktinės vado plk. J. Andrašiūno, „ginkluoti civiliai kariai darė labai blogą įspūdį“[507].

1939 m. Klaipėdos kraštą perdavus Vokietijai, direktyva ŠADIR nebuvo įgyvendinta. Ne tik šio, bet ir kitų Klaipėdos krašto gynybinių planų rengimas rodė du dalykus. Pirma, buvo tikimasi Vokietijos agresijos arba vokiečių sukilimo krašte. Antra, šauliai buvo vertinami kaip reali karinė jėga Klaipėdos krašte. Jiems buvo skirtos labai svarbios ir atsakingos užduotys. Šauliai buvo atsakingi už stabilaus krašto gyvenimo išsaugojimą ir svarbių objektų apsaugą. Tačiau svarbiausia, kad šauliai turėjo iš krašto pasitraukti paskutinieji arba priešintis priešo užnugaryje naudojant partizaninio karo taktiką.

---

[503] III pėstininkų divizijos vado raportas Lietuvos kariuomenės vadui. 1938 10 12, Nr. 712. *LCVA,* f. 929, ap. 3, b. 928, l. 30.
[504] III pėstininkų divizijos vado raportas Lietuvos kariuomenės vadui. 1938 10 12, Nr. 712. *LCVA,* f. 929, ap. 3, b. 928, l. 30.
[505] III pėstininkų divizijos štabo 1 skyriaus raštas kariuomenės štabo viršininkui. 1938 12 29, Nr. 859. *LCVA,* f. 929, ap. 9, b. 235, l. 22.
[506] Šaulių sąjungos rinktinėms šaudmenų ir spogstamosios medžiagos 1939 m. paskirstymo lentelė. *LCVA,* f. 929, ap. 9, b. 235, l. 6.
[507] Klaipėdos krašto komendanto raportas III pėstininkų divizijos vadui. 1939 04 05, Nr. 268 sl. *LCVA,* f. 929, ap. 9, b. 236, l. 17.

6.3. Šaulių veiklos Klaipėdos krašte vertinimas 1939 m. kovą

Karo padėties atšaukimas 1938 m. lapkričio 1 d. padarė didelį „įspūdį“ Klaipėdos krašto gyventojams. Anot istorikės A. L. Arbušauskaitės, visi džiaugėsi ne Lietuva, bet Vokietija, kurį privertė panaikinti karo padėtį[508]. Padėtis ne tik krašte, bet ir visoje Lietuvoje pasunkėjo. Lietuva aiškiai juto Vokietijos spaudimą. XX rinktinės šauliams buvo įsakyta laikytis drausmingai ir nesiimti jokių priemonių „nors mums, kaip šauliams ir atrodytų, kad reikia tam tikrus išsišokėlius sudrausminti“[509]. Nepaisant sklandžiusios įtampos Klaipėdos mieste, tolimesnėse vietovėse Pagėgiuose, Šilutėje ir kitur įtampos beveik nebuvo jaučiama. Vienur kitur pasigirsdavo gandų, kad „šauliai greitai bus nuginkluoti“[510].

Situacija įtemptesne tapo 1939 m. kovo mėnesį, kai pasigirdo kalbų apie galimą krašto perdavimą Vokietijai. 1939 m. kovo 22 d., dar iki sutarties tarp Lietuvos ir Vokietijos pasirašymo, Klaipėdos krašte jau savivaliavo vokiečių smogikai. Lietuvos valstybinėms institucijoms, kurios čia kūrėsi nuo 1923 m., tuomet teko sukti galvą, kaip kuo skubiau išsikelti į Didžiąją Lietuvą.

Raminti karius ir visuomenę, praradus Klaipėdos kraštą, ėmėsi tuo metu įtin populiarus kariuomenės vadas div. gen. S. Raštikis. Jis, anot A. L. Arbušauskaitės, siekė nuraminti įsiaudrinusią visuomenę teigdamas: „Mes neabejojame dėl nepriklausomybės ir nebijome viešai ir atvirai pasakyti, kad jei pavojus liestų dabartines mūsų žemes, o tuo pačiu ir mūsų Tėvynės nepriklausomybę, tai mes jų be kovos jokiu būdu neatiduosime“[511].

Istoriografijoje Klaipėdos krašto praradimo ir Lietuvos įstaigų bei lietuvių evakuacija iš jo yra sulaukusi nemažai tyrinėtojų dėmesio. V. Vareikis ir V. Jokubauskas savo straipsniuose teigia, jog 1939 m. Vokietijos ultimatumo akivaizdoje šauliai buvo įvardinti kaip „nepatikimi“, todėl buvo nuginkluoti. Jų manymu taip atsitiko todėl, kad į Klaipėdos kraštą atsikėlė ne patys patriotiškiausi lietuvių kultūros skleidėjai[512]. Darydamas tokią išvadą istorikas V. Jokubauskas klaidingai interpretuoja Lietuvos kariuomenės 6 pėstininkų pulko vado gen št. plk. A. Breimelio raportą III pėstininkų divizijos vadui. Po Klaipėdos krašto praradimo plk. Breimelis XX šaulių vaidmenį apibūdino taip: „XX šaulių rinktinė buvo laikoma kaip reali pajėga KLAIPĖDOS krašte. Reikalui esant, jai buvo numatyti operatyviniai uždaviniai saugoti Centro valdžios įstaigas. Pasitikėti kaipo realia pajėga, šiuo kritišku momentu, pasirodė didžiulė

[508] Arbušauskaitė, A. L. *Anšliusas ir Klaipėdos krašto gyventojai (1939 – 1944).* Klaipėda, 2010. p. 21.
[509] XX Klaipėdos ŠR vado įsakymas. 1938 11 25, Nr. 65. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 283.
[510] XX Klaipėdos ŠR Tarybos posėdžio protokolas. 1938 11 14, Nr. 6. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 180.
[511] Arbušauskaitė, A. L. *Anšliusas ir Klaipėdos krašto gyventojai (1939 – 1944).* Klaipėda, 2010. p. 53.
[512] Jokubauskas, V. Lietuvos šaulių sąjungos veikla Klaipėdos krašte 4 –ajame XX a. dešimtmetyje: struktūra, uždaviniai ir realybė. *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis. Mokslinių straipsnių rinkinys.* Kaunas, 2009. p. 111.

klaida. Šaulius prisėjo nuginkluoti iš III. 21 į 22 d. naktį.“[513]. Naudojantis tik šiuo šaltiniu istoriko padaryta išvada, atrodo, pagrįsta. Tačiau, nuodugnesnė šaltinių analizė leidžia šia išvada suabejoti.

Nustatyti Klaipėdos krašto šaulių pozicijas ir jų požiūrį į valstybingumą krašto perdavimo metu galima analizuojant tris dokumentus. Pirmas, jau minėtas Lietuvos kariuomenės 6 pėstininkų pulko vado gen. št. plk. Breimelio raportas III pėstininkų divizijos vadui. Jame kritiškai atsiliepta apie šaulius Klaipėdos krašto perdavimo vokiečiams metu. Raporte iškeliamas šaulių, kaip „nepatikimųjų“ įvaizdis. Antras XX Klaipėdos šaulių rinktinės vado ir krašto komendanto gen. št. plk. J. Andrašiūno raportas tam pačiam adresatui. Šiame raporte priekaištų šauliams ar užuominų apie nepatikimumą nėra užrašyta. Trečias III pėstininkų divizijos vado div. gen. M. Rėklaičio raportas (parengtas remiantis anksteniais dviem) kariuomenės vadui. Divizijos vadas savo raporte taip pat nesinaudoja plk. Breimelio iškeltu „nepatikimųjų“ šaulių įvaizdžiu. Visuose trijuose raportuose aiškinami tie patys įvykiai, tačiau nuomonės kaip matome išsiskiria, ypač plk. A. Breimelio nuomonė. Tikriausiai todėl istoriografijoje įsitvirtino Klaipėdos krašto šaulių kaip „nepatikimųjų“ įvaizdis. Tokia Klaipėdos krašto šaulių definicija yra kontraversiška: nuo krašto „atvaduotojų“ 1923 m. iki „nepatikimųjų“ 1939 m. Pamėginsime, remiantis išvardintais šaltiniais ir istoriografijoje ankščiau pateikta medžiaga, išanalizuoti šį šaulių veiklos Klaipėdos krašte vertinimą.

1939 m. kovo 20 d. įvyko Klaipėdos krašto šaulių ir kariuomenės dalinių vadų pasitarimas. Jame be XX rinktinės vado plk. J. Andrašiūno dalyvavo plk. Breimelis ir plk. Urbšas. Jame dalyviai tikėjosi, jog Lietuvos vyriausybė duos įsakymą priešintis ginklu, todėl rinktinės vado įsakymu šaulių būrių vadams įsakyta šaulius laikyti nuolatinėje parengtyje[514]. Tai rodo, jog krašto kariniai atstovai iki tol dar nebuvo gavę jokių žinių iš vyriausybės apie nesipriešinimą ir ruošėsi vykdyti iki tol parengtus krašto gynybos planus. Raporte neužfiksuota, jog būtų nepasitikima šauliais. Tačiau III pėstininkų divizijos vado raporte yra pateikiami kiti faktai. Div. gen. M. Rėklaitis rašo, kad jau kovo 17 d. Klaipėdos įgulai buvo duotas įsakymas dėl mobilizacinio ir kito nereikalingo turto pervežimo į Kretingą bei Plungę. Turto evakuacija buvo pradėta vykdyti kovo 20 d.[515]. Lietuvos vyriausybė ketino priešintis Vokietijos ultimatumui, tačiau vyriausybės pozicija pasikeitė kovo 21 d. Vyriausybės posėdyje galimybė priešintis buvo

[513] 6 pėstininkų pulko Kunigaikščio Margio pulko vado raportas III pėstininkų divizijos vadui. 1939 04 03, Nr. 424. *LCVA,* f. 929, ap. 9, b. 236, l. 14.
[514] Klaipėdos krašto komendanto raportas III pėstininkų divizijos vadui. 1939 04 05, Nr. 268 sl. *LCVA,* f. 929, ap. 9, b. 236, l. 17.
[515] III pėstininkų divizijos vado raportas kariuomenės vadui. 1939 04 14, Nr. 253. *LCVA,* f. 929, ap. 9, b. 236, l. 11.

kategoriškai atmesta. Nesipriešinti nusprendė ir Krašto apsaugos ministras brg. gen. K. Musteikis ir kariuomenės vadas div. gen. S. Raštikis[516].

Įsakymas šauliams buvo pakeistas kovo 22 d. rytą, kai buvo gauta informacija, jog vyriausybė nusprendė nesipriešinti. XX rinktinės vadas priminė šauliams, kad jokių veiksmų nepradėtų be jo asmeniško įsakymo. Tą pačią dieną buvo gautas įsakymas evakuotis iš krašto į Didžiąją Lietuvą. Todėl XX rinktinės vadas surinko šaulių turimus ginklus ir su krašto policijos palyda juos pervežė į 6-ąjį pėstininkų pulką[517]. Ginklai iš šaulių buvo surinkti ne dėl „nepatikimumo“, kaip savo raporte mini plk. Breimelis, ir tvirtina V. Jokubauskas, bet todėl, kad jie būtų išvešti iš Klaipėdos krašto ir neatitektų vokiečiams. Vokiečiai stengėsi perimti šaulių turimą ginkluotę. Tą patvirtina Lietuvos centriniame valstybės archyve rasti dokumentai. Kovo 22 d. apie 12 val. į krašto komendantūrą atvyko krašto policijos komisaras su 6 SA vyrais ir pareikalavo išduoti ginklus. Tačiau tuo metu jie jau buvo sukrauti į vagonus (parengti pervežti į Didžiąją Lietuvą) ir vokiečiams neatiteko[518]. Tokios nuomonės šalininke galima įvardinti L. A. Arbušauskaitę, kuri Klaipėdos krašto šaulių neįvardino kaip „nepatikimų“[519]. Remiantis plk. J. Andrašiūno ir div. gen. M. Rėklaičio raportais galime teigti, jog „griūna“ plk. Breimelio kaltinimai mesti krašto šauliams, kad jie „neįvykdė savo užduoties saugoti centro valdžios įstaigas“[520]. Div. gen. M. Rėklaitis nuogąstavo, kad paėmus iš šaulių ginklus evakuavimui, šaulių nebebuvo galima panaudoti centro įstaigų apsaugai, o kariuomenės daliniai nebuvo panaudoti, nes buvo negausūs[521]. Remiantis šiais duomenimis šaulių kaip „nepatikimųjų“ įvaizdis yra paneigiamas.

Šauliai nuginkluoti dėl dviejų priežasčių. Pirmoji, siekis, kad ginklai nepatektų į vokiečių rankas, juos išvežant į Didžiąją Lietuvą. Antroji, siekis apsisaugoti nuo galimo šaulių savavališko priešinimosi vokiečiams. Tą patvirtina XX rinktinės vado ir krašto komendanto pakartotinis įsakymas, nurodantis be asmeniško jo įsakymo nesipriešinti ir nesiimti jokių veiksmų. Tokius šaulių veiksmus numatė ir III pėstininkų divizijos vadas, davęs įsakymą XX rinktinės vadui, kad šauliai vengtų ginkluotojo susirėmimo su vokiečiais[522].

---

[516] Jokubauskas, V. Lietuvos šaulių sąjungos veikla Klaipėdos krašte 4 –ajame XX a. dešimtmetyje: struktūra, uždaviniai ir realybė. *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis. Mokslinių straipsnių rinkinys.* Kaunas, 2009. p. 113.
[517] Klaipėdos krašto komendanto raportas III pėstininkų divizijos vadui. 1939 04 05, Nr. 268 sl. *LCVA,* f. 929, ap. 9, b. 236, l. 17.
[518] Klaipėdos krašto komendanto raportas III pėstininkų divizijos vadui. 1939 04 05, Nr. 268 sl. *LCVA,* f. 929, ap. 9, b. 236, l. 17.
[519] Arbušauskaitė, L. A. *Anšliusas ir Klaipėdos krašto gyventojai (1939 – 1944).* Klaipėda, 2010, p. 63 – 64.
[520] 6 pėstininkų pulko vado raportas III pėstininkų divizijos vadui. 1939 04 03, Nr. 424. *LCVA,* f. 929, ap. 9, b. 236, l.14.
[521] III pėstininkų divizijos vado raportas kariuomenės vadui. 1939 04 14, Nr. 253. *LCVA,* f. 929, ap. 9, b. 236, l. 11.
[522] III pėstininkų divizijos vado raportas kariuomenės vadui. 1939 04 14, Nr. 253. *LCVA,* f. 929, ap. 9, b. 236, l. 11.

Vis dėl to materialinių nuostolių šauliams išvengti nepavyko. Kovo 22 d. į Klaipėdos kraštą XX rinktinei buvo atsiųsta iš LŠS štabo karinis krovinys, kurio nepaisant pastangų, išsiųsti atgal nepavyko. Pasibaigus evakuacijai vokiečių radijas Klaipėdos krašte paskelbė, kad iš XX šaulių rinktinės štabo pavyko perimti 400 šautuvų, 20 kg sprogstamosios medžiagos. Tai buvo propogandiniais tikslais sugalvota dezinformacija, nes, anot XX rinktinės vado, štabe buvo laikoma tik apie 40 šautuvų, 1 granata ir šiek tiek piroksilino[523] – mokymo tikslais. Visa tai buvo perduota pulkui ir išgabenta iš krašto[524]. Ne visi šaulių ginklai buvo išvežti, nes šauliams iš kurių nebuvo įmanoma jų greitai paimti buvo įsakyta juos paslėpti[525]. Nepavyko rasti dokumentų, kuriuose būtų užfiksuotas neišvežtų ginklų skaičius.

Istorikas V. Jokubauskas, pagrįsdamas savo išvadą dėl Klaipėdos krašto šaulių „nepatikimumo“, kartu remiasi buvusio Klaipėdos krašto gubernatūros tarnautojo Vlado Bakūno (priklausė LŠS XX Klaipėdos šaulių rinktinei) prisiminimais, kuriuose jis aprašo įvykius po Klaipėdos krašto perdavimo Vokietijai. V. Bakūnas mini, jog praradus Klaipėdos kraštą gestapas suiminėjo aktyvesnius klaipėdiškių ir didlietuvių veikėjus. V. Bakūnas taip prisiminė įvykius: „3 ar 5 pusiau karinio naudojimo atviri automobiliai, prie jų stovi po du gestapininkus ir po kelis civilius, sakyčiau, ūkininkus, dėvinčius sermėgomis. Tų „sermėgių“ tarpe atpažinau buvusį Vanagų šaulių būrio vadą Pėteraitį <...> Kitas „sermėgius“ – Klimkaitis, buvęs šaulių būrio pirmininkas“[526]. V. Jokubauskas remdamasis šia atsiminimų dalimi, pagrindžia mintį apie šaulių „nepatikimumą“[527]. Tačiau prisiminimų autorius, tiesiogiai neteigia – jog jo įvardinti šauliai buvo vokiečių parankiniai. Vertinant bendrame prisiminimų kontekste, jie galėjo būti sulaikytais asmenimis. Be abejo V. Bakūno nuomonė šiuo klausimu išlieka neaiški. Vis dėl to, net jeigu minimi šauliai ir buvo vokiečių bendrininkai po krašto praradimo, tai dar nereiškia, kad visi XX rinktinės šauliaibuvo „nepatikimi“.

XX rinktinės šaulių evakuacija vyko chaotiškai, kaip ir kariuomenės bei visų lietuviškų įstaigų. Vokiečių valdininkai siekė neišleisti iš krašto turto, todėl kilo ne vienas konfliktas. Chaotišką šaulių pasitraukimą iš krašto sąlygojo ir organizacijos specifika. Šauliai pasitraukė savo nuožiūra. Dalis jų galėjo likti Klaipėdos krašte, ką padarė didžioji dalis klaipėdiškių šaulių, pvz. (Jurgis Brūvelaitis). Pagal išlikusius archyvinius duomenis šauliai iš

[523] Piroksilinas – sprogstamoji medžiaga, vienas iš celiuliozės nitratų. *Tarptautinių žodžių žodynas.* Vilnius, 1985. p. 381.
[524] Klaipėdos krašto komendanto raportas III pėstininkų divizijos vadui. 1939 04 05, Nr. 268 sl. *LCVA,* f. 929, ap. 9, b. 236, l. 17.
[525] III pėstininkų divizijos vado raportas kariuomenės vadui. 1939 04 14, Nr. 253. *LCVA,* f. 929, ap. 9, b. 236, l. 12.
[526] Bakūnas, V. Fašistinė letena virš Klaipėdos. *Kardas.* 1995, Nr. 1 – 2. p. 34 – 35.
[527] Jokubauskas, V. Lietuvos šaulių sąjungos veikla Klaipėdos krašte 4 –ajame XX a. dešimtmetyje: struktūra, uždaviniai ir realybė. *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis. Mokslinių straipsnių rinkinys.* Kaunas, 2009. p. 115.

krašto pasitraukė į artimiausius miestus Kretingą, Plungę ir Palangą. Pasitraukusieji tapo problema ne tik LŠS, bet ir valstybei. Pasitraukusiems iš Klaipėdos krašto šauliams ir jų šeimos nariams buvo išduoti nemokami bilietai grįžti į savo anksčiau gyventas vietas[528]. Krašto šaulių padėtis ir pagalba jiems aptarta trečioje darbo dalyje. XX rinktinės vadas plk. J. Andrašiūnas Klaipėdos kraštą paliko kartu su 6 pėstininku pulku kovo 23 d. Kretingoje šauliams buvo paskirtas maitinimas ir patalpos. Atsakingu atvykstančių į Kretingą šaulių viršininku buvo paskirtas ats. ltn. Bikinas. Kovo 30 d. Kretingoje buvo apsistoję 196 šauliai[529]. Tuo tarpu rinktinės vadas pasitraukė į Šiaulius, kur buvo įkurtas laikinas XX šaulių rinktinės štabas[530]. Į štabą Šiauliuose buvo perduotos visos šaulių būrių vėliavos[531], tad šio šaulių simbolio, kaip ir ginklų, vokiečiams perimti nepavyko.

Tiksli data, kada buvo išformuota XX šaulių rinktinė, autoriui kol kas yra nežinoma. 1939 m. liepos mėnesį štabas dar vykdė veiklą Šiauliuose, nors paskutinis rinktinės vadas postą paliko 1939 m. balandžio 11 d. Laikinai eiti rinktinės vado pareigas buvo paliktas komendantūros raštvedys kpt. Koškulis[532]. Faktiškai XX Klaipėdos šaulių rinktinė savo veiklą baigė 1939 m. kovo mėn. perdavus Klaipėdos kraštą Vokietijai. Dalis šaulių (klaipėdiškių) liko Klaipėdos krašte, o asmenys, atvykę iš Didžiosios Lietuvos, grįžo į savo gimtąsias vietas ir buvo pervesti į kitas šaulių rinktines.

[528] LŠS vado raportas kariuomenės vadui. 1939 03 24, Nr. 5912. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1314, l. 166.
[529] XX Klaipėdos ŠR apsistojusių Kretingoje šaulių sąrašas. 1939 03 30. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1350, l. 52 – 59.
[530] Klaipėdos krašto komendanto raportas III pėstininkų divizijos vadui. 1939 04 05, Nr. 268 sl. *LCVA,* f. 929, ap. 9, b. 236, l. 17 – 18.
[531] XX Klaipėdos ŠR štabo raštas LŠS štabo viršininkui. 1939 04 04, Nr. 1389. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1350, l. 16 – 17.
[532] XX Klaipėdos ŠR vado raportas LŠS vadui. 1939 04 11. *LCVA,* f. 561, ap. 2, b. 1350, l. 18.

IŠVADOS

1. Atlikus Klaipėdos krašto šaulių genezę, pasitvirtino iškelta mintis, jog Lietuvos šaulių sąjungos veiklos pradžios data Klaipėdos krašte nėra aiški. Įvykių amžininkai (A. Marcinkevičius-Mantautas, V. Šiaulinskis) skirtingai nurodo pirmuosius šaulių žingsnius Klaipėdos krašte. Istoriografijos ir šaltinių analizė leidžia daryti prielaidą, jog turime dvi datas: *de facto* ir *de jure*. *De facto* veiklos pradžią galime laikyti 1921 m., kai buvo įkurta slapta šaulių V grupė. *De jure* šauliai veiklą Klaipėdos krašte pradėjo 1923 m. kovo 18 d., suformavus Klaipėdos skyrių. Taip pat tyrimas parodė, jog Klaipėdos krašto šauliai nuo de facto veiklos pradžios veikė neoficialiai. Vieša LŠS veikla krašte prasidėjo nuo Klaipėdos sukilimo operacijos. Šauliai joje atliko svarbų vaidmenį, maskuodami Lietuvos vyriausybės dalyvavimą ir operacijai suteikdami sukilimo pobūdį. Klaipėdos prijungimo prie Didžiosios Lietuvos diena – sausio 15 d. tapo svarbia ne tik Klaipėdos krašto šaulių, bet ir visos LŠS tapatybės dalimi. Ši data atsispindėjo XX šaulių rinktinės veikloje (organizuojami kasmetiniai minėjimai, publikuojami straipsniai spaudoje, įamžinami sukilimo dalyvių vardai).

2. Nuo 1923 m. Klaipėdos krašte šaulišką veiklą vykdė tik XX šaulių skyrius (nuo 1926 m. rinktinė). 1936 m. įvykdyta reforma, XX rinktinė buvo pertvarkyta, dalis narių buvo perkelti į naujai formuojamą XXII Geležinkeliečių rinktinę. Reforma buvo sutikta priešiškai, motyvuojant lietuviškų pajėgų skaidymu Klaipėdos krašte.

Struktūroje svarbią vietą užėmė vadas. Tai buvo matoma visuose lygmenyse: nuo šaulių būrio iki sąjungos. Šaulių veiklos pradžioje visa valdžia buvo sutelkta klaipėdiškių rankose (Rinktinės vadas J. Brūvelaitis, valdybos pirmininkas J. Lėbartas arba J. Vanagaitis). Po 1935 m. LŠS pertvarkos (įvestas vadizmo principas ir tiesioginis pavaldumas kariuomenės vadui) valdžią perėmė Klaipėdos apskrities karo komendantas. Jis užėmė ne tik rinktinės vado, bet ir tarybos pirmininko postus. Nuo šios reformos mažėja klaipėdiškių įtaka rinktinės valdyme, tačiau jie neprarado savo, kaip ideologinių vedlių, vaidmens.

Esminis Klaipėdos krašto šaulių struktūrinis skirtumas buvo jūros šaulių būrio veikla. Ji buvo pradėta vykdyti ne tik dėl geografinės lokacijos, bet taip buvo siekta prisidėti prie laivyno lietuvinimo.

3. Klaipėdos krašto šauliai atitiko visus funkcionaliai vietos bendruomenei keliamus kriterijus. Apibrėžtoje teritorijoje veikiantys šauliai sukūrė formalią bendruomenę, kuri turėjo tik jai vienai būdingas funkcijas: lietuvybės sklaida ir puoselėjimas, kultūrinės ir sportinės veiklos plėtotė, karinių krašto pajėgų stiprinimas ir pasirengimas ginklu priešintis kraštą užpuolusiems priešams. Vertinant šaulius kaip bendruomenę didžiausi skirtumai tarp jos narių matomi atsižvelgiant į jų gimimo vietą.

4. Klaipėdos krašto šaulių kultūrinė – visuomeninė ir sportinė veikla pasižymėjo bendromis tendencijomis, kurios vyravo LŠS. Šauliai, vykdydami šio pobūdžio veiklą, stiprino savo vaidmenį krašto gyventojų, ypač lietuvių tarpe. Jų organizuojamos šventės ant Rambyno kalno vienijo krašte gyvenančius lietuvius. Sportinė veikla Klaipėdos šaulių tarpe ilgą laiką vegetavo. Jos suaktyvėjimas pastebimas tik 4-to dešimtmečio viduryje, po LŠS reformos. Po jos į narių gretas įsiliejo daugiau jaunesnių asmenų, kurie save realizavo ne tik karinėje, bet ir sportinėje veikloje.

5. Atlikus tyrimą, galima konstatuoti, kad Klaipėdos krašto šauliams paskirtas uždavinys – skleisti ir populiarinti lietuvybę – buvo ne primestas valstybinių institucijų, bet šauliai tai darė savo noru. LŠS krašte tapo pagrindine palaikančia ir skleidžiančia lietuvybę organizacija. Šauliai organizuodavo renginius, kuriais kryptingai buvo puoselėjama lietuvybė ne tik klaipėdiškių, bet visų Klaipėdos krašto gyventojų tarpe. Šauliai skatino lietuvių kalbos vartojimą Klaipėdos krašte, ragino gyventojus švęsti valstybines šventes, prižiūrėjo valdininkų ir tarnautojų „tautinį-valstybinį“ nusistatymą.

1923 – 1939 m. Klaipėdos krašte gyvenusios lietuvių ir vokiečių tautinės grupės nuolatos konkuravo tarpusavyje. Tarpusavio santykiuose netrūko provokacijų. Didžiausio rezonanso susilaukė J. Bišofo ir M. Peteraičio atvejai, kurie parodė, jog šaulius stengtasi kompromituoti, provokuojant juos naudoti ginklus.

6. Tyrimo metu buvo paneigtas istoriografijoje įsitvirtinęs požiūris (V. Jokubausko tyrinėjimai) į krašto šaulius kaip nepatikimą Lietuvos valstybei elementą 1939 m. kovo mėn. Klaipėdos krašto šaulių, kaip nepatikimųjų, vertinimas atsirado dėl netikslaus Lietuvos kariuomenės 6 pėstininkų pulko vado plk. A. Breimelio raporto III pėstininkų divizijos vadui brg. M. Rėklaičiui bei neišsamios archyvinių dokumentų analizės.

1938 m. Lietuvoje panaikinus karo padėtį šauliai, iki tol aktyviai skleidę lietuvybę, turėjo atsitraukti, kad neįvyktų konfliktai su vokiečiais. Krašto šauliai, kurie buvo įvardijami kaip reali ginkluota jėga, jei Klaipėdos kraštas būtų užpultas, buvo stabdomi, nes jiems buvo duodami įsakymai laikytis ramiai ir nesipriešinti be atskiro rinktinės vado nurodymo. Šauliai nepritarė Lietuvos vyriausybės pozicijai priimti Vokietijos ultimatumą ir ketino organizuoti pasipriešinimą bei veikti pagal iki tol egzistavusią direktyvą ŠADIR. Tačiau šauliai Lietuvos kariuomenės vadovybės įsakymu buvo nuginkluoti, baiminantis, kad jų ginklai neatitektų vokiečiams. Šauliams buvo užkirstas kelias atlikti paskirtus uždavinius.

Šaltinių ir literatūros sąrašas

1. ŠALTINIAI

Lietuvos centrinis valstybės archyvas

F. 383. Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos fondas.

Ap. 7. B. 378.

F. 511. III Pėstininkų divizija

Ap. 1. B. 359, 451, 493.

F. 523. Klaipėdos krašto 1-asis savanorių pulkas

Ap. 1. B. 10.

F. 561. Šaulių sąjunga

Ap. 2. B. 158, 346, 548, 569, 613, 648, 667, 684, 754, 760, 788, 817, 911, 1027, 1046, 1203, 1250, 1301, 1331, 1337, 1350, 1394.

Ap. 12. B. 124, 493, 1203, 1301, 1350, 1701, 1715, 1717, 1728, 1730, 1736, 1738, 1742, 1745, 1747, 1757, 1759, 1769, 1771, 1772, 1774, 1778, 1786, 1792, 1798, 1811, 1813, 1814, 1817, 1819, 1821, 1822, 1824, 1828, 1832, 1836, 1837, 1824, 8285, 8286, 8287, 8316.

Ap. 18. B. 59.

Ap. 23. B. 1, 2, 5, 8, 11, 12, 13, 15.

F. 636. Aleksandras Mantautas (Marcinkevičius)

Ap. 1. B. 5.

F. 929. Kariuomenės štabas

Ap. 3. B. 235, 236, 423, 460, 626, 832, 928, 1028.

Ap. 9. B. 236.

F. 1501. Klaipėdos krašto komendantūra

Ap. 1. B. 255.

Publikuoti dokumentai ir statistiniai leidiniai

1. *Intrukcija Milicijos tarnautojams.* Kaunas, 1925.
2. *Lietuvos statistikos metraštis. 1938 m.* Kaunas, 1939.
3. Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas. *Vyriausybės žinios.* 1921, Nr. 70.
4. Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas. *Vyriausybės žinios.* 1924, Nr. 166.
5. *LŠS Vidaus tvarkos statutas.* Kaunas, 1925.
6. Šaulių sąjungos įstatymas. *Vyriausybės žinios.* 1935, Nr. 490.
7. *Vidaus reikalų ministerijos pasienio policijos instrukcijos*. Kaunas, 1924.

Atsiminimai

1. Anysas, M. *Kova dėl Klaipėdos. Atsiminimai 1927-1939.* Čikaga, 1978.
2. Krėvė, V. *Bolševikų invazija ir liaudies vyriausybė.* Vilnius, 1992.
3. *Nepriklausomai Lietuvai.* Red. Petrušaitis, P. Čikaga, 1965.
4. *Vladas Putvinskis – Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai.* Antroji laida. Vyr. Redaktorius Marcinkevičius-Mantautas, A. Čikaga, 1973.
5. Liormonas, R. Atsiminimai apie Klaipėdos kraštą. *Lietuvos pajūris.* 1971, Nr. 2 – 3. p. 3.

Periodinė spauda

1. 20- tos šaulių rinktinės būrių atstovų suvažiavimas. *Lietuvos keleivis,* 1936, Nr. 149. p.4.
2. Ant sleksčio. *Klaipėdos garsas,* 1926, Nr. 1. p. 1
3. Apie Natkiškių atsitikimą. *Lietuvos keleivis,* 1924, Nr. 107. p. 1.
4. Asper. Klaipėdos krašto reikalu. *Rytas,* 1924, Nr. 190. p. 1.
5. Bakūnas, V. Fašistinė letena virš Klaipėdos. *Kardas,* 1995, Nr. 1 – 2. p. 34 – 35.
6. Bičiūnas V. Klaipėda – Kaunas. *Trimitas,* 1932, Nr. 27. p. 540.
7. Butrymas V. Dešimt metų šauliško darbo Klaipėdoje. *Trimitas,* 1933, Nr. 19. p. 366 – 367.
8. Butrymas V. Ruošiasi šventei. *Trimitas,* 1929, Nr. 21. p. 345.
9. Gyvlanda, V. Sveikinam. *Trimitas,* 1920, Nr. 3. p. 25.
10. Iš šaulių sąjungos sporto veiklos. *Vakarai,* 1936, Nr. 38. p. 4.
11. Išlydimas p. A. Žemaitis. *Vakarai,* 1937, Nr. 86. p. 1.
12. Į mūsų skaitytojus. *Klaipėdos sargas,* 1924, Nr. 1. p. 1.
13. Įsteigtas jūros šaulių būrys. *Trimitas,* 1934, Nr. 32. p. 638.
14. Įvairios žinios Lietuvoje. *Trimitas*, 1924, Nr. 216. p. 3.
15. Įvairios žinios Lietuvoje. *Trimitas*, 1926, Nr. 8. p. 230.
16. J. Ž-kas. Didelis įvykis šaulių gyvenime. *Trimitas,* 1938, Nr. 32. p. 762 – 764.
17. Juška A. Ko neįstengė suprasti Lietuvos valdžia ir Klaipėdiškiai 1923 – 1939 m. *Kultūros barai,* 2007, Nr. 9. p. 93.
18. *Klaipėdos garsas,* 1926, Nr. 49. p. 394.
19. *Klaipėdos garsas,* 1927, Nr. 6. p. 1.
20. Klaipėdos krašto atvadavimo 5 –ių metų sukaktuvių paminėjimas. *Trimitas,* 1928, Nr. 3, p. 91.
21. Klaipėdos krašto atvadavimo dalyvių suvažiavimas. *Klaipėdos garsas,* 1927, Nr. 3. p. 18.

22. Kokios dovanos teko regatų dalyviams. *Vakarai,* 1938, Nr. 143. p. 1.
23. Kruvinasis atsitikimas Agluonuose. *Lietuvos keleivis,* 1924, Nr. 132. p. 1.
24. L. K. Šaulys, Gražina ir Budys I. *Vakarai,* 1938, Nr. 144. p. 3.
25. LŠS statutas. *Trimitas,* 1922, Nr. 17. p. 10 – 11.
26. LŠS statutas. *Trimitas,* 1922, Nr. 17. p. 5 – 6.
27. M.V. Nepaprastas įvykis Klaipėdos krašte. *Trimitas,* 1924, Nr. 212. p. 7 – 8.
28. Martinaitis A. Klaipėdos krašto atvadavimas. *Karys,* 1933, Nr. 2. p. 31.
29. Mažoji Lietuva – Klaipėdos kraštas. *Trimitas,* 1920, Nr. 6. p. 31.
30. Natkiškių įvykio priežastys. *Trimitas,* 1924, Nr. 214. p. 6 – 8.
31. Natkiškių įvykio priežastys. *Trimitas,* 1924, Nr. 215. p. 5.
32. Naujas Šaulių sąjungos įstatymas. *Trimitas,* 1935, Nr. 29. p. 534.
33. Nustatyta šauliams uniforma. *Trimitas,* 1927, Nr. 35. p. 1118.
34. Padėka. *Trimitas,* 1926, Nr. 1. p. 31.
35. Pastebėjęs. Kelionės įspūdis. *Klaipėdos žinios,* 1925, Nr. 225. p. 3.
36. Priekulės šauliai sportuoja. *Vakarai,* 1936, Nr. 85. p. 4.
37. Priesaika prie karžygių kapo. *Vakarai,* 1936, Nr. 13. p. 2.
38. Rymantas. Kaip Einheitsfrontas agituoja. *Klaipėdos garsas,* 1926, Nr. 44. p. 350.
39. Šaulių diena Klaipėdoje. *Klaipėdos žinios,* 1926, Nr. 227. p. 2.
40. Šaulių rinktinės auga. *Trimitas,* 1936, Nr. 18. p. 411.
41. Šaulių savišalpos taisyklės. *Klaipėdos garsas,* 1926, Nr. 13. p. 107.
42. Šaulys Peteraitis karo teisme išteisintas. *Klaipėdos garsas,* 1926, Nr. 8. p. 58.
43. Šaulys Peteraitis karo teisme išteisintas. *Klaipėdos garsas,* 1926, Nr. 8. p. 58.
44. Šaulys R. Sausio 15 – oji ir šauliai. *Vakarai,* 1936, Nr. 10. p. 4.
45. V. V. Klaipėda vasarą. *Trimitas,* 1929, Nr. 27. p. 466.
46. Vareikis, V. Klaipėdos krašto praradimas: tarp iliuzijų ir „realpolitik“. *Kultūros barai*, 2009, Nr. 10.
47. Vidaus reikalų ministro pulkininko Leono kalbos santrauka pasakyta Rambyne. *Lietuvos keleivis,* 1938, Nr. 140. p. 1.
48. Vieningai saugokim savo vakarus, savo didingą Klaipėdos švyturį. *Vakarai,* 1936, Nr. 13. p. 2.
49. Visvokiečiai užpuolė šaulius. *Trimitas,* 1924, Nr. 203. p. 4 – 5.
50. Žinios Klaipėdoje. *Klaipėdos garsas,* 1927, Nr. 2. p. 14.

2. LITERATŪRA

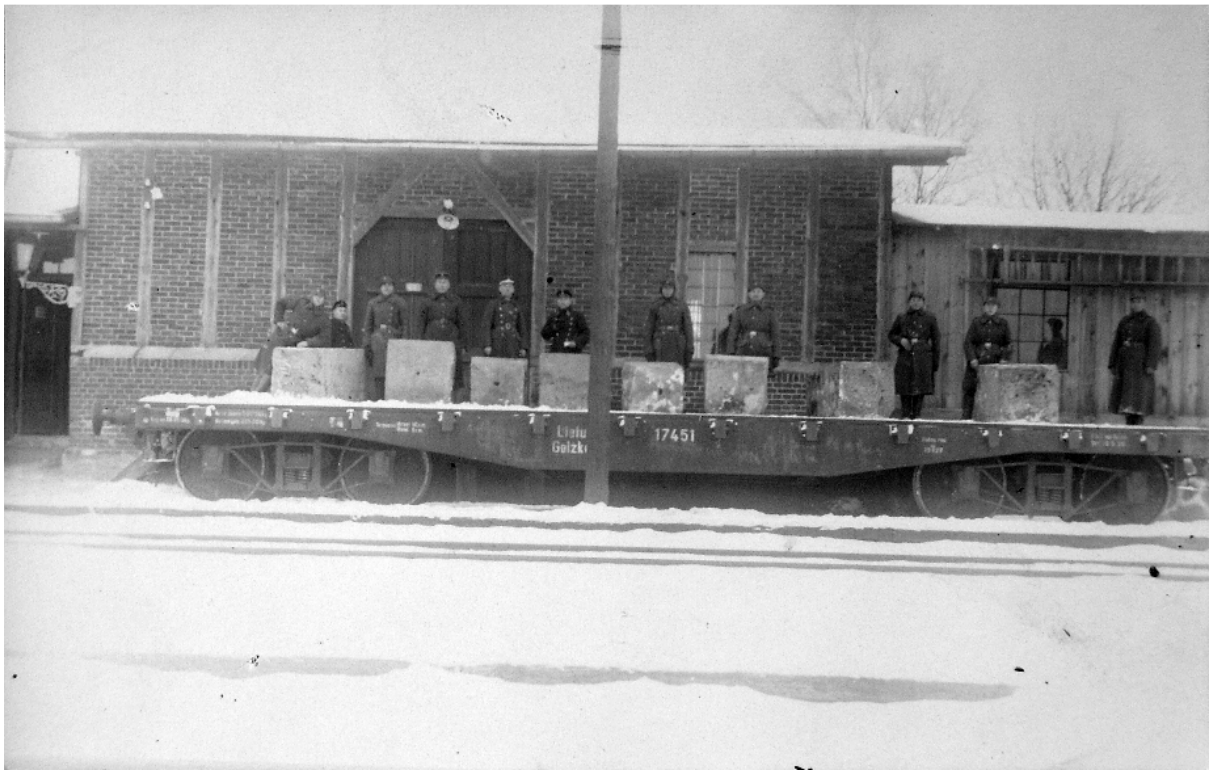
1. Arbušauskaitė, A. L. *Anšliusas ir Klaipėdos krašto gyventojai (1939 – 1944).* Klaipėda, 2010.
2. Arbušauskaitė, A. L. *Lietuvos optantai: klaipėdiškiai, 1939.* Klaipėda, 2011.
3. Chandovoine, I. *Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1920- 1932).* Vilnius, 2003.
4. Genienė Z., Žukas J. *Kova dėl Klaipėdos 1923 – ieji.* Katalogas. Klaipėda, 2003.
5. Jokubauskas, V. Lietuvos kariuomenės parengti Klaipėdos krašto gynimo planai ir realybė 1939 metais. *Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: politiniais, ideologiniais, socialiniai ir kariniai aspektai. Acta historica universitatis Klaipedensis, XXI.* Klaipėda, 2010.
6. Jokubauskas, V. Lietuvos šaulių sąjungos veikla Klaipėdos krašte 4-ajame dešimtmetyje: struktūra, uždaviniai ir realybė. *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis. Mokslinių straipsnių rinkinys.* Kaunas, 2009.
7. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918 – 1953. II tomas.* Vilnius, 2002.
8. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918 – 1953. V tomas.* Vilnius, 2005.
9. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918 – 1953. VII tomas.* Vilnius, 2008.
10. *Lietuvos policija įstatymų ir tvarkos tarnyboje.* Red. Bagdonas, A. Čikaga, 1974.
11. *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919 – 2004.* Kaunas, 2005.
12. *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis.* Mokslinių straipsnių rinkinys. Kaunas, 2009.
13. *Lietuvos šaulių sąjungai 80. Mokslinės konferencijos medžiaga.* Šiauliai, 1999.
14. *Lietuvos šaulių sąjungos istorija.* Sud. Liekis, A. Vilnius, 1992.
15. *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai.* Konferencijos medžiaga, 2002 03 07. Kaunas, 2002.
16. *Lietuvos vidaus reikalų istorija.* Atsakomasis redaktorius Šepetys, N. Vilnius, 2008.
17. Mačinskas, Č. *Policija Lietuvoje 1918 – 1940 metais.* Vilnius, 1998.
18. Matulionis, A. V. *Sociologija.* Vilnius, 2003.
19. *Mažosios Lietuvos enciklopedija. I tomas.* Vilnius, 2000.
20. *Mažosios Lietuvos enciklopedija. II tomas.* Vilnius, 2003.
21. Nefas M. Lietuvos šaulių sąjungos ideologija: vidiniai ir išoriniai jos kūrėjai 1919 – 1940 m. *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis. Mokslinių straipsnių rinkinys.* Kaunas, 2009.

22. Nefas S. *Funkcionali vietos bendruomenė Lietuvos kaimuose ir miesteliuose. Daktaro disertacija.* Rankraštis. Vilnius, 2007.
23. Nefas, S. Šauliai ir vietos bendruomenės funkcionalumas. *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis. Mokslinių straipsnių rinkinys.* Kaunas, 2009.
24. Pocytė, S. Klaipėdiškių / lietuvininkų ir didlietuvių sugyvenimas Klaipėdos krašte: lietuviškųjų organizacijų komiteto veiklos 1934-1939 m. pavyzdys. *Lietuvos istorijos metraštis (2).* Vilnius, 2005.
25. Pocytė, S. *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje 1871-1914.* Vilnius, 2002.
26. Ruffmann, K. H. Kritinės pastabos Klaipėdos krašto klausimu tarpukario metais. *Acta historica universitatis Klaipedensis, II. Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos.* Klaipėda, 2004.
27. Safronovas, V. Praeities panauda palaikant lietuvišką tapatumo orientaciją tarpukario Klaipėdoje. *Nauji požiūriai į Klaipėdos krašto praeitį. Acta historica Universitatis Klaipedensis, XVII.* Klaipėda, 2008.
28. Senkus V. Lokali bendruomenė: raidos ir tyrimų bruožai. *Lokalios bendrijos tarpdalykiniu požiūriu.* Vilnius, 2004.
29. Surgailis, G. *Lietuvos karinis laivynas 1935 – 1940.* Vilnius, 2003.
30. Tamošaitis, M. *Vinco Krėvės-Mickevičiaus politinė biografija. Rašytojo tragedija politikoje.* Vilnius, 2012.
31. *Tarptautinių žodžių žodynas.* Vilnius, 1985.
32. Vaičenonis, J. Šaulių sąjungos vaidmuo Lietuvos gynybiniuose planuose 1934 – 1939 metais. *Lietuvos šaulių sąjungai 80. Mokslinės konferencijos medžiaga.* Šiauliai, 1999.
33. Valančiūtė, J. „Santaros“ veikla Klaipėdos krašte tarpukario metais. *Klaipėdos ir Karaliaučiaus kraštų XVI-XX a. istorijos problemos. Acta historica Universitatis Klaipedensis, VIII.* Klaipėda, 2001.
34. Valsonokas, R. *Klaipėdos problema.* Vilnius, 1989.
35. Vanagaitis, J. *Kovos keliu.* Klaipėda, 1938.
36. Vareikis V. Sukilėliai, šauliai, savanoriai. *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį. Acta historica universitatis Klaipedensis, XVII.* Klaipėda, 2008.
37. Vareikis, V. 1923 metų Klaipėdos sukilimo kontraversijos. *Klaipėdos kraštas 1920 – 1924 m. arhyviniuose dokumentuose. Acta historica universitatis Klaipedensis, IX.* Klaipėda, 2003.
38. Vareikis, V. *Klaipėdos miesto istorijos.* Klaipėda, 2009.

39. Vareikis, V. *Lietuvos šaulių sąjungos karinė ir politinė veikla (1919 – 1923). Daktaro disertacija.* Rankraštis. Kaunas, 1999.
40. Žalys, V. *Ringen um Indentität/ Kova dėl identiteto.* Lüneburg, 1993.
41. Žiugžda, R. *Vokietijos ir Lietuvos santykiai 1919- 1940 m.* Vilnius, 1981.
42. Žostautaitė, P. *Klaipėda – Lietuvos uostas (1923 – 1939).* Vilnius, 1990.

Priedai

Priedas Nr. 1



7-to Žemaičių Kunigaikščio Butegeidžio pulko Klaipėdos įgulos kariai Bajorų geležinkelio stotyje gabena pasieninius stulpus nuo buvusios Mažosios ir Didžiosios Lietuvos pasienio laisvės statulai statyti. Klaipėdos rajonas, Bajorai, 1927 09 28.

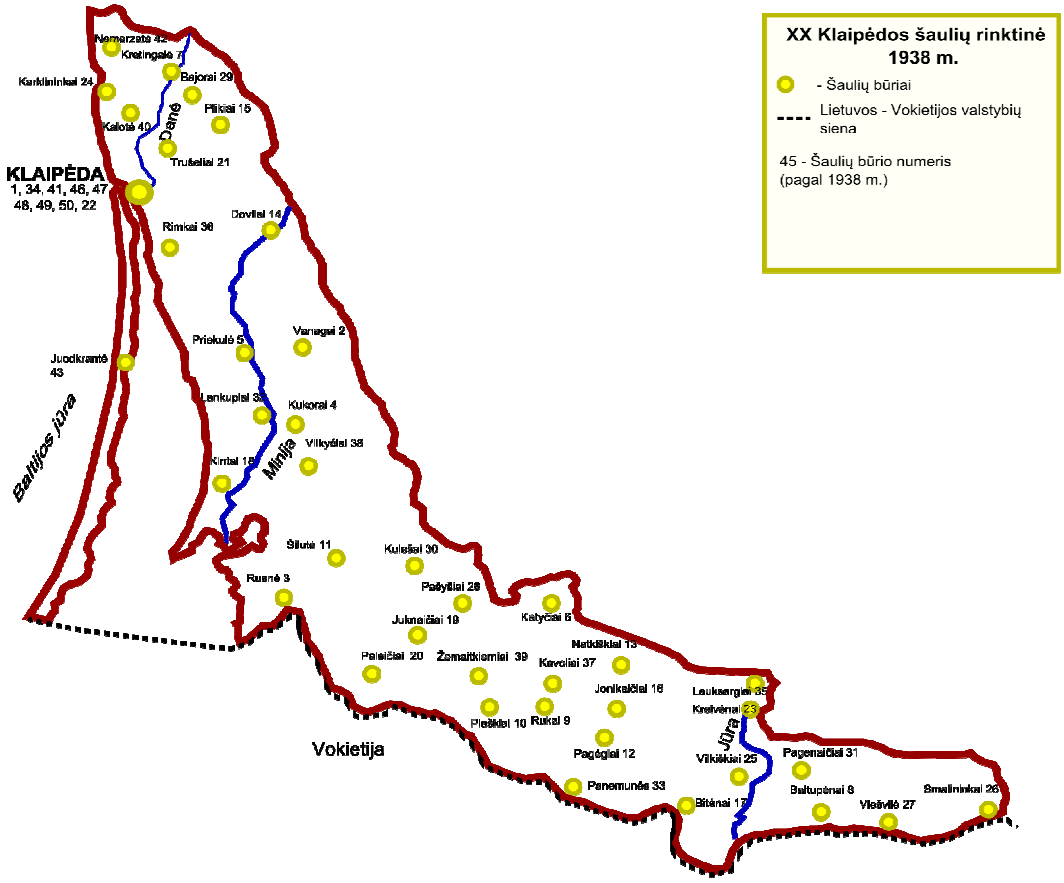
LCVA. P-6582 B 3



Iškilmių metu Klaipėdoje prie paminklo 1923 m. sukilimui. Iš kairės: priekyje: 1-as Lietuvos konsulas Karaliaučiuje Jonas Budrys.

LCVA. P-23911 B 3

XX Klaipėdos šaulių rinktinės būrių dislokacija 1938 m.

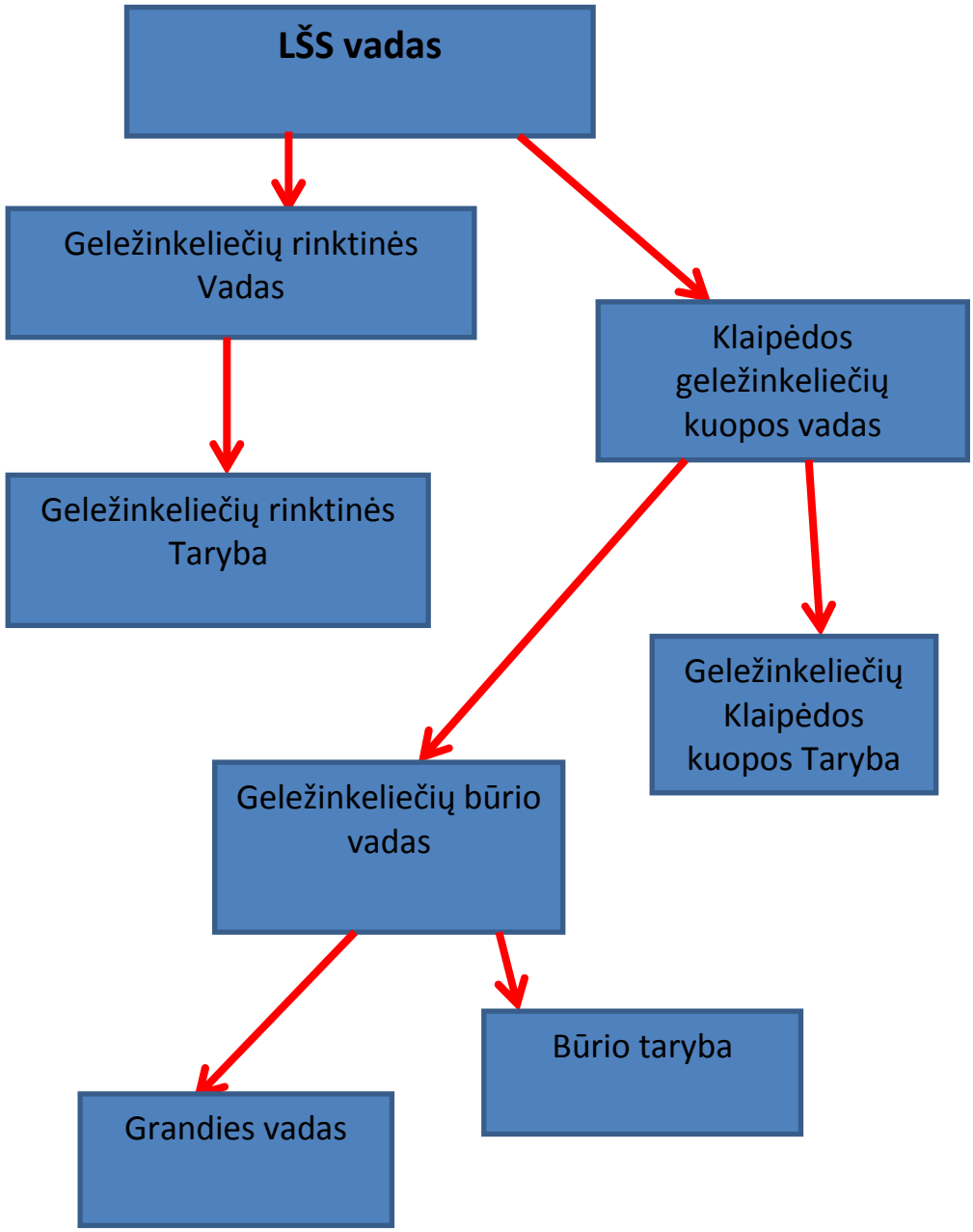


XX Klaipėdos šaulių rinktinės būrių dislokacija 1938 m.

XX Klaipėdos Šaulių rinktinės vadai			
Nr.	***Vardas, Pavardė***	***Vadovavimo laikotarpis***	***Pastabos***
1.	Jurgis Brūvelaitis	1923 05 01 – 1934	
2.	Ats. Mjr. Antanas Žemaitis	1934 – 1935 08 14	Laikinai ėjo pareigas
3.	Plk. Raimondas Liormonas	1935 08 14 – 1938 07 09	LŠS vadu tapo pagal 1935 m. LŠS įstatymą
5.	Plk. Ltn. Jonas Andrašiūnas	1938 07 09 – 1939 04 11	
6.	Kpt. Koškulis	1939 04 11 -	Laikinai ėjo pareigas iki XX Klaipėdos ŠR išformavimo

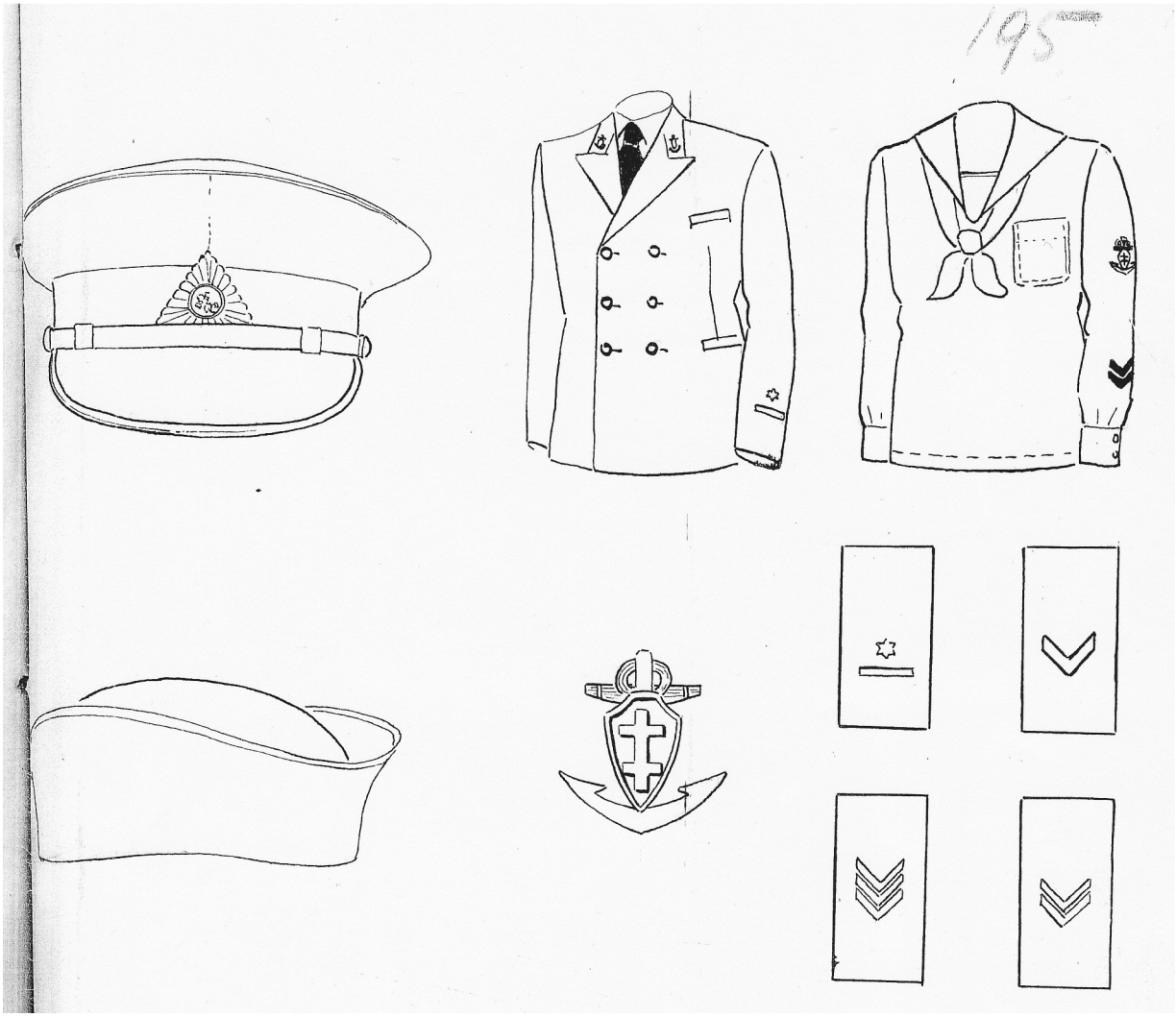
XX Klaipėdos šaulių rinktinės valdybos/ tarybos				
Nr.	***Metai***	***Pirmininkas***	***Nariai***	***Pastabos***
1.	Iki 1923 12 27	Vilius Šiaulinskis	Jurgis Dovilas, Jurgis Kybrancas, Plonaitis,	
2.	1923 12 27 – 1924 12 27	Dr. Oželis	Jonušaitis (iždininkas), Toleikis (pavaduotojas), Jurgis Lėbartas, Režulaitis, Šlaža (sekretorius)	
3.	1924 12 27 – 1925 06 07	Šlaža	Jurgis Lėbartas (pavaduotojas), Ansas Baltris (raštvedys), Jonas Vanagaitis (iždininkas), Jonas Aušra, Jurgis Brūvelaitis.	Atsistatydino
	1925 06 07 – 1925 12 27	Reisgys	Palavykas (sekretorius), Nikelis Šneideraitis (kasininkas), Vilius Bajoras (pavaduotojas), Kiupelis Dovas, Augustaitis	
	1925 12 27 – 1927 12 27	Jurgis Lėbartas	Vilius Bajoras (pavaduotojas), V. Augustaitis (sekretorius), Pranas Butkus (iždininkas), M. Kalvaitis.	
	1927 12 27 – 1928 12 27	Jurgis Lėbartas	Jonas Kuršaitis (sekretorius), Martynas Kėgštas (kasininkas), V. Augustaitis, Ernestas Dilba, Reizgys (nuo 1928 03 18), Macaitis	1 Valdybos posėdyje 1928 01 05 atsistatydino V. Gvazdinskas
	1928 12 27 – 1929 12 27	Jurgis Lėbartas	Augustaitis (sekretorius), Palavykas (kasininkas), Kalvaitis, Kuršaitis	
	1929 12 27 – 1930 12 27	Jurgis Lėbartas	Jonas Vanagaitis (pavaduotojas), Reisgys, Listanderis (kasininkas), Gvazdinskas (sekretorius)	
	1930 12 27 – 1932 12 27	Jonas Vanagaitis	J. Lėbartas (pavaduotojas), Mackus (kasininkas), V. Augustaitis (sekretorius), Reizgys	
	1932 12 27 – 1935 08 14	Jonas Vanagaitis	J. Lėbartas (pavaduotojas), V. Grudzinskas (kasininkas), J. Juodkazis (sekretorius), J. Reisgys	1936 06 26 Pirmininko pareigas pagal 1935 m. LŠS įstatymą perėmė

				plk. R. Liormanas
	1936 06 26 -	Plk. R. Liormanas	J. Vanagaitis (pavaduotojas), Lėbartas, Grudzinkas, Mačernis, Juodkazis, Rimdžius	



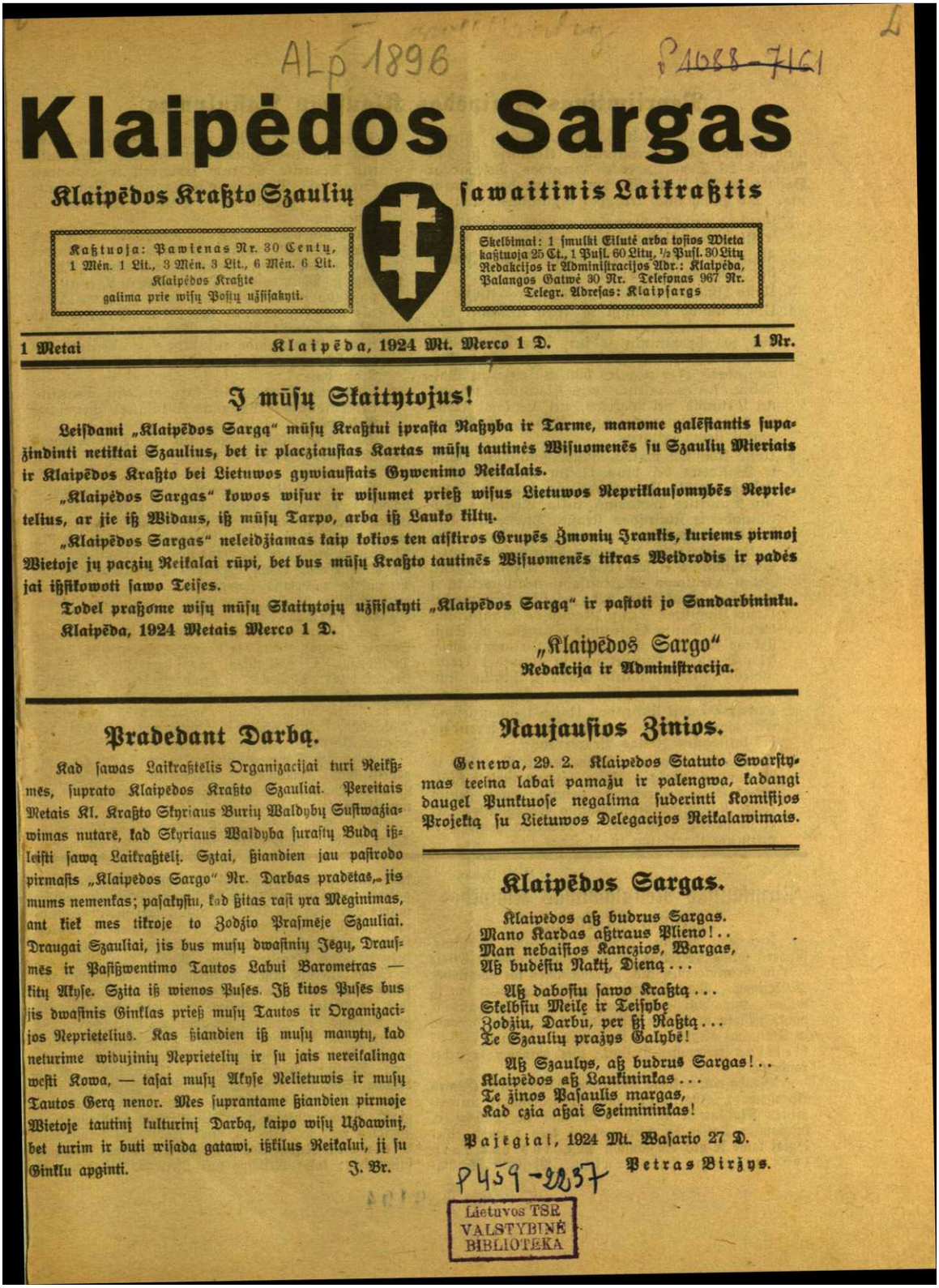
LŠS Geležinkeliečių rinktinės struktūra

LCVA, F. 561, ap. 2, b. 1046, l. 184



Laikinos Jūros šaulių uniformos projektas

LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1301, l. 195.



ALp 1896 P 1088-7161

Klaipėdos Sargas

Klaipėdos Kraßto Szaulių ſawaitinis Laikraßtis

Kaßtuoja: Pawienas Nr. 30 Centų, 1 Mėn. 1 Lit., 3 Mėn. 3 Lit., 6 Mėn. 6 Lit. Klaipėdos Kraßte galima prie wiſų Poſtų užſiſakyti.

Skelbimai: 1 ſmulki Eilutė arba toſios Wieta kaßtuoja 25 Ct., 1 Puſl. 60 Litų, ½ Puſl. 30 Litų Redakcijos ir Adminiſtracijos Adr.: Klaipėda, Palangos Gatwė 30 Nr. Telefonas 967 Nr. Telegr. Adreſas: Klaipſargs

1 Metai | Klaipėda, 1924 Mt. Merco 1 D. | 1 Nr.

Į mūſų Skaitytojus!

Leiſdami „Klaipėdos Sargą“ mūſų Kraßtui įpraſta Raßyba ir Tarme, manome galėſiantis ſupažindinti netiktai Szaulius, bet ir placziauſias Kartas mūſų tautinės Wiſuomenės ſu Szaulių Mieriais ir Klaipėdos Kraßto bei Lietuwos gywiauſiais Gywenimo Reikalais.

„Klaipėdos Sargas“ kowos wiſur ir wiſumet prieß wiſus Lietuwos Nepriklauſomybės Neprietelius, ar jie iß Widaus, iß mūſų Tarpo, arba iß Lauko kiltų.

„Klaipėdos Sargas“ neleidžiamas kaip kokios ten atſtiros Grupės Žmonių Įrankis, kuriems pirmoj Wietoje jų paczių Reikalai rūpi, bet bus mūſų Kraßto tautinės Wiſuomenės tikras Weidrodis ir padės jai ißſtkowoti ſawo Teiſes.

Todel praßome wiſų mūſų Skaitytojų užſiſakyti „Klaipėdos Sargą“ ir paſtoti jo Sandarbininku.

Klaipėda, 1924 Metais Merco 1 D.

„Klaipėdos Sargo“
Redakcija ir Adminiſtracija.

Pradedant Darbą.

Kad ſawas Laikraßtelis Organizacijai turi Reikßmės, ſuprato Klaipėdos Kraßto Szauliai. Pereitais Metais Kl. Kraßto Skyriaus Burių Waldybų Suſtwaziawimas nutarė, kad Skyriaus Waldyba ſuraſtų Budą ißleiſti ſawą Laikraßtelį. Sztai, ßiandien jau paſirodo pirmaſis „Klaipėdos Sargo“ Nr. Darbas pradėtas, jis mums nemenkas; paſakyſiu, kad ßitas raſt yra Męginimas, ant kiek mes tikroje to Zodżio Praſmeje Szauliai. Draugai Szauliai, jis bus muſų dwaſinių Jėgų, Drauſmės ir Paſißwentimo Tautos Labui Barometras — kitų Akyſe. Szita iß wienos Puſes. Iß kitos Puſes bus jis dwaſinis Ginklas prieß muſų Tautos ir Organizacijos Neprietelius. Kas ßiandien iß muſų manytų, kad neturime widujinių Neprietelių ir ſu jais nereikalinga weſti Kowa, — taſai muſų Akyſe Nelietuwis ir muſų Tautos Gerą nenor. Mes ſuprantame ßiandien pirmoje Wietoje tautinį kulturinį Darbą, kaipo wiſų Uždawinį, bet turim ir buti wiſada gatawi, ißkilus Reikalui, jį ſu Ginklu apginti.

J. Br.

Naujauſios Zinios.

Genewa, 29. 2. Klaipėdos Statuto Swarſtymas teeina labai pamažu ir palengwa, kadangi daugel Punktuoſe negalima ſuderinti Komiſijos Projektą ſu Lietuwos Delegacijos Reikalawimais.

Klaipėdos Sargas.

Klaipėdos aß budrus Sargas.
Mano Kardas aßtraus Plieno!..
Man nebaiſios Kanczios, Wargas,
Aß budėſiu Naktį, Dieną...

Aß dabojau ſawo Kraßtą...
Skelbſiu Meilę ir Teiſybę
Zodżiu, Darbu, per ßį Raßtą...
Te Szaulių pražys Galybė!

Aß Szaulys, aß budrus Sargas!..
Klaipėdos aß Laukininkas...
Te žinos Paſaulis margas,
Kad czia aßai Szeimininkas!

Pajėgiai, 1924 Mt. Waſario 27 D.

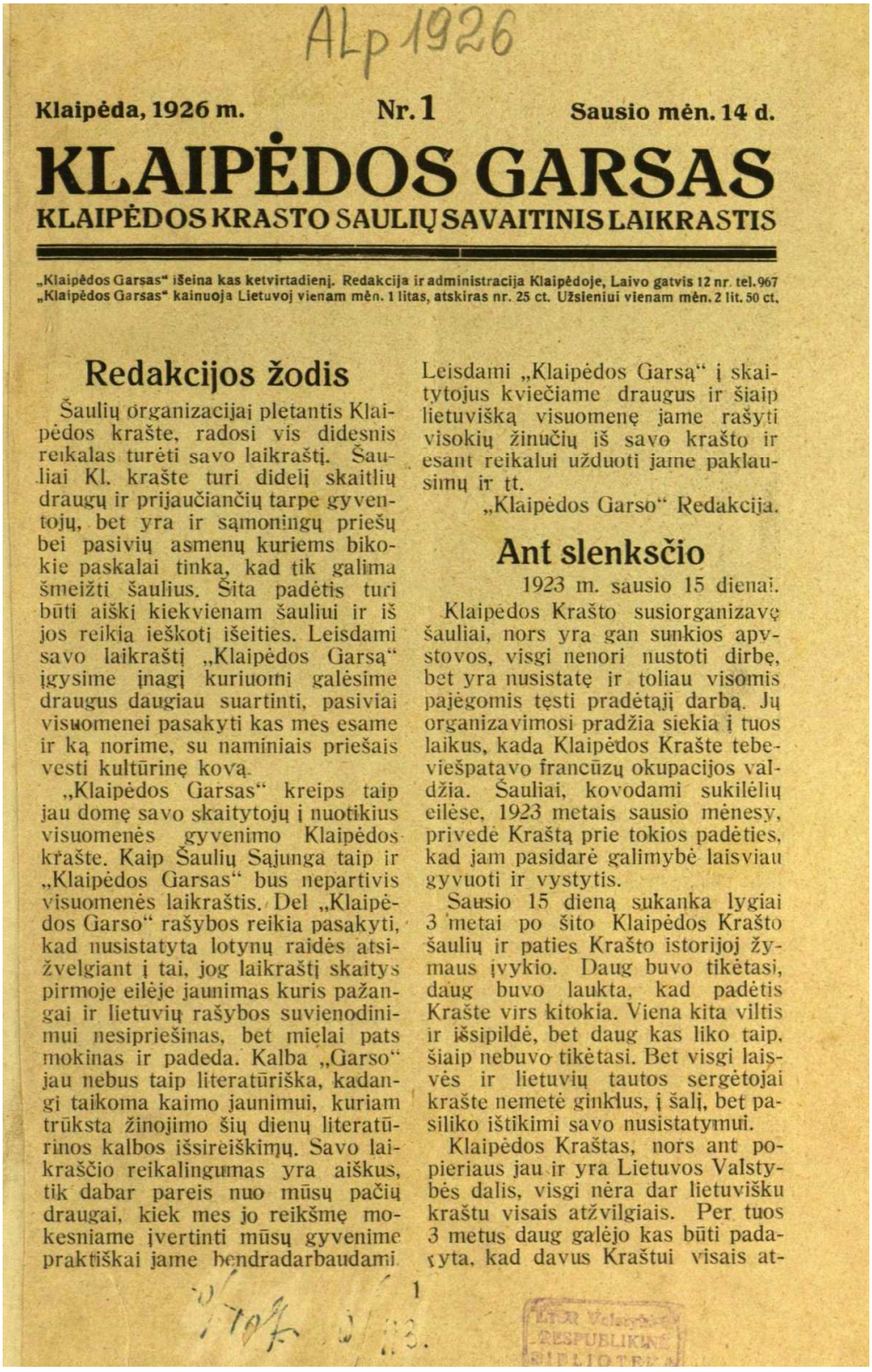
Petras Biržys.

P459-2237

Lietuvos TSR VALSTYBINĖ BIBLIOTEKA

XX Klaipėdos šaulių rinktinės leisto laikraščio „Klaipėdos sargas“ Nr. 1 titulinis puslapis

Klaipėdos sargas. 1924, Nr. 1. p.1.



ALp 1926

Klaipėda, 1926 m. Nr. 1 Sausio mėn. 14 d.

KLAIPĖDOS GARSAS

KLAIPĖDOS KRASTO SAULIŲ SAVAITINIS LAIKRASTIS

„Klaipėdos Garsas" išeina kas ketvirtadienį. Redakcija ir administracija Klaipėdoje, Laivo gatvis 12 nr. tel. 967
„Klaipėdos Garsas" kainuoja Lietuvoj vienam mėn. 1 litas, atskiras nr. 25 ct. Užsieniui vienam mėn. 2 lit. 50 ct.

Redakcijos žodis

Šaulių organizacijai pletantis Klaipėdos krašte, radosi vis didesnis reikalas turėti savo laikraštį. Šauliai Kl. krašte turi didelį skaitlių draugų ir prijaučiančių tarpe gyventojų, bet yra ir sąmoningų priešų bei pasivių asmenų kuriems bikokie paskalai tinka, kad tik galima šmeižti šaulius. Šita padėtis turi būti aiški kiekvienam šauliui ir iš jos reikia ieškoti išeities. Leisdami savo laikraštį „Klaipėdos Garsą" įgysime įnagį kuriuomi galėsime draugus daugiau suartinti, pasiviai visuomenei pasakyti kas mes esame ir ką norime, su naminiais priešais vesti kultūrinę kovą.

„Klaipėdos Garsas" kreips taip jau domę savo skaitytojų į nuotikius visuomenės gyvenimo Klaipėdos krašte. Kaip Šaulių Sąjunga taip ir „Klaipėdos Garsas" bus nepartivis visuomenės laikraštis. Del „Klaipėdos Garso" rašybos reikia pasakyti, kad nusistatyta lotynų raidės atsižvelgiant į tai, jog laikraštį skaitys pirmoje eilėje jaunimas kuris pažangai ir lietuvių rašybos suvienodinimui nesipriešinas, bet mielai pats mokinas ir padeda. Kalba „Garso" jau nebus taip literatūriška, kadangi taikoma kaimo jaunimui, kuriam trūksta žinojimo šių dienų literatūrinos kalbos išsireiškimų. Savo laikraščio reikalingumas yra aiškus, tik dabar pareis nuo mūsų pačių draugai, kiek mes jo reikšmę mokesniame įvertinti mūsų gyvenime praktiškai jame bendradarbaudami. Leisdami „Klaipėdos Garsą" į skaitytojus kviečiame draugus ir šiaip lietuvišką visuomenę jame rašyti visokių žinučių iš savo krašto ir esant reikalui užduoti jame paklausimų ir tt.

„Klaipėdos Garso" Redakcija.

Ant slenksčio

1923 m. sausio 15 dienai.

Klaipėdos Krašto susiorganizavę šauliai, nors yra gan sunkios apystovos, visgi nenori nustoti dirbę, bet yra nusistatę ir toliau visomis pajėgomis tęsti pradėtąjį darbą. Jų organizavimosi pradžia siekia į tuos laikus, kada Klaipėdos Krašte tebeviešpatavo francūzų okupacijos valdžia. Šauliai, kovodami sukilėlių eilėse, 1923 metais sausio mėnesy, privedė Kraštą prie tokios padėties, kad jam pasidarė galimybė laisviau gyvuoti ir vystytis.

Sausio 15 dieną sukanka lygiai 3 metai po šito Klaipėdos Krašto šaulių ir patiės Krašto istorijoj žymaus įvykio. Daug buvo tikėtasi, daug buvo laukta, kad padėtis Krašte virs kitokia. Viena kita viltis ir išsipildė, bet daug kas liko taip, šiaip nebuvo tikėtasi. Bet visgi laisvės ir lietuvių tautos sergėtojai krašte nemetė ginklus, į šalį, bet pasiliko ištikimi savo nusistatymui.

Klaipėdos Kraštas, nors ant popieriaus jau ir yra Lietuvos Valstybės dalis, visgi nėra dar lietuvišku kraštu visais atžvilgiais. Per tuos 3 metus daug galėjo kas būti padaryta, kad davus Kraštui visais at-

1

XX Klaipėdos šaulių rinktinės leisto „Klaipėdos garso" Nr. 1 titulinis puslapis

Klaipėdos garsas. 1926, Nr. 1. p. 1.

44

RAMBYNAS

1938 m. birželio mėn. 18 ir 19 d. d.

Tradicinės JONINIŲ ŠVENTĖS proga

Šaulių Sąjungos 19-kos metų ir XX-tos Rinktinės 15-kos metų sukaktuvių minėjimo

PROGRAMA



Šventę rengia XX-toji Klaipėdos Šaulių Rinktinė

Paskutinės Rambyno šventės programa, 1938 m.

LCVA, f. 561, ap. 12, b. 1771, l. 44.

SANTRAUKA

MINDAUGAS NEFAS

„Rifmelan‘s in Klaipėda region (1923 – 1939)

Historians began exploring the history of the Lithuanian Riflemen's Union in interwar period in the context of the organization 20 years anniversary. So far, it is generally felt that this was an important organization in the public life of Lithuania, but a deeper insight is lacking. Historiography is controversial image of rifleman’s in Klaipeda region. In 1923. they were liberators of Klaipeda region, connected it to Lithuania. Meanwhile, the analysis in 1939. in March. events they were named as unreliably. A question arises whether there during 1923 - 1939 m. period of Klaipeda rifleman’s has been substantial ideological: from the edge of "the state - the national interest" to unreliably.

This new work that is written based on a broad base of sources discusing with historiography already present estimates of the contribution to the Lithuanian historiography. The theme is relevant and Klaipeda on the upcoming anniversary of the uprising 90 years, which will be commemorated in 2013. This date marks the beginning of a public LRU operating in Klaipeda region.

Aim of the study: To examine the Klaipeda region as a local community.

The goals: 1) To make the genesis of Klaipėda region rifleman‘s and analize role of rifleman’s in Klaipeda revolt operation.

2) To reveal the structure of the riflemen’s of the region of Klaipeda exclusivity, changes and responses to them;

3) Evaluate Rifleman’s of the Klaipėda region according to criteria of the functional local community;

4) To describe the cultural and social activities in Rifleman’s union of Klaipėda region;

5) Figure out rifleman’s role in spreading Lithuanian culture in Klaipeda region;

6) To elucidate the role of rifleman’s in Klaipeda national defense plans and to reveal the dominant historiography of the lack of validity of the lessee.

The research methods. The study used several methods of work. Given the fact that a large part of the archival documents are widely used for the first time, or they are analyzed in more detail using descriptive method. The analysis, interpretation and evaluation of the historiography and sources of materials are used in the analytical method. In order to highlight the differences between the Klaipėda region and the rest of the Lithuanian Riflemen used a comparative method.